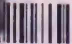
ABRAHAMI HEIDANI CONSIDERATIEN, OVER EENIGE SAECKEN ONLANGHS VOORGEVALLEN IN...

Abraham Heidanus

GRYP'T ALS'T RYPT.

ABRAHAMI HEIDANI

CONSIDERATIEN,

over

Eenige ſaecken onlanghs voorgevallen in de

UNIVERSITEYT

binnen

L E Y D E N.

Den tweeden Druck verbetert.

TOT LEYDEN,

By Aernout Doude, 1676.

DEN
DRUCKER
AEN DEN
CHRISTELYKEN
LESER.

Daar ſijn nauwelijks tien dagen verlopen zedert dat deſe Conſideratien aan de Werelt ſijn medegedeelt geweeſt, off daar is gebrek van Exemplaren bevonden, niet tegenſtaande datter een merkelijke quantiteyt der ſelve ſijn gedrukt geworden. Dit heeft ons doen vermoeden, dat het veelen is aangenaam geweeſt. Te meer wanneer wy van verſcheydene Steden ſoo in Holland als andere Provintien verſocht ſijn, dat haar een groot getal der geſeyde Conſideratien op nieuws mogte toegeſonden worden. Wy hebben dan gereſolveert de ſelve voor de tweede maale onder de Perſſe te brengen, om alzoo de begeerte van ſoo veel eerlijcke lieden te voldoen. Maar nademaal wy van verſcheydene van ter zyden gewaarſchouwt ſyn geworden, en aangemaant, dat het tot gemak en genoegen van

den Leser soude dienen, indien het Extract van de E. Heeren Curateuren der Leydsen Academie, mitsgaders de nodige aanwysingen der Auteuren, waar de Stellingen daat in vermelt van woord tot woord, nae haar voorgeven souden worden gevonden, gelyk het soo te saamen tot Haarlem is gedruckt, soo hebben wy dese raad willen plaatse geven, en de selve hier achter aanvoegen, op dat den Leser alzoo alles by een mogte hebben, en als met een opslagh voor hem sien. Vaart wel

U E: Dienaer

Actum in Leyden den
27. April 1676.

A. DOUDE.

Dese weynige drukfouten syn noch ingekropen.

p. 25. l. 34. metaphycam. l. metaphysicam. p. 59 l. 16. *toegenegentheyt.* l. *gesteltheyt.* p. 65. l. 6. meenige. l. meeningh.
p. 70. l. pen. woort. l. wort. p. 96. l. 2. niet alleen. l. dit alleen.
p. 116. l. 26. aen die geene. l. aen des Cartes of aen die geene.

Con-

ABRAHAMI HEIDANI CONSIDERATIEN

over

De Resolutie vande Ed. Achtbaere Heeren Curateuren der Universiteyt binnen Leyden, en Borgermeesteren der selver Stede, &c.

'tHeeft de Ed. Achtb. Heeren Curateuren over de Universiteyt, en Borgermeesteren der Stadt Leyden, den 16. January deses loopenden Jaers, den Senaet vande Academie, daar sy in vollen getale, alleenlik een Borgermeester absent zijnde, verschenen zijn, gelieft bekent te maken, en soo mondelingh door een serieuse aensprake vande eerste Heer Curateur te insinueren, en daar na door hare E. Secretaris doen oplesen sekere Resolutie, by hare Ed: Achtb: genomen over *eenige stellingen, die soo inde Theologie als inde Philosophie, eenige jaren herwaerts ende sulcx van tyt tot tyt in dese Academie souden geventileert zijn*: met expres verbot van die in't toekomende geensints te doceren. Met byvoeginge van een scherpe straffe tegen die gene die daer tegen soude komen t'overtreden. Dit quam allen den Leden des Senaets seer vreemt, onverwacht, en als een donderslagh voor, dewyle niets en was voorgegaan, waar uyt men het minste vermoeden van sulcx yet konde scheppen. Dit wiert niet verder opgenomen als een Notificatie, daar een yeder sijn bedencken over soude nemen. Maar alsmen 's anderen daeghs dese Resolutie sagh door den druck gemeyn gemaeckt, en aen de deure vande Academie, en door de gantsche Stadt, selfs aende poorten der Stede, soo ons bericht is, aengeplackt: konde een yeder wel oordeelen, datmen dese Resolutie voor een condemnatoire sententie wilde gehouden hebben. Hier by is't niet gebleven, maer is dit

Extract als een vyer overgevlogen tot de naburige Steden en Provincien, en in groote menichte naergedruckt, en over al gedisseminëert, tot groot nadeel van de *Academie* en de *Professoren* inde selve.

Want hoewel niemant der Professoren met name inde voorsz. Resolutie wert uitgedruckt, soo was't evenwel onmogelijck eenige andere onder de selve te verdencken, als die vande Theologische en Philosophische ordre zijn: en wie onder die gemeint wierden, kon niemant onbewust zijn:

Wy dit met de hoogste verwonderinge gesien en gehoort hebbende, achteden het onse schuldige plicht te zijn, de H. H. Curateuren daar over schriftelijck aen te spreken, en onse onschult en onnooselheidt in alle modestie voor te dragen: gevende een van hare Ed. Achtb. te dien einde in handen eenige van onse Bedenckingen, die wy over dit werck hadden, met versoeck dat het in Collegio D.D. Curatorum mochte geproduceert, en in achtinge genomen werden. Maar buiten alle vermoeden en verwachtinge is ons oock dat geweigert, en door seker persoon ons Request weder ter handen gestelt, sonder eens gelesen en in achtinge genomen te zijn. Daar nochtans hare Ed. Achtb. ons genoechsaam te kennen hadden gegeven, haren wille te zijn, dat wy daar over onse Consideratien souden nemen.

Ondertusschen vernemen wy van alle kanten, hoe dat door het drucken van dit Extract, door het gantsche lant, oock buiten de Provinçie, onsen goeden naam wiert getraduceert, onse Orthodoxie in twyffel getrocken, en wy met namen aen alle dese enorme positien, als overwonnene Ketters, schuldigh geoordeelt, en van alle reputatie berooft. Soo een Leeraar ergens over sich moet gevoelich toonen, 't is dan, wanneer hem sijne rechtsinnigheidt en gesontheit in de leere wert bedisputeert. *In crimine hæreseos neminem oportet esse patientem*, segt *Hieronymus*. En voorwaar beneemt een Leeraar sijn rechtsinnigheidt, ghy beneemt hem sijn eere en faam, welcke hem liever moet sijn als rijckdom, ja sijn leven.

Dus van alle kanten benepen sijnde, was by ons goeden raet dier, want op een nieu ons te addresseren aen hare Ed. Achtb. sagen wy dat wy wederom varen souden, als die hare klachten doen by een Rechter, na gewesen Vonnis. De sake hooger te bren-

brengen, was een werck van groote bedenckinge en moeyte. Evenwel t'eenemaal te ſwygen, ſtreed tegen onſe genereusheyt, en 't ſcheen ons toe, dat dit niet anders ſoude noch konde opgenomen worden, als een confeſſie van ſchult, ofte een onverantwoordelijcke bloodigheyt en ontydelijcke vreeſe. Daarom wy dan ook te rade ſijn geworden, door een publycque verantwoordinge, onſe Orthodoxie en onſchult in deſen aen alle de werelt te vertoonen; op dat niemant, dan die moetwillich en met opſet wil qualick van ons oordeelen, ons verdencke die te zijn, die wy niet en zijn, nochte weſen willen. En als wy alſoo onſe Conſcientien ſullen voldaan hebben, ſullen wy te geruſter ſijn tegen de Calumnie, die doch nimmermeer kan voldaan werden.

Wy vinden ons dan t'eenemaal geruſt, van eenige de minſte oorſake of occaſie gegeven te hebben tot die droefheyt en groot miſnoegen, dat hare Ed. Achtb. ſeggen eenigen tyt herwaarts geſchept te hebben over de ventilatie van die fameuſe ſtellingen in deſe Academie. Want die ſtellingen, ſoo alſſe daar leggen, en in dien ſin daar toe ſy miſduyt worden, en ſijn niet van ons gewas ofte plantinge, van ons noyt gedoceert, noyt geventileert, dan om te wederleggen. Ja als wy ſagen, hoe dit vyer der oneenigheyt wiert ontſteken; en hoemen ons door veelvuldige tergingen ſochte in 't ſpel te brengen, om te mogen ſeggen, dat onſe Academie in vyer ende vlam ſtont, hebben wy ons nu over de 2. Jaren een ſtilſwygen opgeleyt, om niet van deſe quæſtieuſe poincten te leeren ofte te diſputeren, en alſoo allen aenſtoot uyt de wech te nemen: ſoo oock dat by velen is geoordeelt, dat wy te weynich deden voor de goede ſake, en onſe partyen daar mede ſtout maeckten, en 't ſpel ten deele gewonnen gaven. Daarom hadden wy wel gewenſcht, dat hare Ed. Achtb. te voren, eer ſy dit Decreet hebben laten emaneren, ons hadden belieft bekent te maken 't gene ſy van anderen vernomen hadden aengaande deſe Poſitien: niet twijffelende, of wy ſouden hare Ed. Achtb. daar over volle contentement gegeven hebben.

Wel is waar, dat over anderhalf jaer de Heeren Curateuren en Borgermeeſteren de Theologiſche en Philoſophiſche Faculteyten hebben op 't Stadthuys ontboden, ende haer te verſtaan gegeven hare bekommeringen over de ſwevende geſchillen in de

 Kercke,

Kercke, als oock over eenige onlusten inde Academie door de ongebondentheyt eeniger Studenten veroorsaeckt, waerschouwende de Professoren, dat sy haer wel wilden wachten, omme geen oorsake van ongelegentheyt te geven: maer doe isser van geene particuliere sententien gewach gemaeckt, over de welcke hare Ed: Achtb: eenige onlust souden geschept hebben. En op sulcken generalen voorstel konden wy niet als een generale antwoord geven:

Het Decreet seght voort, *dat in de Universiteyt geventileert syn stellingen en positien, ontrent de uytlegginge en verklaringe van Godts H. Woort &c.* Dat yet geventileert wort is niet quaet, als het tot een goet eynde geschiet: Want sulcken ventilatie geschiet en over 't quade alsoo wel als over het goede, om dat te verwerpen, dit te behouden. En is anders niet als yet examineren en beproeven en ondersoecken, om het sy het goede het sy quade datter in is, uyt te halen. Eveneens gelijck het gout en silver door den vyere beproeft wert. En dit geschiet volgens den regel Pauli 1. Thess. 5. vers 21. *beproeft alle dingen, behout het goede.* Soo en ist dan oock niet ongerymt, dat selfs dese gedoemde positien in de Academie souden geventileert geweest zijn, ja de *Atheismus*, en de *Socinianismus* selve, om die dies te beter te wederleggen. Daer is groot onderscheit tusschen yet te *ventileren*, ofte yet te *doceren* of *dogmatizeren*. Men mach oock de ketteryen inde Scholen wel ventileren, maer niet doceren.

Maer hier wert met recht gevraeght, eermen voortgaet, of dese positien, die inde Academie sijn geventileert, de selve sijn die daer na tot 20. in getale werden opgetelt, of datter boven dien noch andere sijn, onder dit getal niet begrepen. Syn 't eene en de selfde positien, so isser goede raet, om de vreese, die 't doceren van de selve veroorsaken soude, wech te nemen. Want soo als sy daer leggen en in dien sin, daer men sich rechtveerdigh over mochte bedroeven, en sijn sy in dese Academie noit geleert; en versekeren wy de Heeren, dat noyt van ons en sullen geleert worden. Syn 't oock andere, als die hier geventileert zijn, waerom verswijghtmen de voorgaende, ende en teltmense niet onder dese, die soo scherp verboden werden? sijnse dan of van beter of van erger alloy als de laetste: ofte sijn dit alleen eenige *chimerycke* positien, die

die niemant aengaen, of die alleen gebruickt worden als een valstrick om yemant in 't net te krygen, of als een stock diemen onder de honden werpt: hy rake die hy raeckt.

Voorts bekennen wy niet wel te begrypen de redenen, op de welcke de verwerpinge vande positien gefundeert is: namelijck eerst, om *datse inde Formulieren van Eenigheyt, Confessie, Catechismus, en Canones Synodi Dordracenæ, alsoo* (NB. alsoo) *niet te vinden syn.* Wat dan? sijn dan de Formulieren het eenige richtsnoer ende den Canon, inden welcken alles begrepen is, en inder daat is, wat in dese Academie en voorhenen, en nu tegenwoordich, en in 't toekomende mach geventileert en gedoceert werden, en na 't welcke alles moet waer of valsch goet of quaat gekeurt en geoordeelt worden? Indien 't soo is, soo moetmen stellen, dat alle waarheyt van alle dingen, diemen inde Academien ventileert en ondersoeckt, volkomenlik in de Formulieren begrepen is, dat alle dwalingen uyt de selve konnen wederleyt werden, alle verklaringen en uytleggingen van Godts woordt, oock der prophetien, konnen en moeten getoetst werden: en soo soudemen moeten seggen, dat de Formulieren van de selfde breette en wytte waren met Gods woort, en dat haar de selfde lof toequam, die de Heylige en van God ingegevene schriften alleen toekomt, *dat sy ons konnen wys maken ter zaligheyt, &c.* 2. Tim. 3. 15.

Maar inde Formulieren van Eenigheyt, sijnde gemeynlik korte en bondige schriften, en is niet alles begrepen wat, van tyt tot tyt inden Scholen kan geventileert en ondersocht worden, en is niet mogelick dat, sulcx in sulcken korten schriften soude konnen gescieden. Want sy sijn ingestelt na de gelegentheidt vande tyden, inde welcke sy gemaackt sijn, en meest tegen de dwalingen die doe in swangh gingen, en daer de Kercke in die tyt meest mede te stryden, en van te lijden had. De *Confessie* meest tegen 't Pausdom: de *Catechismus* tegen de Papisten, en tegen de Ubiquitaire Lutherschen, als oock tegen de Wederdoopers: de Dortsche *Canones* eenlick tegen de Remonstranten, en vrye wil Dryvers. Nu gelijck, als doe de Quæstien over de Prædestinatie ende vryen wille noch niet soo seer bekent waren, en de Kercke geen interest daer by leed, het by de *Confessie* en de *Catechismus* hadde

konnen verblijven: alsoo wanneer de *Remonstranten* die hebben op de bane gebracht, en door de selve de ruste der Kercken getroubleert, is noodich en raetsaem gevonden over de selve decisie te doen in een Nationale Synode, en alsoo dit derde Formulier te voegen by de twee eerste. Onse Formulieren dan sijn Formulieren vande Gereformeerde Kercken in 't Vereenichde Nederlant, alleen de Leden der selver, voornamelick de Dienaeren des Woorts, en Leeraers inde Hooge Scholen tot onderhoudinge der selver verbindende. Die oock niemant gehouden is te onderteyckenen, als diese bevonden hebbende den H. Woorde Gods conform te sijn, en sich aengeport en bequaem vindende om die Kercken dienst te doen, sich daer mede verplicht om niet te leeren, dat tegen de leere van die Formulieren strijdich is. Maar daer is groot onderscheyt daer in, dat yet niet gevonden wert inde Formulieren, of dat het met de selve strijt. Want om dat sy niet alles begrijpen, kan 't gebeuren, dat yet inde selve niet gevonden wort, en evenwel niet strijdich tegen de selve zy. Maar met de H. Schrifture heeft 'et een ander gelegentheyt. Al wat inde Schrifture niet gevonden wort, moet niet als een Theologische waerheyt, veel min als een geloofs poinct aangenomen, maar verworpen worden, om dat sy in allen deelen volmaeckt is, die niet alleen den eenvoudigen maer oock de geleerste Theologanten kan tot Discipulen maken. Maer 't selve van den Formulieren te seggen, ware de selve al te hooch stellen, ende den woorde Godes ten naesten by gelijck maecken, tegen 't gene onse *Confessie*, artic. 7. ons daer van bericht.

Hier mede wert den *Professoren*, jae oock den *Predikanten* eenen nieuwen arbeyt geboren en gevergt: die tot noch toe gemeint hebben te konnen volstaen, wanneer sy sullende haere Lessen en Predikatien doen, haar versekeren konden, dat hare gedachten en productien des Geests of inde Schrifture gevonden wierden, of met de selve niet strijdig waren, sonder dat sy menichmaal aen de Formulieren gedagt hadden. Nu schijnt men te willen, datmen oock reflexie sal nemen op de Formulieren, om nae de selve sijne gedachten in 't lesen en schrijven te richten.

't Welck hoewel het geschieden mach, en oock in sekere voorvallen dienstigh is dat het geschiede, soo ist ten meerendeele niet

noo-

noodigh, maar selfs overtollich. Want selfs daar mede dat yet over-een-komt met Gods H. Woort, wert gepræsupponeert, dat het oock over-een-komt met de Formulieren. Want dewijle die van ons aangenomen sijn als conform den woorde Gods, mogen wy vastelijck besluyten, dat onse gedachten overeen-komende in een derde, 't welck is Gods Woort, oock over-een-komen met malkanderen, dat is, onse gedachten met de Formulieren; verstaat in 't gene wy inde selve vinden. Anderssints wat salmen maken met al de *systemata Theologiæ*, die van soo vele geleerde *Theologanten* geschreven zijn, inde welcke verscheydene saken geleert worden, die inde Formulieren van Eenigheyt alsoo niet te vinden zijn? waar over nochtans in allen *Academien* sonder eenigh tegen-spreken *Collegia* gehouden werden, en die de Studenten moeten weten, sullense van den Classen bequaam geoordeeldt worden, om Gods Woort voor de Gemeinte uyt te leggen, en tot den Kercken-dienst gevoordert te worden. Wat soude dit eenen korten en compendieusen wegh zijn, om sonder veel moeite en arbeit, een jonge Student tot een volmaackt Theologant in een korten stoot van tyt te bequamen, indien hy anders niet en behoeft te weten (immers daar mede volstaan kan) als 't gene inde Formulieren van Eenigheyt te vinden is?

Maar daar schijnt wat te schuylen in 't woordeken (*alsoo*) dat daar by gedaan wort. Even eens als oft wel yet inde Formulieren konde gevonden worden, doch niet Alsoo, of op sulcken wijse, als sommige willen, dat daar in moet gevonden worden. Wat mach dit zijn? willen sy dat alle Theologische waarheidt met soo veel woorden inde selve moet gevonden worden? maar dat is onmogelick, en impracticabel. Maar wat dan, als een sake niet soo seer na de woorden, als na den sin ergens in gevonden wort, of door een nootsakelick gevolgh daar uyt gehaalt wort, kanmen dan in dien gevalle niet seggen, dat de sake daar in gevonden wert? of soude dit (Alsoo) wel die meyninge hebben, dat niet en moeste geleert worden, ofte 't moeste na het oordeel en den sin, die Eenige voor hebben, en die sy geerne als een nieuwe *Traditive* inde Kercken souden invoeren, inde Formulieren gevonden werden? Doch wat dit voor een schepsel is, of wat gedaante en forme het selve metter tyt soude konnen krygen, konnen wy noch niet

niet wel giſſen, en daarom oock niet van oordeelen.

Wat de twede reden aengaet, nam: *dat de voorſz. inuſitate ſtellingen en Expreſſien niet ſijn van dat gewichte, dat door deſelve meer als voorhenen de leere der ſaligheyt gevoordert ſoude worden:* daar op hebben wy, alleenlick dit in 't korte aan te mercken. Voor eerſt; dat het gene hier geſegt wert van *inuſitate ſtellingen en Expreſſien*, niet wel en kan op de principaelſte verſchillen die tuſſchen de Broeders gecontroverteert werden, gepaſt werden. Want die meeſt met de eygen woorden vande Schrifture geconcipieert ſijn. Als by exempel, die bekende woorden, die ſelfs inden mont vanden gemeynen man verſtorven zijn, ἄφεσις en πάρεσις, en daer de eerſte en voornaemſte Quæſtie mede geſignaleert is, ſijn immers de eygene woorden vande Schrifture: of ſoude wel de Schrifture ſelfs ons inuſitaet geworden zijn? En dewyle het voornamelick aenkomt op de uytlegginge van eenige Schriftuur-plaatſen, ſoo en konnen daer de *uſitate Expreſſien* inde Scholen gebruyckelick, niet wel plaatſe hebben. Dat de ſtellingen met ſulcke ongewoone expreſſien te voorſchijn komen, is de ſchult van die gene die het belieft heeft die alſoo te vertoonen.

Daar wert geſegt, dat *ſy niet meer als voorhenen de leere der ſaligheyt voorderen ſouden.* Soo dat niet geloochent wert, dat ſy de leere der ſaligheyt ſouden eeniger maten voorderlick zijn, maer niet meer als voorhenen. Maar of ſy ſijn conform den woorde Gods, of niet. Soo niet, ſoo en zijn ſy de leere der ſaligheyt niet voorderlick, maer hinderlick. Soo jae en konnen ſy de leere der ſaligheyt niet als voorderlick zijn.

Want de leere der ſaligheyt wort bevoordert door al 't geen datmen uyt de Schrifture leert: want die tot dien eynde gegeven is *datſe ons wys make tot ſaligheyt.* 2. Tim. 3. 15. En ſoo is dan niet te twijffelen, of al het gene wat daer in geleert wert, is dienſtigh tot de ſaligheyt der menſchen. Ja daer is niet ſoo geringh, dat de H. Geest verweerdight heeft ons inde H. Schrift mede te deylen, of 't is de pijne weert, datmen met ſijn gantſch verſtant, daar op valle, om 't wel te vaten en begrypen. Daar is dickwils een *emphaſis* en kracht in een woort, daar wy te vooren niet op gelet en hadden, en daar is hier en daar een reden, ſtaande als in een verborgen hoeckgen, daar een groot gewichte in ſteeckt:

de

de keerne daar uyt te halen, en den verborgen ſin des Geeſts daar uyt te voorſchyn doen komen, is voorwaer de leere der ſaligheyt met allen ſeer bevorderen.

En wie weet, of niet Godt naa ſijne verborgene wysheyt deſe diſſenſien tuſſchen de Broederen gehenght, en voor een tijdt laat toenemen, op dat *veler gedachten openbaar werden, en die oprecht onder ons zijn, bekent worden*: en dat alſoo *de kenniſſe* toeneme en *vermenichvuldicht werde*, Dan. 12: 4.

En of wel de verworpene poſitien, ſoo als ſy hier werden ter neder geſtelt, als voornamelijck de vijf eerſte genomen in dien ſin, die de accuſateurs haar opdichten, niet dienſtich en zijn om de leere der ſaligheyt te voorderen; als zijnde rechte *Socinaenſche* gronden, t'eenemaal van de ſuyverheyt der Chriſtelijcke Religie afwyckende: ſoo ſal nochtans bevonden werden, dat het geene geleert werdt van een meerder en overvloediger genade en toedieninge van krachtiger middelen tot de ſelve door het Evangelium, en van de ſelve de gewenſchte effecten en vruchten afvloeyende, die den gelovigen onder het Nieuwe Teſtament, boven de Vaderen in het Oude Teſtament ſijn gegunt en geſchoncken, wel degelijck bevonden werden dienſtich te zijn tot de bevorderinge van de Leere der ſaligheyt en Godtſaligheyt. Want wat kan een Gelovige des N. Teſtaments, verſtaande wat een *groote ſaligheyt* hem door Jeſum Chriſtum is toegebracht, en dat hem boven den Vaderen des Ouden Teſtaments *gegeven is te verſtaan de verborgentheden van het Rijcke der Hemelen*, meer bewegen tot onderſoeck der Schriften der Propheten en Apoſtelen, meer aan porren tot ware danckbaarheyt, blydtſchap in Godt, en tot eenen Geeſtelijcken roem aanmoedigen, en beter aanprickelen tot een nederige gehoorſaemheyt, en meer helpen tot opweckinge van geloof, hoope en liefde, en alle goede wercken, als even dit, dat hy ſijn voorrecht verſtaat, en meer ontfangen heeft, als voorhenen de Joden? Waarom oock de Apoſtelen hier van dickwils een argument nemen, om de Chriſtenen tot haren plicht te vermanen. Siet Rom. 6: 15, 16. en 13: 11. en 15: 4. en 16: 25, 26. 1 Corinth. 1: 23, 24. en 5: 7, 8. 2 Corinth. 7: 8. 18. en 4: 6. en 5: 17. en 6: 1, 2. Galat. 4: 4, 5, 6, 7. en 5: 1. 18. en 6: 16. Epheſ. 1: 18, 19, 20. en 2: 13. 19. en 3: 9. Col. 1: 27. en 2: 10, 11, 16. 2 Timoth. 1: 10. Heb. 2, 3. 1 Pet. 1: 13.

en 4: 1, 2. Christus selve, Matth. 13: 16, 17. Luc. 10: 23. 't Selve soude men oock in de andere stucken konnen vertoonen, indien wy ons niet de kortheyt moesten bevlytigen. Alleen dit moeten wy noch daar by voegen, dat oock selfs de kennisse, die wy halen uyt het licht der Natuyre, van Godt, van de natuyre der ziele ende des lichaems, seer dienstich is tot bevoorderinge van de leere der saligheyt. Gelijck de Theologanten door dagelijcksche ondervindinge gewaer worden in verscheydene Quæstien tegen de Socinianen, Papisten, Lutheranen, en andere. 't Welcke wy in het breede souden aenwysen, indien het hier plaetse gaf, en niet elders geschiet ware.

Nu volght haere Ed. Achtb. Sententie en uytsprake die 't haar gelieft heeft te doen over de volgende twintigh positien, als oock over de *Metaphysicam* van d'Heer *des Cartes*, verbiedende wel expresselijck, dat de *selve in de Academie, 't sy publice 't sy privatim, ofte in eenige maniere, directelijck of indirectelyck geleert, gedisputeert, geschreven en verbandelt sullen worden. Op pene, dat die sich hier tegens sullen komen te vergrypen, 't sy in 't publijck ofte onder de handt, sullen als wederhoorige, en schadelijcke Leden en Leeraers van de Universiteyt, van haere ampten en bedieningen werden gedeporteert.*

Hier werden die twintigh positien, als schadelijcke nieuwigheden en leeringen, en die geene diese eenigermaten in de Academie souden voortbrengen en verhandelen, als wederhoorige, en schadelijcke Leeraars verklaert, ende als sodanige met dreyginge van deportement gestraft.

Ongetwijffelt steunt dit oordeel op die twee gronden, die wy nu even hebben ter proeve gestelt. Of nu den H. H. Curateuren sulcken authoriteyt en macht toekomt, om sulcken decisie over Theologische positien, en die soo wel Kerckelijcke Personen, als Leden van de Academie raecken, en beyderzijdts geventileert en gedisputeert werden, en willen wy tegenwoordigh niet ondernemen te ondersoecken. Haere Ed. Achtb. sullen selfs best weten, wat character sy in desen hebben, en van wien ontfangen. Alleen, onses wetens, is sulcx voor desen van de voorgaande H. H. Curateuren in diergelijcken voorvallen noyt ondernomen nochte gepractiseert.

Dit weten wy, dat in den Jaere 1614. van de Edele Groot-
Mo-

Mogende Heeren Staten van Hollant en West-Frieslant een *Resolutie* tot den vrede der Kercken is uitgegeven, ter occasie *van die veele twisten en oneenigheden in de Kercken deser Landen veroorsaeckt over die verscheyden uytleggingen van eenige plaetsen der H. Schrifture, sprekende van Godts eeuwige pradestinatie. In de welcke* sy, gelijck sy spreken, *gebruyckende die auctoriteyt, die haer als wettelijcke Hooge Overigheyt nae Godes H. Woort, en het exempel van de Koningen, Prinçen en Republicquen, is competeerende, ordonneren, hoe en op wat wyse sy willen, dat die voorsz. uytleggingen beyderſijds van allen Pridikanten sullen gedaen worden.* Voorschryvende beyde partijen sekere expressien, nae de welcke sy haar souden moeten conformeren.

Soo hebben doe ter tijt de H. H. Staten, in de qualiteyt als zijnde de Hooge Overigheit des Lants, over dat gewichtige verschil, doe ter tijdt tusschen den Remonstranten en Contra-Remonstranten met groote hevigheyt gedreven, (te weten, of de genade of 's menschen vryen wille, in 't wercken der saligheyt, de voortocht moeste hebben, gene den wille, dese de genade den uytslach toeschrijvende) gelieven te oordeelen, ende meer in faveur van d'eene als d'ander sijde, de uitsprake te doen.

En seker, indien sulcken macht, ontrent Kerckelicke verschillen en Religions saken, uit de politie oorspronckelick herkomt, kan niet ontkent worden, of dit is een *Regael*, alleen de Hooge Overigheit competerende. Oock en hebben de Remonstranten die doe ter tijt, door den weereltlijcken arm, die sy aen hare sijde hadden, hare sake meinden te boven te komen, dese macht en auctoriteit in niemant anders erkent, als in de Souveraine Hooge Overigheit. Hoe dit werck nu doe ter tijt van den Kercken, ende Dienaeren der Kercken en Professoren der Hooge Scholen, is aangemerckt en opgenomen worden; en hoe dat alle Rechtsinnige sich met alle kracht en yver tegen dese Resolutie, en de macht die sich de Overigheit in de selve aanmatigde, om van den sin en uytlegginge der H. Schrifture peremtoirlijck te oordeelen, en haar goet vinden den Dienaren der Kercke voor te schryven, is werelt-kundigh, en konnen de Schriften beyderſijts, *pro & contra* daar over verwisselt, overvloedigh getuigenisse geven. Dit was wederom eenen nieuwen en sorgelijcken Twist-appel

in de Kercke gesmeten, en die als den sesten Remonstrantschen artyckel, komende tot die fameuse vijf artyckelen, is opgenomen en gehouden geworden. En het ware wel te wenschen, dat dese occasie niet en ware voor gevallen, om dese Quæstie, die soo ketelachtich is, en van sommige quaetwillige geesten soo gratich werdt opgenomen, om eenige Politiquen daar mede te troetelen, en de Kercken by den selven verdacht te maecken, weder te vernieuwen, en te berde te brengen.

Soo veele ons daar van bekendt is, is dat de Kercke, of Kerckelijcke persoonen noyt bedisputeert geworden, dat haar niet en soude toekomen te oordeelen wat de Leeere der Kercke is, en wat Leere met de Formulieren der Kercken over een-komt, of met de selve strydich is: dewyle niemant dit beter weten kan, en geen andere daar toe bevoecht zijn, als diese met rypen rade ende Synodale resolutie hebben ingestelt en aangenomen. Gelijck het dan oock voornamelijck de Hooge Overigheden toekomt te oordeelen, welcke daar sy de Religie van staat, die sy aangenomen en geauctoriseert hebben, en willen dat publicquelijck in hare Landen, Kercken en Schoolen geleert, en gepredickt, (alle andere Religien en Secten en Leeringen daar buyten geslooten) sal worden. Geresolveert die te hanthaven, en als Voetsters der Kercke op te queecken, en sorge te dragen, dat die in hare suyverheyt mach werden bewaert, en dat tot publicque oeffeninge der selver bequame persoonen om die te leeren, werden aengesockt en onderhouden, en bequame plaatsen en tijden werden ingeruymt en beraemt, op dat alles met goede ordre en stichtinge toegae. Als dan Quæstie voorvalt over eenige stellingen en positien, of die met de Formulieren der Kercken over-een-komen, of tegen de selve strydich zijn, schynt het vry wat vreemts, dat, sonder datmen hier over met den Kercken-Dienaren en Professoren in eenich gespreck gekomen is, ofte haar oordeel gevraecht is, en eenige raats-pleginge met de selve gehouden, de Heeren Politicquen, affonderlijck van den Ecclesiastiquen, haar dit oordeel aanmatigen, en gaan determineren, dat sulcke en sulcke stellingen, (eermen seeckerlijck weet, of sy in natuyre en wesen zijn, en getrouwelijck of niet geallegeert) en uytleggingen der Schrifture, in de Formulieren niet gevonden, niet voorderlijck tot de leere der saligheyt zijn.

Dit

Dit vertrouwen wy dat alle vrome en vredelievende herten wel wenſchten, dat ſoo geſchiet ware en voorgegaan, op dat een yeder in ſijn reſpect hadde mogen bewaart zijn, en niemandts recht verkort: en Moſes en Aaron in goede eenparigheyt en vrede, elck behoudens 't ſyne, gemainteneert.

Nu keeren wy ons tot het onderſoeck van die twintich poſitien, die hier ſoo ſcherp verboden werden. 't Welcke wy voor 't tegenwoordige alleen in *genere* doen ſullen, dewyle wy de byſondere toetſe van een yeder der ſelver, affonderlijck van deſe Conſideratien te geven, raatſamer geacht hebben.

Voor eerſt dan, achten wy 't voor een periculeuſe en bedriegelijcke maniere van doen, als het niet in oprechtigheyt geſchiet, uyt andere Lieden ſchriften Extracten te maecken, en 't geene men uyt de ſelve tot nadeel van yemant, die men verdacht ſoeckt te maecken, even oft ſyn eygen gevoelen was, eenlijck te excerperen, en 't ſelve dien op te dichten. Want wy en meynen niet gehouden te zijn, om al 't geene d'een of ander Orthodox Leeraars, hy ſy dan wie hy wil, *Lutherus*, *Calvinus*, *Beza*, *Coccejus*, &c. oyt en oyt geſchreven hebben, 't onſe te moeten maecken of verdedigen: wy ſyn vrye Lieden, die waerheyt en vryheyt beminnen, vrienden van Calvinus en Coccejus, maar noch meer van de waarheyt, die wy waar wy-ſe oock vinden, geerne tot ons nemen, en herbergen; als die profeſſie maecken van in deſen niet anders te kennen als het Woordt Godts, aen 't welcke alleen wy ons in allen geerne onderwerpen.

Behalven dat in deſe illiberale maniere van handelen, voornamelijck als daar prejudicien en paſſien onder loopen, gelijck menichmael geſchiedt, men veel tijdts niet den Autheur ſelve, maer de partye hoort ſpreecken. Gelijck wanneer de woorden of niet trouwelijck worden geciteert, in al haar verbandt en kracht, maar verminckt en verkreupelt, of van het geene voor gaat of volght, afgeſneden, oock meenichmaal de plaatſe niet aangeweſen waar yet te vinden is, en andere plaatſen, daar ſy netter en met meer omſtandigheden van de ſelve ſaecke ſpreecken, voor by gegaan. En ſo iſt met deſe twintich poſitien gelegen, die of noyt van yemandt, onſes wetens, in de Academie alhier geleert zijn, of niet in dien ſin, in de welcke onſe tegen-partyen, door welcke ſy in handen van de Heeren Curateuren en Borgemeeſteren gekomen zijn, de ſelve

nemen en uitleggen. Op ſulcken voet heeftmen onſe Zalichmaecker Christus ſelve voor den Geeſtelicken raet beſchuldight, dat hy geſeght ſoude hebben: *Ick kan den Tempel Godts af-breecken, en in drie dagen weder op timmeren*: daar Christus met dit ſeggen, niet en ſprack van den Steenen Tempel te Jeruſalem, maar van den Tempel ſijns Lichaems. Joh. 2:19. 21. Soo ſouden oock de ſnootſte dwalingen uyt de H. Schrift konnen beveſtight worden, gelijck eertijts van *Celſus*, *Porphyrius* en *Iulianus* geſchiet is, en noch hedensdaegs van ketteren gepleeght werdt, die om dat Christus ſeght, *de Heylige Geeſt was noch niet, terwyl Christus noch niet was verheerlickt* Johan 7:39. beſluyten, dat voor de Hemelvaart Christi geen Heylige Geeſt geweeſt ware, of altoos de geloovige des O. Teſt. geen Geeſt altoos gehad hadden. Ofte om dat hy ſeght, *de Vader is meerder dan Ick* Johan. 14:28. hy dan de ſelfde Godtheit niet en hadde met den Vader.

Dit is het reghte ambagt van de hedensdaegſche Jeſuiten, van de welcke men wondere dingen ſouden konnen verhalen, aangaande de ontrouwigheit van hare extracten. Een ſal genoegh ſijn voor honderden. Hebben niet *Suarez* en *Molina* de ſententie en eygen woorden van *Pelagius* derven uytgeven, als ofte het de eigene woorden van *Augustinus* ſelfs waren? ſoo ſoudemen *Augustinum* alſoo Pelagiaens konnen vertoonen als *Pelagium* ſelve! Wat abſurditeiten, dwalingen en ketteryen en ſijn dien grooten *Eraſmo*, dat heldere licht der Geleertheit, inde vorige eeuwe vande Sorbonne tot Parys, en de Univerſiteit tot Loven, en voorts van allerley gedrocht van Monicken niet aangeſtreden en te laſte geleyt, en door ontrouwe Extracten uyt ſijne wercken aangevercht? Die hy met ſijne geleerde penne, als een roock voor de windt, en als een was voor 't vyer heeft doen verdwynen en verſmelten.

Dien grooten *Lutherus*, dat geſegent Inſtrument van Reformatie, heeft hy niet al 't ſelve moeten uitſtaan? en wie van onſe eerſte Helden is hier van vry geweeſt?

Doch wy moeten noch een eenigh Exempel hier by voegen, om dat het ſoo wel op 't tegenwoordige ſwijmt, dat een Ey het ander niet gelijcker weſen kan. Deſe is onſen *Ioh. Calvinus*, die Colom van de Reformatie, en die haar de uyterſte glans en luyſter

ſter heeft gegeven ; is hem niet al 't ſelve van 't Pausdom wedervaren ? Daar wy ons ſoo ſeer niet over verwonderen , als dat oock de Lutherſche , en onder de ſelve ſeeckeren *Hunnius*, het ſelve hebben beſtaen : uytgevende tegen hem een laſterlijck Boeck, met den Titul *Calvinus Iudaizans* : In 't welcke , niet tegenſtaande hy in ſijne Inſtitutien , en doorgans in alle ſijne andere Schriſten ſoo duydelijck en krachtigh het Myſterie der H. Dryeenigheit , ende de eewige Godtheit Jeſu Chriſti heeft verklaart, gedemonſtreert en ontwickelt , als oyt eenigh Leeraar gedaan heeft : Sy nochtans ſijn perſoon , van wegen die plaatſen , handelende nae haare meininge van dat myſterie , en de Godtheit Chriſti, die Calvinus oordeelde, of niet ter ſaecke te dienen , of die niet ſoo bondigh te demonſtreren , dermaten hebben doorgeſtreken , gelaſtert en verguyſt , als of hy t'eenemaal Joodts ware geworden , en tot den *Antitrinitariſen* Ketteren overgegaan , of ten minſten met haar colludeerde. Welck ongelijck , dien grooten Leeraar aengedaen , ſoo klaarlijck van *D. Paræo* de Weerelt is vertoont , en te ſchande gemaackt , dat ſy met die wijze van doen by allen oprechten niet anders als een eeuwige ſchande gewonnen hebben.

Hier moet oock gelet worden op een verkeert konſgen, het welck deſe Lieden in het extraheren van deſe poſitien , gebruycken. Het geene men met deſe poſitien voor heeft en is niet nieu , nu eerſt verſch geſmeet , maer een goeden tijdt herwaarts tuſſchen den Predikanten *pro & contra geventileert* en bediſputeert. Daar en is niet door forme van *Extracten geproduceert* , en geobjicieert of het is dadelijck beantwoordt. Echter komen ſy t'elckens weder met de ſelve Extracten en Objectien , even of daar noyt yet op geſeght waere geweeſt , en ſy de eerſte waeren , die de ſelve voor den dagh brochten. Een recht middel , om ſyne parthye geduyrich het mes in den buyck te houden , de Quæſtien eeuwigh te maecken, en den gemeynen man die opinie in te drucken , dat dit waarlijck ons gevoelen is. En waarlijck , het is yet verwonderens waerdich, dat daar op alle deſe en diergelijcke Excerpten ſoo meenichmaal en ſoo bondich is geantwoordt, en de ſaecke genoechſaem voldongen en uytgediſputeert , gelijck uyt de Schriften wederzijdts daar over uytgegeven , klaarlijck kan blijcken : wy nochtans niet en.
kon-

konnen sien noch gelooven, dat hare Ed. Achtb. eens de moeyte genomen hebben, om die schriften nae te sien, gelijck wel hadde behooren te geschieden, om recht van alles te konnen oordeelen. Wy versekeren ons, dat by aldien dit sonder eensijdigheyt geschiet ware, wy of niet sulcken, of ten minsten een favorabelder oordeel souden gesien hebben.

Maer met meerder recht hebben wy ons te beklagen, dat daar wy hier beschuldigt worden dese positien in de Universiteyt geventileert te hebben, wy niet eens de eere hebben mogen genieten, om by hare Ed. Achtb. over dese saecken gehoort te worden. Daer onse partye, van wie ongetwyffelt dese Extracten den EE. Heeren Curateuren sijn ter handen gestelt, naar alle apparentie is gehoort gheweest. Ist dan genoech beschuldight te werden? en moeten wy gelooven, dat dit onse eygene positien zijn, van ons bedacht ende gedoceert, om dat ons die in dit Decreet werden te last geleyt en opgestreden? wie hoorde yet ongerijmtders? het gaat ons in desen even gelijck onlangs in Vranckrijck en Brabant den *Janssenisten* is gebeurt. Dese als haar gevoelen, 't welck sy sustineerden het eygene gevoelen van den Outvader *Augustinus* te zijn, te Roomen was gebracht, om van den Paus en Cardinalen geexamineert te worden, en daer op een Condemnatie was gevolght, begrepen in die vijf fameuse articulen, geseght geextraheert te sijn uyt de boecken van Janssenius; Soo ist gebeurt, dat de Janssenisten dese sententie ontfangen hebbende, klaar uyt ontkenden, dat die 5. Articulen by Janssenium te vinden waren, haar beroepende *ad pœnam libri*, en geerne te willen de sententie pareren, by aldien haar dat konde getoont worden. t' Welck niet konnende geschieden, alsoo sy in Janssenio niet te vinden waren, en derhalven de Jesuiten, die de aenklagers en beschuldigers waren geweest, hier seer verlegen stonden, en evenwel des Paus auctoriteit moeste gemainteneert sijn: soo heeftmen beleeft, dat in 't Collegie der Jesuiten, in een publique Dispuyt, is gedefendeert dese *Thesis*; Dat de Paus niet alleen infallibel was *in rebus quæ jus spectant*, maer oock in *rebus facti*. Soo dat de Paus niet alleen macht heeft, om een leere voor een ketterye te verklaren en te veroordeelen, maer oock om yemant op te tryden, dat hy een ketter is, en sulcke ketterye voet. 't Welck selfs in 't Pausdom voor sulcken

nieu-

nieuwigheyt is gehouden, dat sig de Sorbonne met alle kracht daer tegen gekant heeft. Dit alles niet tegenstaende, hebben de Jansenisten haer proces verloren, en hebben sich moeten onderwerpen, (den Koningh en Parlament sich voegende by de uytsprake gekomen van Roomen) den tijt dienen, en sich voor die tijt stil houden, tot dat eens de waerheyt weder uyt den grave sal verrysen. Maer wy beloven ons van hare Ed. Achtb. betere dingen, en met equitabelder gedachten gemenght, en die meer met een rechtveerdich oordeel accorderen; en dat ons niet en sal te laste geleyt worden, en als een schadelijcke leeringe opgeleyt, daer wy geene gemeynschap aen hebben, en wy niet over gehoort zijn, jae van herten verfoeyen. *Oordeelt oock onse wet een mensche, ten sy dat sy hem eerst gehoort hebbe, en wete wat hy doe*; *seyde* eertijts *Nicodemus*, als men Christum onverhoort wilde veroordeelen, Johan. 7: 51. Soo seyde *Festus* tot den Joden, die Paulum op haer bloot seggen wilden veroordeelt hebben: *De Romeynen en hebben de gewoonte niet, eenigen mensche ten verderve te geven, eer de beschuldigde de beschuldigers tegenwoordigh heeft, en plaetse van verantwoordinge gekregen heeft tegen de beschuldinge.* Act. 25: 16. Siet oock, Exod. 23: 1. Lev. 29: 15. Deut. 17: 4. 8. &c:

Staet oock wel te letten op die vermengelinge van Theologische en Philosophische materien, die hier gemaeckt wordt. Waer in ons een loos strategema van onse partye voorkomt. Die een tijt langh herwaerts de werelt heeft willen wijs maken, dat de Theologie van D. Coccejus, ende de Philosophie van d'Heer des Cartes, sulcken nauwen verbant en opsight hadden met en tot malkanderen, als ofte d'eene syne gantsche Theologie geschoeit hadde op de leest van des anderens Philosophie, ende dese wederom alle haere schurftheyt en venyn des anderen Theoligie aengewreven. Even eens of niemant voor een goet Coccejaen konde passeren, als die 't met de Cartesianen hiel: en geene Philosophie bequaem om die Theologie als Dienstmaecht te dienen, als de Cartesiaensche. 't Welcke wondere en vreemde inbeeldingen zijn, regelrecht strydende tegen het oogemerck en meyninghe en practijcke van die Heeren, die altijt van oordeel sijn geweest, datmen de Theologie en Philosophie, niet d'een op d'anders, maar elck op haar eigen gront moeste timmeren; de Theologie enckelick op 't fundament van Godts

Woordt, de Philosophie alleen op de ghesonde natuyrlijcke reden, sonder dat d'eene sich de Jurisdictie over de ander aennam. Achtende het seer sorgelijck voor de Theologie, de Philosophie als Dienst-Maecht in haren dienst te nemen en te huyren: alsoo dese Dienst-Maegt niet altijt steunende op rechte gronden, en de waarheyt der saecken conform, menichmael ontrouwe diensten aen hare Vrouwe doet, ja oock wel het meesterschap aanneemt. Gelijck in 't Pausdom is gebleken, alwaar de *Peripatetische Philosophie* sich sulcken meesterschap over de *Theologie* heeft aangenomen, dat sy die door haer Roffianen t'eenemaal heeft vermant, en met een Bastaart Zaat geswangert, soo dat sy den name meer van een *Theologia Scholastica*, als *Scripturaria* of *Christiana* dragen kan. 't Welck hier niet te vreesen is, als men de voetstappen van dese twee Heeren wil naevolgen, en volgens haar Exempel geen mengelmoes maken van dese twee op haar selfs bestaende faculteiten. Niet dat wy hier mede seggen willen, als ofte de Theologie gantsch geen dienst trecken konde uyt de ware Philosophie, die op rechte gronden gesticht is, en met de natuyre en gesonde reden over een komt. *Veritatem Philosophia quaerit, Theologia invenit, Religio possidet.* Alhoewel dan de Religie de Philosophie niet en behoeft, om dat sy op haar selve bestaen kan, en dat de Philosophie soo doende in t' soecken van de waarheyt, noch niet alles gevonden heeft, soo en heeft sy tot noch toe haar soo nootsaeckelijck niet konnen maecken aen de Theologie: als alleen datter dan een goede unie en verbandt tusschen beyde te verhoopen sal zijn, en in 't werck sal konnen gestelt werden, wanneer de natuyrlijcke reden door de waarheyt geheylight, de geopenbaarde waarheyt te gemoete sal loopen, en sy malkanderen omhelsen en kussen, als beyde Dochters van eenen Godt en Vader der lichten. Soo souder eene goede vrientschap tusschen dese beyde konnen getroffen worden, als de waarheyt, die d'eene geput hadde uyt de natuyre, bevonden soude worden even de selfde te zijn, met die d'andere gehaalt hadde uyt de Schrifttuyre, en *reciproce* de Schriftuyrlijcke waarheyt accordeerde met die van de natuyre. Daar onse partyen, die vereeniginge van dese Theologie en Philosophie, daarom alleene schijnen suspect te hebben, om dat geene van beyde die Heeren, hare heerschsucht hebben willen verdragen, om yets aen te nemen uyt enckele au-

ctoriteyt van menschen, of door een *Traditive*, sonder daar toe beweeght te zijn door goede reden, ofte uyt Godts Woordt, of uyt de gesonde reden genomen.

't Voornaemste dat, onses erachtens, omtrent dese positien, valt te considereren, is 't gene wy nu seggen sullen. Dat hoewel wy ons gevoelen, daar in wy van onse Medebroeders discreperen, verstaan sijnde niet nae de verkeerde duydingen, met de welcke sy hier vertoont werden, maer nae onse eygen verklaringe, achten waerachtig en schriftmatig te sijn, en niet strydig met de Formulieren van Eenigheyt: nochtans die niet en achten van dat gewichte en die noodtsaeckelijckheyt te zijn, als daar zijn, by exempel, de Articulen onses Algemeynen Christelijcken Geloofs: Maar wel van sulcken geschapentheyt, dat wy ontrent de selve verschillende, ofte oock anders gevoelende evenwel malkanderen konnen en behooren te *verdragen in de liefde*. Niet twijffelende, indien wy alleen malkanderen *aenmercken tot omsteeckinge van liefde en goede wercken*, en *daar wy toe gekomen zijn*, *nae den selven regel wandelen*, *en het selve gevoelen*, voorts *neerstich zijn*, *te behouden de eenigheyt des Geests door den bandt des vreedes*, dat by aldien wy in sulcken cas, oock *yet anders gevoelen, ons Godt oock dat sal openbaren*, Ephes. 4. vers 2, 3. Phil. 3. vers 15, 16. Alsoo wy vastelijck van gevoelen zijn, dat niet soo seer het gewichte van het geene, waar in wy verschillen, ons in dese verdeelinge van malkanderen houdt, als gebreck van liefde, die ons in een oogenblick konde vereenigen, soo wijse beyderzijdts in ons opweckten en in het werck stelden. Dit vereyscht wat naeder verklaringe.

Onse Theologanten hebben altijdt voorsichtelijck onderscheyt ghemaeckt tusschen de Articulen des Algemeynen Geloofs, diemen noemt *Articulos Catholicos*, ende die men noemt *Conclusiones* ofte *Articulos Theologicos*. Geene zijn die tot het Algemeyne Christelicke Geloove gehooren, en allen, die salich sullen werden, gheweten en gelooft, ter saligheyt noodtsaeckelijck zijn. Welck gheloove eygentlijck een Christen maeckt. Maar de Theologische Articulen zijn, die dienen tot vermeerderinge van een Theologische kennisse, ende eygentlijck een Leeraar ofte Theologant maecken. Welcke kennisse hoewel sy in sommige geloovige oock gevonden werdt, nochtans in den meesten deel ofte niet, ofte seer

matelijck, soo is sy echter den geenen die andere leeren sullen, ende Godts Woordt uytleggen, en den tegen-spreeckeren den mondt stoppen, hoewel de eene meer als de andere, gantsch noot-saeckelick. De Artikulen des Gheloofs moeten van een yder Christen, hy sy Leeraar of Idioot, metten herten ghelooft, en den monde beleden worden ter saligheyt, en sonder die te weten en toe te stemmen, en met vertrouwen sich die toe te eygenen, kan niemandt saligh worden. Doch soo en is het niet den anderen niet ghelegen, welckers on kunde, ofte over de selve te twysselen, ofte oock anders ghevoelen, niet allen van de salighe yt af-houdt. Geene zijn het fundament des Geloofs en der Zaligheyt, dese werden daer op getimmert: of als Goudt, Silver, en Kostelijcke Steenen; of als Houdt, Hoy en Stoppelen. Dit onderscheydt niet waer-genomen, is t'allen tijdt bevonden geweest een Baarmoeder en Voet-ster gheweest te zijn van veele verwarringen, dwalingen, misverstanden en scheuringen in de Kercke Godts. Om welcke voor te komen, en niet in gheduyrigen twist te leven, gantsch noodich is, dat wy malkanderen in veelen verdragen, in welcken wy of door swackheyt, of misverstandt, en ignorantien, die ons altijdt aenkleven, en in dit leven vergeselschappen, komen af te dwalen, en van den Broederen verschillen. Wie isser doch onder ons, die niet en gevoelt het geene de Wyse Man seght, Sapient. 9: 15. dat *het verderffelick lichaam de ziele beswaart, ende de aerdtsche Tabernakel verstroyt het veel bedenckende gemoet?*

Daarom vermaant ons Jacobus, dat wy *niet veele Meesters en moeten wesen, om dat wy alle in veelen struyckelen*, achtende dat een *volmaackt Man te zijn, die in den woorde niet en struyckelt* Jacob. 3. vers 1, 2. Ende hoe kan het anders wesen, dewyle wy soo lange wy in desen leven zijn, alleen *door geloove wandelen, en niet door aanschouwen* 1 Corinth. 5. vers 7. Dat is, *wy sien nu door eenen spiegel, in een duystere reden, kennende maar ten deele, en propheterende ten deele*, 1 Corinth. 13. vers 9, 12. Daarom is onse kennisse hier onvolmaeckt en maar stuckswyse, dewyle wy noch niet alles konnen begrypen, noch begrepen hebben: Soo dat veele onder ons oock dickwils anders gevoelen, als die geene die tot volmaeckter kennisse zijn gekomen: die nochtans daarom den Apostel niet wil veracht hebben, niet willende dat wy yemandts *geest sullen uytbluss-*

schen,

ſchen, de prophetien verachten, maar alles beproeven, om t'goede te behouden, Philip. 3. vers 15. 1 Theſſal. 5. vers 19, 20, 21. En om de practijcke daar van te toonen, vermaent hy Rom. 14. vers 1. dat wy *den ſwacken in het geloove ſullen aannemen, niet tot twiſtige t'ſamenſpreeckingen*: En 2 Timoth. 2. vers 24. 25. vereyſcht hy in een Dienſt Knecht des Heeren, dat *hy niet en moet twiſten, maar vriendelijck zijn tegen alle, bequaam om te leeren, en die de quade kan verdragen, met ſachtmoedigheyt onderwyſende de geene die tegen ſtaan.* Ende moet alſoo niet min in den Dienaren des Evangelii, als in den Hooge-Prieſteren onder de Wet, deſe character bevonden worden, dat hy *behoorlijck mede-lijden kan hebben met de onwetende en dwalende, overmidts hy oock ſelve met ſwackheyt omvangen is*, Hebr. 5. vers 2.

Hier van hebben wy een levendich voorbeeldt in onſen Salichmaecker Jeſu Chriſto, dien barmhertigen Over-Prieſter ſyns volcks. Want wat voor dwalingen, misverſtanden, twijffelingen, en ſwackheden en heeft hy in ſyne Apoſtelen ſelve niet overſien en verdragen? in Petro Matth. 16. vers 23. Luc. 22. vers 61. Joh. 21. vers 15. in ſijne Apoſtelen twijffelende aan ſijne opſtandinge, en ſoo groflijck dwalende ontrent de natuyre van ſijn Geeſtelijck Koninckrijck, en van gelijcken in alle andere die in hem geloofden en volghden, ſoo dat hy eens uytriep: *Hoe lange ſal ick u verdragen?* Alſints heeft hy betoont, dat hy niet gekomen was, *om 't gekroockte Riet te verbreecken, en het roockende Lemmet uyt te bluſſchen*, Jeſ. 42: 1. Maath. 12: 20.

Deſen ſachtmoedigen Geeſt Chriſti, die hy wil dat men van hem leeren ſal, is oock over-ge-erft aan den Apoſtelen en ſteeckt met namen uyt in Paulo. Wat voor dwalingen en gebreecken heeft deſe niet overſien in de Gemeynten van Corinthen, Galatien &c: die *allen alles wiſte te werden, op dat hy immers eenige ſoude behouden* 1 Cor. 9: 19. &c. wiens generale leſſe is, dat *wy in alle ſachtmoedigheyt met langhmoedigheyt malkanderen verdragen moeten in der liefde*: willende tot dien eynde, dat *alle bitterheyt en toornigheyt en gramſchap en geroep en laſteringe van ons geweert zy, met alle boosheyt*, Epheſ. 4. vers 2. en 3.

En om ons hier over dit punct wat breeder uyt te breyden, verhaalt ons niet Paulus ſelve Galat. 2. hoe dat te Antiochien tuſſchen

hem ende Petrum een ſware contentie gherefen was,hoemen ſich, wat den uytterlijcken ommeganck met den Jooden, en die uyt den Heydenen geloofden aengaat, voorſichtelijck nae tijdts gelegentheyt, en om alle ſchandael te myden dragen moeſt: Petrus ſich ontreckende het geſelſchap der Heydenen, om der valſche Broederen opſpraecke te ontgaan, *ſyne voeten niet recht dragende*, Paulus heel anders.

Wat een hevige diſpuyt is lange daar nae, over dit ſelfde werck, opgenomen geweeſt tuſſchen de twee Oudt-Vaders *Hieronymus en Auguſtinus*? Deſe ſuſtinerende, dat de tegenſtant van Paulus tegens Petrum, heel ernſtich en ſerieus geſchiet zy, en dat de beſtraffinge Pauli wel gefondeert en rechtveerdich was. Daar *Hieronymus* dryft, dat deſe contentie tuſſchen de Apoſtelen alleen in den ſchyn, ſich alleen ſoo gelatende voor 't volck, en niet inder waerheyt ſy gedreven gheweeſt. 't Welck evenwel de eenigheyt des geloofs en den vrede tuſſchen haar niet gebroken heeft. Soo iſſer tuſſchen den ſelven Hieronymum en Johannem Biſſchop te Jeruſalem verſcheydenheyt van oordeel over de uytlegginge van veele Texten der H. Schriftuyre gevallen, ſonder quetſinge van de liefde. Als mede tuſſchen Cyprianum en Stephanum van wegen den Doop der geener, die van den Ketteren gedoopt waren, die Cyprianus voor nul en van geender weerden hielt, de andere die niet en wilde herdoopt hebben. En hoewel de Orthodoxe in veelen punčten der leer verſcheelden van den Novatianen: nochtans, om dat ſy 't met malkanderen eens waren tegen den Arianen, hebben ſy goede Broederſchap onderhouden. Dergelijcke exempelen konnender veele uyt de outheyt voortgebracht werden. Maar wy ſullen eenige weynige ſtaeltgens van onſe tijden ophalen. Doe die twee groote lichten Lutherus en Zwinglius, op't begeeren van den Lantgrave van Heſſen, Anno 1529. te Marpurgh by een geroepen en verſcheenen waren, om te ſien of ſy malkanderen ſouden konnen verſtaan over dat eenige verſchil, aengaende de lichamelijcke tegenwoordigheyt Chriſti in 't Avontmael, en ſulcx, tot groot nadeel van de Evangeliſche Kercken, vruchteloos was afgeloopen; ſoo en heeft dat echter niet belet, dat ſy niet in de reſte van de Religions poinčten verdragen zijn met malkanderen, ſoo lange, tot dat Godt geven ſoude, dat ſy oock in dat eenige poinčt malkanderen ſouden verſtaan. Maar

de ſonden van Duytſlant hebben ſulcx belet. Hoe veele dergelijcke verſchillen ſijn tuſſchen de Evangeliſche en Gereformeerde Leraars, ſoo tuſſchen partyen,als onder malkanderen voorgevallen, in Duytſlandt,in Vranckrijck, Nederlandt,die even altijdt in der minne ſijn afgedaen, om dat ſy beyderzijdts het fundament behielden? En wat ſijn anders die Quæſtien, diemen *Problemata* noemt, en in den Academien *pro* en *contra*, ſonder krenckinge der Eenigheyt geventileert worden? En ſouden wy de Luterſche Kercken, in ſoo veele ſtucken van ons verſchillende,wel derven condemneren,daar wy haar ſoo meenichmaal de handt des Broederſchaps hebben aangeboden, om dat wy gelooven, dat ſy dien niet tegenſtaende, in 't fundament met ons eens zijn?

Jae dat ons nader raeckt; iſt niet ſoo, dat eer de Quæſtien over de Prædeſtinatie ter dege in trayn waren, die geene die het leege gevoelen over 't object van de Prædeſtinatie voorſtonden, qualijck voor Rechtſinnige Leeraars mochten paſſeren; alſoo het hooge gevoelen van D. Beza, gaande boven den val, doenmaels t'eenemael de overhandt hadde: haar nu ſoo verre gerechtveerdicht ſien,dat ſy het leege gevoelen ſien aangenomen in den Synodo Nationali van Dordrecht? Daar nochtans notoyr is, dat in den Synodo ſelfs D. Gomarus, een voortreffelick Lit der ſelve, niet tegenſtaande hy 't hooge gevoelen voorſtont (gelijck hy tot den eynde ſijns levens daar by geperſiſteert heeft)nochtans voor een rechtſinnich Leeraar is by den Synodo erkent. Gelijck noch ten hedigen dage verſcheydene Profeſſoren en Leeraren, het ſelve gevoelen houdende, niet tegenſtaande 't ſelve alſoo in de Canones van Dordrecht niet wert gevonden, maar wel het tegendeel, daer over niet en werden gecalengeert, nochte haar eenige moeyte aangedaan.

En ſeecker, ſoo men met ſulcke Chimerique poſitien ons op te dichten, niet voor heeft, ons met geweldt, en tegen onſe conſcientie, danck ende wille tot Ketters te verkryten, en den gemeynen haat tot een Sacrificie over te geven, en alſoo de grondt te leggen van een droevige ſcheuringe, daar wy reets de fundamenten toe ſien leggen: waarom dan met ſulcke ſtellingen voor den dagh ghekomen, die wy of gantſchelijck ontkennen en verfoeyen, of ons valſchelijck en met de hoochſte ontrouwigheyt en ſophiſterye werden opgedicht, of met verdraeyinge van woorden

toegemeten: of soo sy wel, en nae onse eygen meyninge wierden geformeert, ende daar nae geoordeelt, wy reden souden hebben te vertrouwen, dat bevonden sullen werden niet alleen conform te zijn den woorde Godts, maar oock niet te stryden met de Formulieren van Eenigheyt, ende de Leere der Zaligheyt en Godtsaligheyt niet hinderlijck, maar selfs voordelijck te zijn? 't Heeft ons altijt gedacht, yet onverdragelijcks te sijn inde Kercke, dat eenige Pædagogen, op haar eygen credit en auctoriteyt sich die meesterschap derven aennemen en exerceren, om fundamentale articulen te smeeden, en nae de wyse, in 't Pausdom gebruyckelijck, te decideren, wat voor ketterye, of smaeckende nae de selve, te houden sy, en de gene, die sy met de selve betichten, te verketteren en verdoemen.

Hier en moet niet onaengemerckt voorby gegaen werden 't geene reets van anderen is geobserveert, nopende 't getal der positien, dat hier uytgedruckt werdt. Want daar hier maar 20. positien den Coccejanen en Cartesianen t'samen werden te laste geleyt, brengen de Berichters van beyden tusschen de 80. en 90. te voorschyn, eenen Irenæus Philalethius den Coccejanen alleen 74. Ryssenius, die in de Multiplicatie dapper moet ervaren zijn, tegens d'een en d'ander in 't generaal 559. met voorgeven, dat hy noch wel soo veel in sijnen koker behouden heeft. Maresius heeft D. Wittichio alleen 353. dwalingen opgedicht. Wat groote verstanden komender niet alle dage te voorschyn? of die lieden wel yet goets, of eenige waarheyt in de Boecken van hare partye gevonden hebben? of ist soo, dat sy als de Spinnekop alleen venyn suygen uyt het geene daar de Bye den hoonigh uyt treckt? Wat is dit anders als een hayr-kloverye, alleen daar toe bedacht, om 't gene sy mettet gewichte niet en souden konnen ophalen, 't selve door de meniche en 't groot getal te bekomen? Soo gaet 'et,

Sic quæ non obsunt singula, multa nocent.

Waar in sy eveleens te werck gaan, als of yemant, die een bos pylen, die vast aan een gebonden onbrekelijck syn, gingh los maken, om d'een pyl voor en d'ander naer daar uyt genomen, te lichter sonder moeyte te breecken. Want alle waarheden syn aan malkanderen verknocht en vast gebonden datmen die beter be-

merc-

mercken en sien kan in haar verbandt, en die relatie en opsicht dat sy hebben tot malkanderen, als datmense van malkanderen afscheurt, en afgescheyden bysonderlijck aanmerckt. In allen gevalle 't is veel Christelijcker, de Quæstien te verminderen, en tot soo kleyn getal te brengen als mogelijck is, alst is, de selve te verswaren en vermeerderen. Christus seyde, *die niet tegen ons is, is met ons*: maer dese lieden seggen, die niet in alles met ons is, is tegen ons. Ondertusschen sien wy hier in den Politicquen meer discretie en moderatie, als in den Kerckelijcken, die dat groote getal tot kleynder brengende, en wel van de vinnichste en partiaalste positien uyt het getal van de hare uytmonsterende, ons doen hoopen, dat wy van die kant meer verlichtinge en handtbiedinge misschien te verwachten hebben, als van die door 't *odium Theologicum* ingenomen wijder af zijn van vreedsame gedachten.

En noch, als wy wel reeckenen, en sijn onder dit getal van twintigen ten hoochsten boven de 8. of 9. Theologische niet te vinden; de reste staan op reeckeninge van de Philosophen. Daar uyt men soude besluyten, soomen alleen op 't getal letten wil, dat sy 't meer geladen hebben op de Philosophen, als op de Theologanten; of dat nae haar oordeel, soo veel quaats niet en schuyldt onder dese, als geene, en, dat sy de dingen, die sy met stilswygen zijn voorby gegaan, niet en hebben van dat gewichte gehouden, noch soo ketters geoordeelt, als onse Zeloten doen. By welcken veelen dit bevonden werdt, dat 't gene sy heden alleen voor een dwalinge noteeren, soo sy door den slaap geen beter inval krygen, mergen voor een ketterye verdoemen.

't Heeft daar-en-boven den E. Achtb. Heeren Curateuren en Borgermeesteren belieft boven de boven verhaalde positien, te proscriberen uyt de Academie de *Metaphysica* van *Renatus des Cartes*, dat die noch publicè noch privatim sal werden gedoceert &c. Voor eerst, wy en weten niet datter een Metaphysica van des Cartes exteert: wel dat hy eenige *Meditationes Metaphysicas* heeft geschreven, in de welcke hy niet de gantsche Metaphysicam, maar alleen eenige voorname stucken der selve examineert en ter proeve stelt, en *apodictice demonstreert*: als daar sijn voornamelijck dese twee van grooten gewichte en gebruyck in de

gantsche Philosophie en Theologie; namelijck *de Existentia Dei, & Anima Humana à corpore distinctione.* Wat dan? Is den wille van d'Heeren Curateuren, dat dese twee puncten, van soo hoogen belangh, niet en sullen mogen in onse Academie publice of privatim geventileert, gedisputeert ofte verhandelt worden? Dat ware onder verbeteringe de waarheyt selve veel te kort gedaan, en den Theologen en Philosophen eene vryheyt benomen, die haar voor desen, eer des Cartes bekent was, noyt in eenige Academien van Europa, oock niet in dese is geweygert geweest, en waar van de suppressie niet en soude konnen strecken als tot verminderinge van de luyster van dese Universiteyt. Of willen sy alleen, dat dese puncten niet en sullen mogen bevestight en verklaert worden met de argumenten en demonstratien, die des Cartes tot dien eynde gebruyckt heeft? maar wy twiffelen seer, of dit op een ander wyse geschiedende en met andere bewys-redenen, wel soo krachtigh en met sulcken klaarheyt en evidentie sal konnen in't werck gestelt worden: 't welck wy het oordeel van alle geleerde en doorsiende verstanden bevelen, om serieuselijck nae te dencken. Want gelijckmen in de Schoolen van de *Modalibus* pleech te seggen, mogen wy hier oock seggen, *de ,his non gustabit Asinus.* Hier sien wy dan *D. des Cartes* nu voor de tweedemaal in dese Academie de selve fortuyne loopen, die eertijts *Aristoteles* in de Universiteyt van Parys tot verscheydemalen geloopen heeft: gelijck ons de Historie daar van seer punctuelijck is beschreven in een seecker boeck, in den Hage Anno 1656. gedruckt, *de Varia Aristotelis fortuna in Academia Parisiensi, auctore Ioanne de Lannoy; Theologo Parisiensi.* In 't welcke wy sien, dat Anno 1209. de voornaamste Boecken van Aristoteles ten vyere gedoemt zijn, en het lesen der selve verboden. Daarnae Anno 1215. sijne *Dialectica* toegelaten, maar sijne *Metaphysica* en *Philosophia Naturalis* verboden. Maar Anno 1366. is hy weder wat genadeliker gehandelt, wanneer verscheyde sijne Boecken te voren geinterdiceert, weder werden toegelaten, doch niet alle; tot dat hy anno 1543. doe die contentie tusschen *Petrum Ramum*, en die van de *Sorbonne* was opgeheven, en met groote hevigheyt wiert gedreven, *Aristoteles* wederom op den throon is gestelt, en *Ramus* veroordeelt. Dit evenwel eenigen tijdt daar

nae,

nae, door faveur van den Cardinaal Carolus Lotharingus, weder is in ſijne eere *& regia profeßione* herſtelt, en van ſijne condemnatie gereleveert. Inde welcke hy met grooten lof en toeloop geperſevereert heeft tot den Jare 1572. als wanneer hy in de Moort van Parys in ſijn auditorio, daar hy gevlucht was, tot groote blaſme van ſijne tegen-partyders, die hem den Moordenaars aanweſen en in handen gaven, ſeer deerlick is vermoort geworden. Een klaar bewijs van de ongeſtadigheyt en onſeeckerheyt van menſchelijcke oordeelen en uytſpraecken, en hoe een ſelve man dan eens werdt op den throon geſtelt, dan wederom daar van afgeſtooten, Ons tot een leeringe van niet te voorbarigh voort te gaan met ons oordeel, en voornamelijck in 't condemneren van yemants perſoon of leere niet te haeſten.

Noch en is dit niet genoech, datmen deſe 20. ſtellinge ſoo veroordeelt heeft, men voechter by, dat neffens de ſelve verboden worden generalijck alle ſtellingen ende poſitien, die van de voorſz. rechtmatige gronden eenigermaten afwijcken, of daar van komen af te wijcken. Dit is, gelijckmen ſeght, tot een ſnaesgen toe alles af-keren, op datter niet een ſiertgen op de ſchale overblyve.

Sal dit wederom ſtaan aen 't oordeel van onſe partyen, ſoo werden wy voorwaar van een elendige conditie gemaeckt, als wien alle eygen oordeel over onſe eygene expreſſien, werdt benomen; en daer-en-boven genootſaeckt in alle 't gene wy leeren ſullen; 't ſy in 't uytleggen van de Schriſture, oft in 't verklaeren van gemeyne plaetſen der Theologie, oft in 't wederleggen van dwalingen &c. te moeten voor al letten, of 't gene wy voorſtellen ſullen alſoo in de Formulieren van Eenigheyt gevonden werdt. Daar wy tot noch toe ons hebben geruſt konnen houden, als wy ons verſeeckeren konden het geene wy leeren ſouden, inde H. Schriftuyre gevonden te werden, of niet daer mede te ſtryden. Nu ſullen wy moeten hangen, of aan 't rapport, dat onſe Auditores ſullen gelieven van ons te doen, ofte ten minſten aen 't geloof of ongeloof ende 't oordeel, dat onſe Cenſeurs ſullen gelieven over ons te vellen.

Indien dit dan mede, gelijck met deſe 20. poſitien geſchiet is, op die voet gepractiſeert ſal worden; dat, wy ſoo aangebracht zijnde aen hare Ed. Achtb. niet eens en ſullen gehoort werden,

maar op het bloot aengeven van onse partye, die wy niet en weten wie hy is, swart of wit, sullen veroordeelt werden, en van onse Diensten gedeporteert; soo wil Godt sich onser erbarmen, en selfs middelen verschaffen, om sulcken snooden Inquisitie beter nae de lucht van Romen en Spanien, als nae de Nederlandtschen aert ruyckende, te weyren.

Nochtans is daar op gegrondt die sware Sententie, die wy met verwonderinge sien, van sulcke goedertiere sachtsinnige en mededogende Heeren (want wy ze inder daedt voor soodanige houden en eeren, als meenichmaal de effecten van hare mede gaende goetheyt beproeft hebbende) te sijn ghenomen en uytgesproocken: Namelijck, *dat de geene die sich hier tegens directelijck ofte indirectelijck, het zy in publijck, ofte onder de handt sullen komen te vergrypen, sullen als wederboorige, en schadelijcke Leden en Leeraers van de Vniversiteyt, sonder eenige dissimulatie, verschooninge of conniventie van hare Ampten en Bedieningen werden gedeporteert: en de Leden van de selve Vniversiteyt uyt de selve gerelegeert.*

Dit is voorwaar een harde procedure van Curateuren voorgenomen tegen haar pupil. Welckers gouvernement men vermoeden moet, meer van het Vaderlijcke te hebben, als despotisch te zijn. Wat seyde dien soeten Mitio? *Pro magno delicto paulum supplicii satis est Patri.* Genomen, yemandt quame sich in desen te vergrypen, jae oock ghedwaalt te hebben in het uytleggen van eenige Schriftuyr plaetsen, ofte andersſints, en behoudende het fondament, in plaatse van goudt en silver, houdt, hoy ofte stoppelen daar op getimmert te hebben: soude die terstont als een schadelijck Leeraar moeten van sijn Dienst ghedeporteert, sijnen Dienst de Academie onnut ghemaackt, en hy voor de Werelt soo ghebrandtmerckt en ten toon ghestelt werden? want wat is doch een Leeraar, als een schadelijck Instrument uyt sijne bedieninge gheworpen, als een schouspel en een schandaal van de swacke, een spot van sijne vyanden, een aanfluytinge van de Secten, en het oordeel van allen onderworpen!

Indien wy om het leeren van een deser positien, in het toekomende voor schadelijcke Leeraars moeten gedeporteert werden, soo sijn wy oock al te vooren sulcke schadelijcke Leeraars geweest by aldien wy die te vooren ghedogmatiseert hebben, alleen dat wy

als

als sodanige niet zijn gestraft geweest. Soo sijn wy dan aan dese pœne schuldich geworden, om yet geleert te hebben, dat in de Formulieren van Eenigheyt alsoo niet te vinden is, en niet als voorhenen voorderlijck de Leere der saligheyt, schoon wy oordeelden, het selve den woorde Godts conform te wesen. 't Welck dan nae dese wijse van doen, in geene consideratie komt.

Dit is voor een eerlijck herte niet wel te verdouwen. Door een schadelijck Leeraar sullen alle die geene, die dit Decreet sullen lesen, geen ander verstaan, als die yet valsch leert, het welck eenige schade aen de ziele kan toe-brengen, of aan de gronden van de Gereformeerde Religie,of aen de ware Godtsaligheyt. Godt lof,sulcke Lieden en sijn wy niet. Of laet yemandt komen die ons daar van overtuyge,en laet ons niet veroordeelt werden door het bloote aenbrengen van die geene, die ons achter rugge by de Heeren politicke soecken verdacht en stinckende te maecken. *Si accusasse sufficiat, quis innocens erit?*

En dewyle wy hier toe ghekomen zijn, kan ick niet naelaten yet hier by te doen, tot myne ontschuldinge, ende noodige verdedinge, op dat my niemandt en verdencke, als ofte ick my buyten noot dese saecke te veel aentrock. Want dewyle in 't Decreet niemandt met name werdt uytghedruckt, en dat ick misschien voor myn persoon niet gemeynt en ben, alsoo ick my altijdt stil ghehouden hebbe, sonder my over dese Quæstien met schryven of andersints veel bemoeyt te hebben; soude men mogen dencken, ofte ick my niet beter soude als voorheenen stil gehouden hebben. Soo yemant van dat ghevoelen is, die bidde ick de volgende redenen by hem selve rypelijck te willen overwegen, en ofte hem dan dit ons doen soo vreemt sal voorkomen. Want of 't alsoo ware, dat hare Ed. Acht. soo seer op my de ooge niet ghehadt en hebben, als wel op eenige myner Collegen: soo ist nochtans dat ick bevinde, dat door het drucken, ende het veelvoudich naedrucken van dit Decreet, ('t welck soo enorm is toeghegaen, datmen derf roemen, dat een Drucker alleen t'Amsterdam over de twee duysent heeft aen de man geholpen, gelijck op andere plaetsen meer geschiet is) mynen naem neffens myn Collega over al is ghespelt gheworden, en ick als een voorname vriendt van d'Heeren Coccejus en des Cartes, ende voorstander van hare gevoelens over al te boeck stae: oock so verre,

re,dat n y van verscheyden gewesten werdt aanges[illegible]gt, dat by al[illegible] i[illegible]n ick my daar over niet en bewege, en in 't openbaar doe blijcken, dat ick niet en reede aan dese positien, ick peryckel loopen sal, om by de Kercken voor soodanige aangesien te werden, tegen dewelcke dese sententie gestreken is. En wat lust my,in myn oude dagen, met die huycke ter Kercke te gaan?

Oock en wil nochte en kan ick niet ontkennen, jae achte 't my tot eere, en is de memorie daar van by my noch in goeden reuck, vrientschap gehad en gecultiveert te hebben met twee sulcke mannen, sulcke twee lichten, elck in 't sijne, van onse eeuwe,soo uytstekende in wetenschap, geleertheyt en allerley deuchden, soo aantreckelick in de conversatie en aangenaam in hare dagelijcksche propoosten, soo communicatif, en bequaem om anderen mede te deylen dat sy wisten, dat ick bekennen moet, haers gelijcke niet veele, jae by nae geene beademt te bebben. En daarom sal haere gedachtenisse by my altijdt in goeden reuck zijn. Als ick daerom dencke, hoe menichmaal ick 't geselschap en 't vriendelijck onthaal van d'Heer des Cartes genoten hebbe, sijne ongeveynsde vrolijckheyt, sijne goetheyt in alles, datmen hem vragen wilde, op staande voet te beantwoorden, met sulcken klaarheyt van redenen, als of de Philosophie selfs door sijn mondt sprack, sonder yemant te lasteren, maar van alles zedighlijck te oordeelen. Als, ick segge, daarom dencke, soo stae verwondert, als ick sien en hooren moet, hoe dat eenige Theologanten en Philosophen soo onredelick met hem derven omspringen, sijne Philosophie en 't gene hy daar van in Schrift nagelaten heeft, veroordeelen: en met wat een poge men die nu eenige jaeren herwaerts getracht heeft installighte maecken, te verketteren, en verdoemen, en by den Overigheden onglimpigh te maecken,en uyt de Academien te proscriberen en verbannen, en alle die de selve aanhangen en amplecteren uyt hare diensten uyt te schoppen, soo sy eenige hebben. En dit geschiet meest van sulcke lieden, die syne boecken of niet verweerdight hebben te leesen, of niet als met vooroordeel, passie en afkeericheyt den neus daar in steecken, en die soo leesen, als men seght dat de honden uyt den Nyl drincken, vreesende van de Crocodyl gegrepen te sullen werden. Dit en heeft my noyt konnen affschricken, dat ick niet de waarheyt over al, daar en by wien ick-

se

ſe vont, en ſoude aennemen ende vereeren. Voornamelijck daar ſe my, uyt ſulcken Fonteyne te drincken, wierdt aangeboden, en daar ick ſoo goede koop kon aankomen. Ick en hebbe oock noyt ſoo ſlaefachtigh van gedachten geweeſt, dat ick gemeynt hebbe, het my niet geoorloft te ſijn ſulcken Philoſophie, als my dacht op vaſte gronden te ſtaan, en boven alle andere te triumpheren, te adopteren en myn eygen te maecken. Soo en hebben oock alle die oppoſitien en ſware laſteringen, daarmen deſe Philoſophie mede beſwaert heeft, van wegen haere ongefondeerde gronden, en verkeerde maniere van doen, niet anders in my konnen te weege brengen, als een meerder luſt en toeval tot de ſelve en af-keer van de Scholaſtique, en diemen ons hedensdaegs als de oprechte Ariſtoteliſche wil debiteren. Veel min hebben deſe poſitien in my eenigh bedencken tegen deſe Philoſophie konnen veroorſaken, welcke eenige hem tegen ſijn gevoelen werden opgeſtreden, andere verkeerdelijcke werden opgeduyt, ofte in haren rechten ſin verſtaan zijnde, de rechte waarheyt behelſen.

Maar voor al is myn geeſt in my ontſteken geworden, als ick geſien hebbe de ontrouwe mishandelinge en barbariſche maniere van doen, die nu eenige jaren herwaerts en nu noch onlangs voor weynighe dagen tegen D. Coccejus en ſijn ſchriften ſyn gepleecht, en met de grooſte bitterheyt in 't werck geſtelt; niet van openbare vyanden onſer Religie, ('t welck haar eenichſints te vergeven ware) maar van die hy voor Broeder erkendt en gheeert heeft, en die of ſy willen of niet, ſoo ſy haer gewiſſe willen vragen, hem voor een Broeder moeten, en als de tijt beter ſal ſyn, oock voor een rechtſinnigh Broeder ſullen erkennen. Iſt niet een beklaeghelijcke ſaecke, datmen een eerlick en rechtgevoelende Theologant met gewelt vreemde gevoelens wil overſtryden, en tot een Ketter maecken, en dat noch door verkeerde, valſche en ſophiſtiſche citatien uyt ſyne eygen ſchriften beweeren? Dat daarmen van ſijne Orthodoxie kan verſeeckert ſijn uyt geheele Boecken en Tractaten, die hy tegen de Joden, Papiſten, Socinianen, Remonſtranten &c. heeft geſchreven, en in welcke men het tegendeel van 't gene ſy hem optygen, ſoo klaar ſiet blincken als de Sonne op den middagh: men ſoo beſigh en noeſt doende is, om hier en daar uyt een hoeckgen, en daar hy juyſt met die ſaecke
niet

niet doende is , of niet op sijn sneegste daar van handelt ; eenige incommode maniere van spreecken op te soecken , en die niet nae de meyninge des Aucteurs selve , maer nae den uytlegh , die men by hem selve maeckt , uytschryft , en die buyten de connexie van 't geene voorgaet of volgt den Leser voorhout ; en wat diergelijcke konsten meer is , gelijck die in 't volgende schrift breeder sijn aangewesen. 't Soude ons voorwaar tot eene onredelijcke ondanckbaarheyt met recht konnen geimputeert werden , en een trouweloose verlatinge van een goet vriendt in den noodt ghe-acht werden , indien wy sijnen goeden naam en faam , geholpen en ondersteunt met sulcken goeden saecke , nu nae sijn doodt , nu 't licht is oock voor een vreesachtig Haesken, desen dooden Leeuw te bespringen , niet nae vermogen souden voorstaan en verdedigen. En genomen daar ware hier of daar ergens in gefeylt , en een onbedacht woordt was uyt de penne geslipt , of hem was wat menschelijcks overgekomen (want als wy dwalen , dwalen wy enckelijck om dat wy menschen zijn) en hy was in 't schryven op sijn aendachtigst niet geweest , en de laatste vijl was over de eerste gedachten noch niet gegaan , soudemen daarom soo veel waters moeten vuyl maecken , en sulcken quaden impressie van hem geven in de Kercke ? Soo ick hem wel gekent hebbe, hy is geweest van die oprechtigheyt en modestie , dat by aldien hem een notoire mislach in sijne schriften ware aangewesen worden, of hy die van selfs hadde gevonden, dat hy oock, nae 't Exempel van dien grooten Augustinus, door een eerlijcke retractatie van stonden aen bereyt soude sijn geweest die te verbeteren ; stellende hem in 't getal van die geene, gelijck dien Oudtvader van hem selve getuyght , *Qui scribendo proficiunt, & proficiendo scribunt.* Daarom al hoe wel het onbillijck is, datmen op der Professoren, diemen als voorstanders, van 't geene men verwerpen wil, aenmerckt, reeckeninge gaat stellen , al watmen by hen vindt niet nae eeniger smaeck te zijn, even als ofte sy gehouden waren voor alles, als het hare, in te staan, en dat te moeten defenderen : soo mercken wy evenwel dit aan , als een merckteecken van Godts voorsienigheyt , datter ons tot noch toe niet is voorghekomen, of het kan wel, en nae des Aucteurs meyninge genomen, steeck houden , en , niet tegenstaande wy anders mochten van ghevoelen zijn, van ons verdedight worden.

Daar

Daarom ik ook t'eenemaal van oordeel ben, dat het my als tot een blasme by alle eerlicke lieden soude toegeschreven geworden zijn, by aldien ick minder werck gemaeckt hadde van den dooden, als van den levenden; dewijle wy den dooden niet min dienst en eere schuldigh zijn, als sy haar niet verweyren en konnen, als wanneer sy leefden. Te meer alsoo niet twijffele, of, by aldien ick voor hem uyt de Werelt waare gheroepen gheweest, hy sich voor my niet min dienstveerdigh getoont en bewesen soude hebben, indien ick 't van noode gehad hadde, als ick tegenwoordigh voor hem doe.

En hoewel ick wel kan sien, dat het misschien meer op mijn Collega *Wittichius*, als op my mochte aangesien en gemunt zijn: soo en heb ick van mijn gemoet niet konnen verkrijgen, hem in dese conjuncture te verlaten, sonder met hem het selfde perijckel te loopen, of hy met my de selfde uytkomste te hebben. Gelijck die seyde, *Unum & commune periclum, una salus ambobus erit.* Want dat en hebbe ick noyt voor een prijselicke vrientschap geacht, alleen yemants vriendt te zijn als ghy 't sonder eygen ongemack en perijckel wesen kont: en dan stil te sitten, als de noodt aan de man komt. Dit doe ick te meer, om dat ick sijn E. erkenne te zijn van sulcken uytstekende geleertheydt, en ervarentheydt in Gods Woort, en alle wetenschappen, van sulcken rechtsinnigen gevoelen in alle de Hooft-Articulen des Christelicken Geloofs, sulcken Lief-hebber van waarheyt, ende het toenemen in de selve, soo genegen, om een ander van hem verschillende te dragen in de liefde, en neerstich te behouden de eenigheydt des Geestes door den bandt des vredes: dat ik my versceckere, dat hy desen haet en vervolginge niet en moet uytstaan om eenige Heterodoxie, of ketterye of groove dwalinge, maar alleen, om dat hy voor eenige groote Meesters niet en heeft konnen swichten, en op haaren wenck het zeyl laten vallen. 't Is een man in de kracht van sijn jaren, overneerstich in sijne bedieninge, en hebbende sulcken klaren maniere van onderwijsinge, en soo vroom en godsaligh van leven en wandel, dat de Academie ende Jeucht grooten ondienst sal geschieden, soo sy dat ongeluck sal moeten hebben van sijnen dienst te moeten derven.

Dit hebbe ick, naarvolgende de wijse van doen, die Paulus gebruyckt

bruyckt heeft 1. Corinth: 4. 6. op *Coccejus*, *des Cartes* en *Wittichius* by gelijckenisse gepast, op dat ick daar naa oock een woort van my selve spreecken mochte: Want hoewel *het roemen my niet oorbaar is*, om dat het soude mogen schijnen in my als een anticipatie te sijn van 't geene van andere moet geschieden: soo wenschte ick wel voor dese tijdt, *datmen my een weynigh verdroegh in de onwijsheydt, die ick gebruycken sal.* Want, op dat ick my de woorden des Apostels eenigermate toe-eygene 2. Cor: 11. 19. *ghy verdraaght geerne de onwijse, dewijle ghy wijs sijt. Want ghy verdraaghtet, soo u yemandt dienstbaar maackt, soo u yemandt op-eet, soo yemandt van u neemt, soo hem yemandt verheft, soo u ymandt in 't aangesicht slaat.*

Want of wy wel eenige onder ons sien *versadight en rijck geworden en sonder ons te heerschen, die wy wenschten dat inder daat heerscheden, op dat oock wy met haar heerschen mochten.* 1. Cor. 4. 8. soo en derven wy ons met haar niet gelijck maacken, als die wandelen moeten *door eere, en oneere, door quaat geruchte en goet geruchte, als verleyders, hoewel nochtans waerachtige*; als den Apostel van hem selve spreeckt 2. Cor. 6. 8. Daar wy onse partyen en lasteraars sien verheven, boven haare en aller lieden gedachten tot aansienelicke Ampten gevordert, 't groote woort over al voeren, en moeyte verdichten by insettinge, en dat ons alles qualick wort afgenomen, haar alles wel, als ofter niet als Oraculen van haar voortquamen.

Nochtans soo de grijse hayren, langhe en ghetrouwe diensten, volstandigheidt in de waare leere, eenige vrymoedigheidt in 't spreken geven, of ten minsten toelaten: soo dunckt my, dattet my niet qualijck moet afghenomen werden, dat ick in dese gelegentheit een weinigh voor my selfs spreecke. Soo yemant denckt, dat het my niet wel voeght, die schrijve het toe *mijne onwijsheydt*, die ick my niet een schaame, nae 't exempel van den grooten Apostel, voor dese reise te gebruicken. 2. Cor. 11. 17. Ick ben nu door Godts genaede al diep getreden in 't 79. Jaar mijnes ouderdoms, seer nae by 't hoochste ghetal, 't welck Moses Psal: 90. den menschen in dit jammerdal toekent: vande welcke ick 53. Jaaren inden Kerckendienst besteedt hebbe, 5. te Naerden: op weinigh Maanden nae 49. inde bloeyende Kercke tot Leyden: en noch 28. in den dienst vande Academie alhier. Hebbe alle mijne Collegen in Kercke en Acade-

Academie overleeft, zijnde in beide de oudtste, en buyten een of twee in gantsch Hollandt. In welcke bedieningen ick my nae mijn uytterste vermogen hebbe beneerstight, *my selve God beproeft voor te stelen, eenen arbeyder die niet beschaemt en werde, en 't woordt der waarheid recht snede; altijdt den vrede soeckende ende najagende, niet twistgierigh, vriendelick tegen alle, bereydt de quade te verdragen, en met sachtmoedighyt onderwijsende die tegen staan.*. 2. Tim. 2. 15. 24, 25. Ick hebbe in de selve goede en quade tijden beleeft, dan eens tempeest, dan weder kalmte, tegenstant van buyten en van binnen, dan van Vyanden, dan van Broeders, niet sonder te smaacken de bittere *geessel van de Tonge*. 't Heefter sulcken tijdt soo suur uytgesien, dat wy anders niet en vreesden of wy souden dese lieve Kercke in twee bochten sien gespleeten, indien ons God de Heere die wijsheidt niet gegeven hadde, om liever over ons lijf te laten treden, als dat toe te laten. Dan hebben wy om onse vreedsame verdraaghsaamheid als *Moderateurs* (als ofte dat eenen quaden name ware) moeten doorgaan: dan eens als al te groote favoriten vande *Philosophie van des Cartes* beschuldight: dan als vyanden vanden *Sabbath* getraduceert: dan als vyanden van een Nieuwe Reformatie, die eenige dreven, vermaart, om dat wy in 't stuck vande Leen-Tafelen tegen de Bedienders der selve, nae sommiger meyninge te sacht gingen, tegen de Canonicken niet sterck genoegh yverden, tegen 't Lanck-Hayr niet en donderden op 't Stoel, de Kerckelijcke discipline niet hart genoegh, na haare sin, en oeffenden, en in 't aannemen van Remonstrantsche Ledematen niet meerder rigeur gebruickten; en wat van die soorte van dinghen meer is. Dit alles en waare niet over te komen gheweest, hadde my Godt niet gestercke, en de stantvastigheidt van onse Gemeinte in haar liefde en respect tot ons; die, alhoewel wy haar dickwils zijn voorgedragen als *Verleyders*, ons altijdt nochtans gehouden hebben voor *waaraghtige*. 't Meeste was, dat ick de eere gehad hebbe in den aanvanck mijnes Dienst, onder de banniere van sulcke oude, ervarene, geleerde, vreedsame leyders en voorgangers, *Colonius, Festus, Derramoutius, de Dieu*, welckers memorie by my altijdt in segeninge sal sijn, te mogen strijden. Als ick om dien tijdt dencke, soo smelt mijn herte, en beklage my dickwils, dat ick niet met haar voor 't ongeluck, 't welck missehien in 't korte de Kercken nakende is, ben wech-geraept.

Wat soude my dan aengaan, dat ick in 't laatste van mijn daegen, gaende met de eene voet nae 't graf, verlaetende de oude Leere, nae schaedelicke nieuwicheden soude honckeren, en in Kercke en Academie sulcke Leeringhen trachten in te voeren en doceren, die my myner Diensten souden onwaardigh en onnut maaken? Daar behoede my de goede God voor. Ick ben van al te goeden bloet opgeleydt, van sulcken Grootvader en Vader voortgekomen, die als ick mijne Jaren by de haare gae paren, die sy inde Gereformeerde Kercke den raat Gods dienende, hebben toegebracht: mijn Grootvaader t' Antwerpen, Middelburgh, Franckendaal; mijn Vaader te Franckendaal en t' Amsterdam, als mede mijn Broeder Johannes Heidanus zal: ged:, en Ick tot Leyden, nu over de 126. Jaaren uytmaaken. Soo 't God wil, ick en sal my die sinette niet laaren aanwrijven, soo langhe my God by verstandt laat. *Errare possum, hæreticus esse non possum.* Ick en hebbe noit die 20. positien, soo als sy daar liggen, en ons werden tegen onse meyninghe en wille opgheduyt, in Kercke of Schole gheleert, als oock in 't toekomende niet doen sal. 't Selve derve oock verseeckeren van mijn Collega Wittichio, en daar van mogen en behooren haar oock de Ed. Achtb. Heeren Curateuren en Borgermeesteren verseeckeren. Heeftmen haare Ed. Achtb. desen indruck gegeven, dat den teghenwoordighen staet der Kercke en des Vaderlandts sulcks vereysschte, dat sy niet als door sulcken scherpen remedie konde geholpen en herstelt worden: met reghte beklagen wy ons dan, dat wy over dit werck niet eens en hebben mogen gehoort werden, om haare Ed. Achtb. oock van onse sijde te informeeren, op dat wy niet ghenootsaackt wierden, ghelijck wy nu doen moeten, van dese sententie te appelleren, tot haar selve; *à male informatis ad melius informandos.* 't Welcke, ghelijck 't die vrouwe die door haastigheydt veroordeelt sijnde, van Philippo appelleerde tot Philippum, niet qualick is afgenomen: alsoo vertrouwen wy de goetheyt en rechtveerdigheyt van haare Ed. Achtb. oock toe, dat ons niet ten erghsten sal naegeduyt werden, dat wy doen 't geene wy doen. Soo wy door langhe ervarentheyt eenighe kennisse ons derven vermeeten te hebben in Kerckelicke en wereltsche saacken (die seer kleyn is:) wy en gelooven niet, dat dese opheve van onse Medebroeders begonnen is, om de suyverheydt der leere te bewaaren,

ren, en de Kercke voor 't inkoomen van schaadelicke leeringhen te waarschouwen, en die autheuren buyten credit te brenghen, diemen wil dat haare schriften vol schaadelijcke nieuwigheden souden steecken, en alsoo het Landt en Kercken in ruste te houden, en een vaster Uniformiteyt te bevoorderen. Want gemeynlick werdt bevonden, dat men wat anders prætexeert, wat anders doet. En veeltijdts werden de prætexten reghtveerdiger en waarschijnlicker bevonden, als de oorsaecken zijn, waarom men yet doet.

Kan 't niet mede in dese sake soo gelegen sijn, datmen niet konnende het Meesterschap, daar men mede swanger is, nae sijn sin bekomen, om over al het groote woort te voeren, dewijle men geen raadt en siet, om door den ordinaren wegh by de Kercken sulcken ghesagh te verkrijgen, men dan sijnen toevlucht neemt tot den Wereltlicken Arm? diemen dan door gheduurigh aanloopen en klagen dit inscherpt, dat het niet wel met de Kercke en staat, dat door die inkruypende nieuwigheden de waarheydt last lijdt, dat veele Leeraars in Kercken en Academien daar mede besmet sijn, dat de Jeught inde Schoole qualick gheimbueert werdt: en datmen dan sijne partyen benaminge geeft, 't welck het rechte middel is, om een Factie te maacken, en de saken tot een scheuringe te brengen. 't welck dan als een eetende vyer voortgaat, alsmen in predikatien en gemeyne t'samensprekingen dit het gemeyne volck inboesemt, en alsoo der Heeren vreese gaan le maackt, en des gemeynen mans yver verweckt. Dese konsten sijn 't allen tijden gepleecht, den Apostel Paulo seer wel bekent geweest, diese oock seer werckelick in sijne Brieven vertoont en doorstrijckt. En datter niet sulcx in desen soude omgegaen sijn, maer alles met een suyvere intentie en goede order gheschiet sijn, moetmen andere wijs maacken, als ons, die beter weten. Ick kan doch niet gelooven, dat waarlick om den lust tot waarheydt, en alle dwalingen te stutten, en alle corruptien uyt te suyveren, men dese groote opheve gemaackt heeft: maar in tegendeel, datmen met vlijt alle dese gepræntendeerde dwalingen met lanteernen en stonsgens heeft gaan opsoecken, om dit werck eenen glimp en nadruck te geven, 't welck anders van selfs in roock soude vergaan sijn, soomen 't niet met dit middel onderschraeghdt had. Daarom *Coccejus* en *des Cartes* soo moeten aanhouden en ghegeesselt werden, en

haaren naam in Kercken en Scholen ſtinkende gemaackt, en de liefhebbers der ſelver in kleynachtinge gebracht, en van dwalingen en Ketterye beticht. Seecker, ſoomen alle Aucteuren ſoo ſoude handelen, en alle woorden ſoo ſiften, en waar ſy yet onghemackelick mochten hebben uyt gedruckt, of daar ſy yet voorbrengen, dat van haare eygen gedachten en gewas is, dat ſelve op die wijſe, niet altijt nae waarheyt, maar dickwils met ontrouwe, (gelijck deſen lieden gebeurt is) ginck excerperen, en extracten van maacken: lieve, wat Aucteuren en Boecken en ſouden door ſulcke Inquiſitie niet konnen verdacht en te ſchande gemaackt werden, en den leeſgierigen uyt de handt genoomen? Hoewel het oock wel menichmaal contrarie en tegen meyninge uytvalt, dat door het veroordeelen en verbieden van ſulcke Boecken, de menſchen, ghenegen om nae 't geene verboden is, te hellen, en dat geweygert werdt, te begeeren, maar te meer gaande gemaackt werden, om dit te koopen, leeſen en overleſen. 't Welck of niet, gelijck 't in voorgaande tijden gebeurt is, alſoo nu oock lichtelick ſoude konnen geſchieden, ſal den tijdt leeren.

Dit vertrouwen hebben wy, dat ons niet en ſal qualick afgenomen werden, en tot onglimp naegeduyt, dat wy tot defenſie van onſe eere en rechtſinnigheyt, gebruycken dit recht der Natuure: dat wanneer ons leven, goeden name, geſont gevoelen en geloove in gevaar komen, en wy perijckel loopen, om een van die ofte al t'ſamen te verlieſen, dat dan alle wettelijcke middelen om ſich te redden, en ſijne onſchult voor te ſtaan, geoorloft zijn: en van niemandt konnen beriſpt worden, als die, niet konnende haare ſaacken door geoorlofde middelen goet maacken, haaren toevlucht nemen tot gewelt.

Wil yemandt in mijn herte ſien, ick ſal 't voor al de wereldt open leggen. De Poſteriteyt, ſoo wy by de levende geen geloof vinden, mach'er van oordeelen, als den haat ende nijt met ons ſal geſtorven zijn. Ick derve dan met den Apoſtel ſeggen, 1. Cor. 4. 3. *My is voor 't minſte, dat ick van u geoordeelt worde, ofte van een menſchelicken dagh: Jae ick en oordeele oock my ſelven niet. Want ick en ben my ſelve geens dincks bewuſt: doch ick en ben daar door niet gerechtveerdight: maar die my oordeelt, is de Heere.* In 't ſtuck van Religie en houde ick niet

voor

voor waarheydt, als dat ick uyt de H. Schrifture ghelcert ben: en daer mede houde ick de Formulieren van Eenigheydt conform; en dat is de reden, dat ick my in den dienst van de Gereformeerde Kercke begheven hebbe, en met mijne onderteeckeninge haare Leere aanghenomen en bevestight. Evenwel, om dat ick bevinde en met droefheydt bespeure, dit geene van de minste konsten en inventien te zijn, die hedendaeghs in swangh gaan, datmen de Broeders, diemen wil verdaght maacken van eenighe dwalinghe, niet alleen traduceert, als met een lijdelijcke en tolerabele dwalinghe besmet, maar oock verkettert en anathematizeert: Even of alle, of de meeste *Coccejanen en Cartesianen*, soomense noemt, of *Sociniaans*, of *Remonstrants*, of oock *Atheisten* waren, en alle gheslaagen vyanden van 't Loflicke en Doorluchtighe Huys van *Orangien*: soo vinde my gheperst ons van dese godloose en valsche blasme te suyveren, en onse onschult voor al de wereldt te vertoonen. Voor eerst wat *Socinus* aangaat, ick kan met waarheydt seggen, dat ick hem noit voor soo grooten en subtilen Meester hebbe aanghesien, als hy by de sijne en den Secten vermaardt is. Ick en hebbe uyt Socino niet gheleerdt θεολογεῖν, als *Vorstius* seyde van hem selve, noch uyt sijne boecken mijne Theologische weetenschap ghehaalt. Soo drae en hebbe ick sijne Schriften niet ghelesen, ofte ick hebbe in my een weersin ghegevoelt van die *Theologie*, die my ghedacht heeft sonder *Religie* te sijn; om dat het fundament vande selve is de reden, of soo als sy solitair is, of geholpen door de *Philosophie*, en die niet vande beste soorte: dienvolgens toegemaackt om van alle secten, en gesinthe-den, oock van den Joden en Turcken, gereeder als van een Christen te konnen werden aangenomen en geadopteert. En wel voornamelick, om dat sy alle de Mysterien des Geloofs of uytmonstert, of verminckt, en derhalven niet anders overlaat als een *Meram Ethicam*, en die noch niet ter dege *Christianam*, als om dat sy wat meer houdt van *Christo*, als van *Platone*, *Aristotele*, *Cicerone*, *Epicteto*, *Antonino*, &c. om dat sijne explicatien van de Schrifture, die van sijne Discipulen, om hare nieuwigheden en subtiliteyten, soo hoogh geroemt werden, my niet anders toeschijnen, als soo veele ontsenuwingen en extenuatien, jae verdraayingen vande voornaamste Texten der selver, handelende van Christo, sijne Godheyt, Mensch-

werdin-

werdinge, Rechtveerdichmaackinge des Geloofs, en Opstandinge des Vleesches, &c. soo, dat by verre nae in sijne magere uytleggingen niet gevonden werdt, daar van het tegendeel in de Texten selve niet klaarder en duydelicker uytschijnt: meest alle daar op uytkomende, dat om dat een woort van verscheyden beteeckenisse, soo kan genomen werden, als hy den Text aanwrijst, het oock alsoo in die plaatse moet genomen worden. Waar in sijn grootste acumen en konst bestaat.

Dese dingen, en meer andere, die 't nu niet te passe komt te verhaalen, hebben in my sulcken af-keer teghen die Theologie gebaart, dat ick selfs die niet wel hebbe konnen verdraagen, die meynen, datmen met haar eenighe onderlinghe verdraaghsaamheyt soude konnen aangaan. Dit wete ick oock 't gevoelen gheweest te zijn van *D. Coccejus*, en tegenwoordigh oock van mijn Collega *Wittichius*, niet tegenstaande alles, watmen daar tegen inbrengen kan.

Voorts oordeele niet noodigh te sijn eenighe ontschuldinghe te doen, ofte my te purgeren, van het eens te sijn met der Remonstranten ghevoelen, ghelijckmen ons geerne soude naegheven. Kan ick niet bestaan met het geene ick over 30. jaaren in mijne *Proeve* tegen haaren Catechismus, en het *Oordeel* over haare gantsche Leere, ende voornamentlick in mijn *Causa Dei*, daar ick de saake Gods nae mijn beste vermoghen tegen D: Episcopium bepleyte, soo sijn wy op 't hooghste gekomen.

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Ick houde haar stilswijgen, en dat ick tot noch toe in alle haare Extracten niet gevonden werde, voor eene ghenoeghsaame justificatie voor my, oock by haar in haar ghemoet. Ick en ben jae noch tot de Mennoniten, noch Lutersche, noch Quaakers, noch Labadisten, of nieuwe Propheten vervallen. Nu, dit alles gaat mijn *Collega* alsoo wel aan als my, en ben ick met dese declaratie ontschuldight, daar en is geen reden, waarom oock niet mijn Medebroeder. Maar wat schijn van waarschijnlickheyt heeftet doch, dat juyst alle *Coccejanen* en *Cartesianen* gheslaagen vyanden souden sijn van sijn *Hoogheyt*, en 't Huys van *Orangien*? isset dan een nootsaakelick ghevolgh van die *Theologie* en *Philosophie*, dat niemant die kan toeghedaan zijn, of hy moet eenen haet teghen dat Illustre Huys erven? Soo moeten sy wel

wel een vreemde *Dialecticam* onder haar hebben, die uyt die *præmissen* sulcken *Conclusie* trecken kan: of een verkeerde Politicam, die haar sulcken bespottelijcken redenkavelinge kan doen goet vinden. Wie hoorde yet ongerijmders? Dit moeten sy voorwaar die niet voorwerpen noch verwijten, die in desen laetsten noot van 't Vaderlant, sijne twee Soonen, en een Neve, ten dienste van sijn Hoogheidt heeft overigh gehadt en gepresenteert. Die oock bereydt geweest sijn haar leven voor de Religie en Vryheydt te pande te setten. Dien als een Domestique lesse van kints been af in haar Vaders Huys is ingegeven, dat Illustre Huys, en die vijf nae malkander succederende Prinçen, als de Fundateurs van onsen Staat, en Suylen van onse Vryheydt, door hare Heroische daden, onghemeyne Victorien te Lande en te Water, voorsichtigh beleydt, en sachte en met den aerdt des Volcks over-een-komende Regeringe, naast God, als de voorname stichters van dese wonderlicke Republicque, de eere te geven van ons opkomen, geluck, heyl, grootheyt en welvaren. Die in alle sijne gebeden tot God, publicque en bysondere, noyt naelaat voor den welstant, luyster en glorie van dat Huys te smeecken, sijne Hoogheydt toe te wenschen in een gesont lichaam een gesonde ziele, geluck in Regeringe, voorspoet in wapenen, wijsheydt en goeden raedt, en goede raedtgevers, vreedsame gedachten, liefde des volcks, en een toejuychinge vande gantsche gemeynte. van wiens goedtheydt wy ons beloven, dat niet sal gehengen, dat in Politie en Kercke yemandt t' onrecht onderdruckt, en alsoo rechtveerdige oorsaecke van klachte gegeven worde. Dat hy de balançe altijdt recht sal houden, sonder die in faveur meer van d'een als d'ander, sonder gewichtige oorsaacke over te laten hellen. Indien alle, diemen op dese wijse als vyanden van sijn Hooghheydt uytkrijt, alsoo gesinnet sijn, en dese toegenegentheydt tot dit Huys in haar gevoelen, soo wensche datter veele van die gevoelens gevonden wierden. Gelijck niet en twijffele, of Alle sijn soodanigh.

Jae maar, seght men, nochtans ghy houtet met *D. Coccejo* en *des Cartes* in die puncten, die nu gecontroverteert werden, en daar over dese twistinge en onruste valt. Indien my beter, als tot noch toe geschiet is, de reden, waarom ick die niet als waerachtigh soude mo-

de mogen aannemen, hadde aangewesen geweest, of noch wierde, ick en soude niet weygerigh sijn mijn ghevoelen te retracteren, en tot de andere over te komen. Dewijle hier niet getwist werdt over een Hooft-punct van Religie, of een Geloofs Artijckel, van welcke men het minste stip niet en magh af-treden, toe-geven, of veranderen, maar over eenige uytleggingen van sommighe Schriftuur-plaatsen, die in de Academie in Lessen en Dispuyten sijn gheventileert, in welcke wy daegelicks konnen toenemen, en of door anderer onderwijsinge, of eygen ondervindinge ons beter laten onderrichten. Waar in my *Coccejus* altijt gedacht heeft, dit voordeel te hebben boven sijne tegenspreeckers, dat hy sijn meyninge meest uytdruckt met de eygene woorden der Schriftuure, en nae de Analogie des Geloofs, en den sin des H. Geests verklaart: en dat in de selve beter gevat en bespeurt wort die veelvoudige wijsheyt Gods, en wonderbare OEconomie inde onderscheydinge der tijden, en bedelinge der genade inde selve. Soo dat niet sien kan, wat my aangaat, waarom dit soo hoogh is opgenomen, en onder de schadelicke Nieuwigheden gestelt en gereeckent. Nu, dat ghe schiet is, kan niet ontdaan worden. Ware dit niet voorgekomen, daar soude dan wat anders opgesocht geweest zijn, om voetsel te geven aan dese opheve, die anders als een vyer sonder spijse vergaan soude moeten. 't Waere wel een heugelijcke saecke, dat wy alle *een taele voerden, en 't samen gevoeght waren in eenen selven sin, en in een selve gevoelen.* 1. Cor. 1: 10. maar of dit in eenige Kercken voor eenen kleynen tijt mochte gevonden geweest zijn, soo bevinde nochtans in de Kerckelicke Historien, dat selden, of nimmermeer, dese eenpaarigheydt van ghevoelen en spreecken in eenige Kercken, of ten sy in 't eerste opkomen en stichtinghe der selver, selfs niet in de Apostolische en vande Apostelen selfs geplante Kercken, is gespeurt geworden. Jae daar dese koorde te hart is getrocken, en dese Uniformiteyt te stijf gedreven, datter veeltijts eenige tyrannye en scheur-sieckte van d'een of d' ander *Diotrephes* onderge speelt heeft. Over alle dwalingen ist niet oorbaar, en hoeftmen geen Synoden te beroepen, als wel over de *Arriaensche, Nestoriaensche, Eutychiaensche, Pelagiaensche* Ketteryen geschiet is. Omtrent saecken van minder gewichte, heeftmen malkanderen verdragen inde liefde: als daar sijn, by Exempel, die Quæstie over de

Schrif-

Schriften van Origenes, op wat *precijsen dagh men het Pascha moeste vieren* &c. of, alsmen die Quæstien heeft Synodaal gemaackt, sijn sy meest al vruchteloos afgeloopen, en een meerder materie van twist geworden.

Ware daar wat meer liefde onder ons gevonden, en lust tot toeneminge in kennisse, 't hadde konnen dienstigh geweest zijn tot opweckinge der verstanden, en om geoeffende sinnen te krijgen in 't lesen der Schrifture. Jae souden wy soo allengskens gewent geworden zijn, *malckanderen te konnen verdragen inde Liefde*, niet *veele Meesters te zijn*, en met *alles te beproeven*, het *slechte van het kostelicke* leeren afscheyden, en 't *goede* in alles *te behouden*. Want seecker, soo wy in dese verschillen de een d'andere niet konnen of mogen verdragen, en hier geen tolerantie plaatse heeft, soo heeft sy nergens, in geene verschillen plaatse. Hier en kan ick niet nalaten aan te teeckenen die aenmerckens weerdige woorden van *Johannes à Lasco*, een voornaam Patroon en voorstander van de Gereformeerde Religie, en Nederlantsche Kercken in haare swaarste verdruckingen en ballinghschappen: soo spreeckt hy in sijn Boeck vande Sacramenten: *wy moeten onse eendracht niet soo verstaan, dat wy anderen nae ons allen toeganck, om de waarheydt der leere meer ende meer aen den dach te brengen mochten schijnen te willen af-sluyten. Wy sien inder daat, dat veele dingen nu veel beter werden geleert dan voorhenen, en dat veele oude manieren van spreecken te voren in de Kercke langh gebruyckt, sijn verandert. Even alsoo kan 't oock naemaals geschieden, dat eenige onse manieren van spreecken verandert zijnde, veele dingen noch klaarder werden uytgeleyt. De H. Geest sal buyten twijffel anderen nae ons in Christi Gemeente by zijn, gelijck hy by ons en onse Voorouderen geweest is. Want hy gaat by trappen, en geeft sijner gaven aanwas onbekent. En nae dien wy sien, dat alle dingen sich inschicken tot meerder volkomentheydt, soo weet ick voorwaer niet, ofst ons past, die trappen en aanwas sijner gaven te willen sluyten binnen onse Formulieren, en manieren van spreecken, als binnen seeckere palissaden en stacketselen; als of de H. Geest niet sou mogen blasen soo hy wil, wanneer hy wil, en door sulcke als hy wil. Ick geef geen ruymen toom om Nieuwe Leeringen te zaeyen, maar spreecke voor de vryheyt, om 't fundament eens geleyt te verçieren en te verklaren, en te toonen, dat de H. Geest niet ophoudt, van dagelicks meer aan den dagh te brengen.*

Want dit te meynen door publique *Conferentien*, of een *Nationale Synode* te beslechten, dunckt ons, behoudens beter oordeel, de saacke van dat gewichte niet te zijn, om die soo hooch op te nemen, de deure tot scheuringe te ontsluyten, tot het smeden van een Nieu *Concordie-boeck* den wegh te banen, om een nieuw Formulier van onderschrijvinge in te voeren, en den weygerigen van haare diensten te deporteren. Gelijck men door sulcken wegh de *Ubiquiteyt* in Duytslandt inde voorige eeuwe, door allerley bedenckelijcke konsten en practijcken heeft weten door te dringen, en als een Geloofs Artijckel op 't hooge Altaar te verheffen. Daar eenige weynige Theologanten, gewesene Discipulen van dien vreedelievenden *Melanchton*, vermaart voor de algemeyne Meester van Duytslandt, sich hebben derven arrogeren de auctoriteyt ende macht, om de Schriften van *Melanchton* alle credijt te benemen, en achter de banck te werpen; een nieuw Conçept van leere te ontwerpen, hare dwalingen omtrent de persoon Christi, en 't Avontmael te canonizeren, andere Kercken ongehoort te veroordeelen, en alle die dit Boeck niet en wilden of konden aennemen, te anathematizeren, en van haare diensten te ontsetten. 't Welck sy oock soo behendelick by den *Chourfurst van Saxen*, en andere Vorsten, met gemaackte woorden, schijn-redenen, smeeckingen en dreygementen, hebben weten smaackelijck te maacken en voort te setten, dat het eenige honderden soo Predikanten als Schoolmeesters, weygerigh die te onderschrijven, haare diensten en welvaren gekost heeft. Gelijck sulcx alles seer pertinent en in 't breede van *D. Hospiniano*, in sijn Boeck genaamt *Concordia discors*, is beschreven, en tot een eeuwige memorie den Kercken naegelaten. Ick wenschte wel van herten, dat dit Boeck, als mede de *Admonitio Christiana de libro Concordia*, van den Heydelberghsen Theologen in die tijdt in 't licht gegeven, van alle onse Kerckelijcke en Politijcque Persoonen in dees tijdt neerstelick gelesen en overwogen mochte werden. Sy souden ongetwijffelt aldaar de selve Tragedie, alleen met veranderinge van 't subject en Acteurs, in onse Kercken sien geentameert, en de gardijnen geopent om 't spel te beginnen. 't Welck indien 't soo als het begonnen is, sal moeten vervolgt en gecontinueert worden, veel moeyte en onlusten baren sal, en misschien nae veel gewoels en twistinge den uyt-

ganck

ganck niet hebben die men ſich inbeelt, en 't berouw daar van, beyden partyen dier komen te ſtaan. Want daarmen *malkanderen bijt ende vereet*, looptmen beyderſijts perijckel, *om van malkanderen verteert te werden*, als Paulus ſeer wel waarſchout, Gal. 4. 15.

Dit heeft ons dan gedacht, dat wy tot verdedigingе van onſe eere, goeden naam, en rechtgevoelentheydt in de leere, ons ſelve ſchuldigh waaren, om niet door ons ſtilſwijgen ons ſelve by al de wereldt verdacht te maecken, dat wy aen deſe ſtellingen ſchuldigh waren, en niet anders als door dit violent middel te weerhouden, om niet dit fenijn voort te ſpreyden. Dewijle wy geen ander middel en ſagen, om dit quaat voor te komen, en van ons af te leenen, als door ſulcke verantwoordinge. Want, of wy moeſten ons trooſten, deſen bitteren Kelck te drincken, en als ſoodanige by yder een bekent te ſtaan, en voor ſulcke ſchadelicke Leeraars gehouden te worden; ten minſten van ſulcken ſlaefachtigen imborſt en leegh gemoet te zijn, dat wy uyt vreeſe van deſe dreygementen, ſonder andere inſtructie en overtuyginge, deſe opinien ſoo van ſtonden aen ſouden konnen verlaten, (indien wy te weten met de ſelve beſmet waren) en t'contrarie van dien annemen; of dat wy behoudens de ſelve, alleen onſe tonge voor een tijdt moeſten bedwingen, en ondertuſſchen die ſwaare ſtraffe lijden, van niet te mogen uyten, daarmen anders van geperſuadeert is. 't Eerſte van vroome lieden, en die 't heyligh is de waarheit boven al te vereeren, te verwachten, ende ſich in te beelden, ware ſulcke lieden ten hoochſten vilipenderen, als of het mogegelijck waare, alleen om datmen wilt, yet te geloven of niet te geloven, voor waarheit of onwaarheidt te houden, en alſoo allen oogenblick ſijn gevoelen te konnen verwiſſelen. 't Andere is wel mogelicker als t'eerſte, maar voor een genereux gemoet, van ſwaare practijcke, en evenwel ſomtijts nootſakelik, als de dagen boos zijn, daar van ons David in den 39. Pſalm een levendigh voorbeelt is. Die als hy *ſijne wegen wilde bewaren, dat hy niet en ſondigde met de tonge, ginck ſijnen mondt met een breydel bewaren, terwijle de godlooſe noch tegen hem over was.* Wat gebeurder doch: *Ick was verſtomt door ſtilſwijgen, Ick ſweegh van het goede, mijne ſmerte werdt verſwaart, mijn herte werdt heet in mijn binnenſte, een vyer ontbrande in mijne overdenckinge.* Nootſalijk ſoudet ons ſoo mede gaan, ſoo wy deſe blaſme lieten

ten aan ons leunen, en evenwel ons niet als wederhoorige wilden instellen.

Wy en sijn immers in dit gantsche bedrijf geen *Acteurs*, maar alleen *passif*, wy en hebben geen *offensive* middelen ter handt genomen, maar alleen *desensive*, en hoewel eenige van oordeel en raat waaren, dat wy onse partye met de selfde wapenen moesten op 't lijf vallen ('twelck ons licht waare geweest om te doen) om dat wy beeter onse reeckeninge met haar souden gevonden hebben, haar selfs werck gevende: soo en hebben wy evenwel niet konnen raetsaam vinden desen wech met haar in te gaan; om dat het soo weynigh over-eenkomt met de Christelicke Liefde, sulcken Broeder-strijdt te beginnen, die wel haast te beginnen is, maar niet soo licht te eyndigen; om dat ons dit niet anders toescheen, die wy geerne desen brandt in den beginne gebluscht sagen, als of wy olie in plaatse van water, om den brandt te vermeerderen, toebrachten. Maar voor al, om daar mede onsen lust en liefde tot den vrede der Kercke te betonen: dat wy 't gebreck dat wy in onse Broeders berispten, namelick, datmen over saacken, die het fundament selve niet en raackten, maar alleen 't geene daar op getimmert soude worden, sulcken openbaren strijt en scandaleusen twist, niet en behoorde aan te nemen en in te voeren in de Kercke; dat wy, segge ick, dat gebreck niet en wilden navolgen, en opbouwende 't geene wy sochten af te breecken, alsoo schijnen souden *ons selve tot overtreders te stellen.* Wy hielden 't oock daar voor, dat den vrede te beter soude konnen hier nae getroffen worden, als men maar d'eene partye tot vreedsame gedachten behoefde te disponeren en bewegen.

Wy mogen met waarheydt seggen, dat ons in dit gantsche werck niet soo seer heeft bedroeft, als dat door onse sijde, onse lieve Moeder de Academie, sulcken af-breuck in hare reputatie heeft ontfangen. Dewijle sy door 't gantsche Landt neffens eenige harer Leraars soo gebrantmerckt wert vertoont, en instalIigh gemaackt, als of by haar weynigh of niet gesonts waare overgebleven. Even ofmen voorgehad hadde, alle de Ouders, die gewoon en genegen sijn hare Sonen hier ter Studie te senden, om by ons de gronden vande goede konsten, Philosophie en Theologie te leggen, af te schricken, en elders te wijsen. 't Welck dan een droevigh en beklaeghlick effect soude

soude sijn van dese opheve, ten ware de goede Godt, die uyt de duysternisse het licht kan te voorschijn brengen, sich erbarmende over onse onnoselheyt, een contrarien uytgank, tegen veler meyninge, beliefde te geven.

Gelijck wy oock niet sonder reden bedught sijn, dat dese procedure een merckelicke opschuddinge, en commotie sal veroorsaacken inde Kercken onses Vaderlandts, en menichte vande geleertste en begaefste Predikanten, die meede aan dit schip reeden, sal treffen. Dit en sal by ons alleen niet verblijven, maer van ons overgaan tot d'andere Provinçien, ende ghelijck 't gemeynlick gaat, (*fama malum, quo non aliud velocius ullum*) tot alle de Gereformeerde Kercken buyten 's Lants, welcke horende dit geruchte, en lesende die enorme 20. positien, en de scherpe daar tegen genomene resolutie, niet anders en konnen oordeelen, als dat onse Academie in vyer en vlamme staat, en alle dwalingen en Ketteryen inde selve het jae veyl hebben. Want als de Bijle soo reets aan de wortel vande Boom gheleyt wert, hoe waar 't anders mogelick, dat den slagh daar van niet en soude over al gehoort werden? Derhalven staat seer te bevresen, dat soo dit werck, niet inden beginne werdt inder minne bygeleydt, maar met ernst vervolght, dat het tot eene droevige scheuringhe en verwarringe der gemoederen sal uytbersten, en wie weet wat groote onheylen inde Kercke en Politie baren. Maar wy vertrouwen op God en onse onnoselheydt, dat, soo wy dese tweespalt moeten beleven, wy ons noch voor onse doot sullen gevrijt sien van die beschuldinghe en oplegh, dat wy oorsaacke soude gegeven hebben tot dit quaat en onheyl. Al stonden al de waarschijnlickheden, en gunsten der Werelt, gewapent met alle aansien ende macht op tegen de waarheyt, en de snelle leugen alle haar venijn tegen haar uytschoot, soo moet sy nochtans, 't sy vroegh, 't sy laat, de overhant behouden, en met haren lancksamen tret, dogh eyndelick die snelle voorloopster achterhalen. Πανδαμάτωρ ἀλήθεια.

Ondertusschen sullen wy onse zielen in onse lijtsaamheit besitten, Godt van herten dancken, soo 't beter uytvalt als wy vresen of gissen. Maar soo ons lijden bescheert is, ons best doen, om soo veel ons mogelick is, dien heylsamen raet van Augustinus in 't werck te stellen, die als hy voorsiende de geschapentheyt van onsen tijdt, ons

ons geest, lib. de vera Religione, cap. 6. *De Godtlijcke voorsienigheyt laet oock somtijdts toe, dat door eenige turbulente oproericheden van vleeschelicke menschen, ook vroome lieden uyt de vergaderinge der Christenen werden uytgesloten. En wanneer sy dese smaat of ongelijck haar aangedaan, geduldelick verdragen hebben voor den vrede der Kercke, sonder eenige nieuwicheden van scheuringe of Ketterye by der handt te nemen, sullen sy de menschen met haar Exempel leeren, met wat een suyvere genegentheydt, en oprechtigheyt van liefde men Godt dienen moet. Het voornemen dan van die lieden is, ofte nae't bedaren van het onweder, wederom te keeren: oft soo haar dat niet toegelaten wert, of om dat den selven storm noch aenhout, of dat niet diergelijcke of swaerdere door haare wederkomste opstae, behouden sy noch altijdt den wille om oock selfs die geene ten besten te raden, voor welckers oproericheyt en bewegingen sy geweecken sijn, sonder sich eenighsints van haare by eenkomsten af te scheyden, tot der doot toe verdedigende en met haar getuygenisse bevestigende dat geloove, welck sy weten, dat in de Algemeyne Kercke geleert wort. Sulcke kroont de Vader in't verborgen, die haar in't verborgen siet. Dit slagh van menschen schijnt dun gesaeyt te zijn: nochtans en ontbreeckender geen voorbeelden: Jae die sijnder meer, dan men wel geloven sou.* God geve, dat desen raat van dien verresienden Vader en vreedsamen Bisschop, door allerley dwalingen, Ketteryen en scheuringen in sijne bedieninge voorgevallen, geoeffent, niet bevonden en werde een Prophetie en af-beeldinge te zijn van onse tijden. In welcke sich al eenige voorspoocken, en voorloopers van dit gevreesde quaat beginnen te vertonen, en die seer swaarlick sullen voorgekomen en vermijdet worden, soo wy niet in tijdts volgen den heylsamen raat des Apostels, Eph. 4. 2, 3, en *met alle ootmoedigheyt en sachtmoedigheyt, met lanckmoedigheyt malckanderen verdragen in liefde: ons beneerstigende te behouden de eenicheyt des Geestes, door den bandt des vredes.*

Onder-

Onderricht over die befaemde 20. positien, vertoonende, dat de meeste derselver noyt, de andere weynige noyt met die woorden, ofte in dien sin, daerse mede opgegeven worden, in de Universiteyt tot Leyden zijn geleert; waer in oock de ontrouwe van een seker Boeckjen onlangs uytgekomen onder de naeme van *Extract uyt de Resolutien van de Curateuren over de Universiteyt &c. met Aenwysinge van d'Auteuren, Boecken, Pagien &c.* klaerlick wort ontdeckt.

De goetgunstige Leser heeft uyt het voorgaande gesien onse Consideratien over het gros der Resolutie van de H. H. Curateuren en Burgermeesteren. Om nu te komen tot elcke Stellingh in 't particulier, soo salmen niet alleen moeten toonen, wat van de saak is, maar oock sien, wat bewijsen dat de Autheurs van 't soo genaamde Extract met de aanwijsinge, om dese Positien te verifieren, bybrengen. Men soude seker in dit Tractaet verwacht hebben, datter soodanige Aucteuren souden aangewesen zijn, die dese positien met deselve woorden hadden gestelt, soo alsse in het Decreet gelesen worden, ende dit soo veel te meer, om datter p. 11. geseght wort, *dat hier de vrage niet is, hoe 't de Auteuren gemeent hebben, maer hoese gesproken of geschreven hebben.* Maar men sal in 't vervolgh bevinden, dat in de meeste Stellingen sodanige woorden in alles niet zijn gebruickt, gelijck wel in 't Decreet zijn geexpresseert. Men soude oock gemeent hebben, dat alle die geciteerde Auteuren in de Academie tot Leyden hadden gedoceert, alsoo men de H. Curateuren heeft wijs gemaackt, dat die 20. Stellingen *in de Universiteyt eenige jaren herwaarts van tijt tot tijt zijn geventileert*; maar men citeert drie Auteuren, die

noyt in de Academie tot Leyden hebben gedoceert, als daar is Renatus des Cartes, de Heer Wolzogen, en de onbekende Autheur van het Tractaat, *dat de Philosophie uytleghster is van de Schriftuur.* Immers elck een, die dit Decreet heeft gelesen, sal moeten oordeelen, dat dese positien in de Universiteyt van Leyden in publicke disputatien van de geciteerde Auteuren, in diense al waren geweest Professoren van de Universiteyt, waeren geventileert of gedoceert, maar hier worden voorgebracht staaltjes uyt Boecken, die al te vooren zijn geschreven en gedruckt geweest, eer dat eenige van die Auteuren tot Leyden beroepen sijn geweest. Soo is het met de eerste Stellinge gelegen, die geciteert wort uyt de *Ultima Mosis Cocceji*, gedruckt tot Franeker Anno 1650. eer dat Coccejus tot Leyden is beroepen geweest, en met de derde, die geciteert wort uyt *Cocceji Tractatu de Fœdere*, daar het bekent is, dat dit Tractaet al is gedruckt geweest, doe Coccejus noch tot Franeker Professor was, alhoewel het hier nae is herdruckt geworden. Soo oock alle de Stellingen, die tot last van Wittichius geciteert worden, worden voort-gebracht uyt sijne Theologiâ Pacificâ, die hy geschreven heeft ende gedruckt is geweest, eer hy nae Leyden is beroepen; en daar is niet een van de selve, die hy oyt, tot Leyden Professor zijnde, heeft geventileert. Hebben nu de H. Curateuren geene betere informatie gehadt als van dit slach van menschen, (die soo onbeschaamt voor de geheele werelt in dit Tractaetje derven seggen, datse de woorden van de selve Stellingen willen aanwysen in de Auteuren, daarse nochtans andere woorden by-brengen, en dat van Auteuren, waar van sommige in de Academie van Leyden noyt geleert hebben, en sommige alrede geschreven hebben, eerse nae die Academie zijn gekomen) soo zijnse schandelick door de bottigheyt, ofte onbeschaemde boosaerdigheyt van verkeerde menschen misleyt ende geabuseert, ende wy hebben soo veel meer reden om over ons ongeluck te klagen, dat de H. Curateuren noyt beter van ons hebben willen geinformeert werden. Wy sullen dan de volgende Stellingen eens overwegen, ende met de geciteerde plaatsen vergelijcken, om te sien, of-se oyt in de Academie van Leyden zijn geleert geworden, en offer oock eenigh en wat voor quaet in de sin van sommige derselver sal gevonden worden.

De

De eerste Positie.

Eer wy dit Tractaat gesien hebben, hebben wy niet konnen beseffen, op wien de vier eerste stellingen sagen. Daarnae is ons by geval voorgekomen een plaatse uyt de H. Coccejus ad *Ultima Mosis* §. 886. in de welcke hy, niet sprekende van de Vaderen des O. T. in 't gemeen, maer alleen van de Israëliten, yets heeft, dat met de eerste stellinge schijnt over een te komen. Hy segt dan: *Het oogmerck van desen is om te toonen 1. dat de verkiesinge van de Israëliten is geschiet tot openbaringe van de saligheid. 2. Dat doen, als de grootste tijdelicke goederen aan de Israëliten gegeven sijn, haar noch niet gegeven waaren de waare en altijt duirende goederen, en dat de saligheid self aan haar noch niet in der daat was geopenbaart geworden.* Wy hebben daarnae gesien, dat die cabale, die dit boven genoemde Boeckjen uytgegeven hebben, oock op de selve plaatse het ooge hebben gehadt; maar in dien se soo wel de voorgaande §. 885. als de 886. hadden willen aan de H. Curateuren en Borgermeesteren voor stellen, soude 't klaar hebben gebleken, dat hy daarmede niet heeft willen seggen 't gene dese woorden van de andere afgesondert schijnen mede te brengen. Wy lesen §. 885. *Het argument, uyt 't welcke men moet oordelen, stelt Moses voor op 't selve sesde vers, dat God is de Vader des Israëlitischen volcks, als dewelcke dat volck hadde verkregen ende gemaeckt, ende met alle goederen versien, 't welck niet alleen in de figuir van de uyterlicke weldaat, maar van* NB. *de weldaat der verlossinge; van de nieuwe scheppinge ende schenkinge van alles, dat tot het leven ende Godtsaligheit behoort, &c. verstaan moet worden.* Niemant, die de Schriften van dien Heer heeft gelesen, kan van sijn rechtsinnig gevoelen, aangaande dese sake, ten minsten twyffelen. Wy willen alleen een plaatse by brengen uyt sijn Tractaet genoemt More Nebochim, alwaar hy §. 81. seght: *'t Sy verre van my, dat ick soude ontkennen, dat sy* (de gelovige van 't O. T.) *verkregen hebben de vergevinge van alle hare sonden, ende de rechtveerdigmakinge, om te verwachten dat groote loon, dat niet anders kan sijn als 't grootste, datmen van Godt verwachten kan. Ick kan hier in met goedt gewisse seggen met den Apostel Gal. 1, 8. hy sy vervloeckt, die yets anders*

gevoelt ofte leert. De woorden, die Coccejus gebruickt §. 886. ſijn meeſt woorden van de Schrifture, en ſouden van onſe tegenpartyders wel beter hebben konnen verſtaan worden, in dienſe ſoo veel haar werck gemaackt hadden in 't leſen en overdencken van de Schrifture, als wel van Schriften der menſchen. De Schrifture neemt het woort *ſaligheyt* altemets in een naeuwen ende bepaalden ſin, voor *'t werck der ſaligheyt*, 't welcke Chriſtus door ſijn lijden ende heerlickheyt, daar op volgende, heeft uytgewrocht; ſoo wort het genomen Heb. 2. 3. alwaar geſeght wort, dat Chriſtus *de Heere die groote ſaligheid heeft begonnen te verkondigen*, waar door men dan moet verſtaan 't werck der ſaligheyt, 't welcke hy begoſte uyt te wercken en te verkondigen, ofte, gelijck 't de Kanttekenaars aanmercken, *die klare ende krachtige leere, die ons ter ſaligheyt roept, waar door 't Euangelium verſtaan wort.* Wanneer dan Coccejus ſegt, dat *de ſaligheyt aan de Iſraëliten noch in der daat niet was geopenbaart*, ſeght hy immers 't ſelve, dat den Apoſtel alhier ſeght, verſtaande met den Apoſtel *'t werck der ſaligheit ende verloßinge, 't welck Chriſtus begoſt te werken en te verkondigen, als oock die klare ende krachtige Leere des Evangeliums, die ons ter ſaligheyt roept.* Die leere heeft immers aan de Iſraëliten niet konnen verkondight worden, niemant heeft konnen ſeggen, dat Chriſtus in der daat het werck der ſaligheit ende verloſſinge volbracht hadde, eer hy vlees is geworden, ende ſijnen Vader gehoorſaamt heeft tot den Doot des Kruyces. Wat is hierin nu voor ſwarigheit; of ſteeckt die daar in, dat Coccejus de woorden van de Schriftuire gebruickt? willen dan onſe partyen, dat men met de woorden van de Schriftuire niet meer mach ſpreken? En ſoo ſpreeckt hy oock met de Schriftuire, wanneer hy ſeght, dat de Iſraëliten niet gehadt hebben *de ware ende blyvende goederen*, ende in de ſelfde ſin, in de welcke ſy van de Schriftuire gebruickt worden. De *ware* goederen worden altemets genomen in tegenſtellinge van de voorbeelden; ſoo leſen wy Joh. 1: 17. *dat de wet* (onder de welcke oock behooren de voorbeelden) *door Moſen is gegeven, maar de genade ende waarheit is door Jeſum Chriſtum geworden.* Door die waarheit verſtaan onſe Kantteeckenaars *de vervullinge ſoo der beloſten als der Ceremonien ende Voorbeelden.* Dit ſijn dan de *ware* goederen, die door de voorbeel-

beelden beteeckent zijn, *het uytwissen des bantschrifts dat tegens ons was* Col. 2: 14. ('t welcke onse Kanttekenaars verklaren *van de Wet der Ceremonien, die als een obligatie ofte schult-brief waaren, waar door de menschen haare misdaden ende schulden dagelicks voor Godt wel bekenden, ende nochtans door het uyterlicke oeffenen der selve noyt en wierden verlost*;) soo oock die *heerlicke trap des kintschaps*, van de welcke Paulus handelt Gal. 4: 5. welcke verkregen zijnde, de geloovige kinderen van 't N. T. niet meer zijn *onder Voochden ende Versorgers*, gelijck de gelovigen van 't O. T. waren. Ende dit werden oock *altijt duirende goederen* met recht genaamt, in tegenstellinge van 't Verbont der Genade, voor soo veel als 't met de Israëliten *gemaeckt was*, 't welcke *niet onberispelick* Heb. 8. 7. 9. ende alsoo *niet altijt duirende* was, ten aansien van desselfs toevallen, die het onderworpen was, bestaande in de dienstbaarheit onder de Wet, die met dat Verbont onder 't O. T. was verknocht. Want nu, nae dat Christus alles heeft volbracht, is 't selve geene soodanige veranderingen meer onderworpen. Soo hebben dan de Israëliten, voor soo veele sy waren onder de Wet, volgens den stijl van Godts Woort, niet gehadt die ware en altijt duirende goederen, die de gelovigen des N. T. hebben, als genietende die genade en waarheit, welcke door Christum is. Dese saken meenen wy niet, dat eenigh orthodox Leeraar kan ontkennen; ende alsoo wy hebben aangewesen, dat de Heer Coccejus dese dingen heeft willen met die woorden te kennen geven, en dat het zijn woorden van de H. Schriftuire, die hy gebruickt, soo is het klaar; dat ten eersten, noch hy, noch yemant kan berispt worden, die de woorden van de Schrifture in een schriftuirlijcken sin komt te gebruicken; ten tweeden, dat die gene dese woorden en den heelen sin van Coccejus tegen de stijl der H. Schriftuire verdraeyen, die hier uyt sodanigen sin trecken, even of Coccejus van gevoelen geweest was, dat *de Vaderen van 't Oude Testament niet souden gehadt hebben de vergevinge der sonden, het geloove, de heylighmakinge ende het eeuwige leven*, ofte oock, *dat de wegh en belofte der eeuwiger zaligheyt haar niet soude bekent geweest zijn.* Zijnde dit alles noyt van een orthodox Leeraar geleert, en strijdende regel-recht tegen de woorden van Coccejus uyt sijn More Nebochim stracks aangehaalt, 't welck wy oock

alles versoeyen en verwerpen; oordeelende anders oock niet gehouden te zijn, om al 't gene, dat dien Heer of een ander orthodox Leeraar oyt en oyt geschreven heeft, te verdedigen, als die professie maken van niet anders te kennen als 't Woort Gods, aen 't welcke wy ons in alles gaerne onderwerpen.

De tweede Positie.

De twede stellinge is, dat *de Vaderen van 't O. T. geen geruste Conscientie konnen gehadt hebben.* Die wort Coccejo te laste geleit, en om dit te bewijsen worden drie plaetsen bygebracht, onder de welcke nochtans niet een is, die de selve woorden vervat. De eerste is genomen uyt Cocceji Epist. ad Hebræos, die soo moet worden overgeset: *De Conscientie en kan niet vergenoecht zijn* (acquiescere staatter in 't Latijn, en wort qualijck overgeset *rusten*, want dan moester staan quiescere) *voor en aleer de mensche versoent is door de Offerhande, met en door de welcke hem betaamt tot Godt te komen, en dat hy wete, dat hy op 't vertrouwen van die Offerhande* (illius sacrificii, 't welck qualijck overgeset wort, van de Offerhande) *tot Godt komt. Want in die Offerhande is dan eerst de Conscientie volmaackt ende bevredight. Ende soo lange* heeft *de mensche nootsakelijck* de Conscientie der sonden, *die hem voor Godt beschuldight ende van alle gemeinschap Godts af-sondert. Soo seght dan den Apostel,* dat die tot Godt naderen, *de conscientie der sonden hebben, eischende een nootsakelijcke* reyniginge, *oock selfs onder de verkondinge der genade en der belofte, soo lange tot dat Christus in den vleesche verscheenen is, ende d'Offerhande voor de sonden heeft geoffert.* De woorden, die hier met andere letteren gedruckt zijn, zijn oock soo gedruckt in 't Latijn by Coccejus, waar mede wort te kennen gegeven, dat het woorden zijn van de Schrifture selfs. Dit scheelt al wat van de woorden, soo als die in de tweede stellinge gevonden worden, die daar schijnen aen de Vaderen des O. T. te benemen alle sekerheit van de vergevinge harer sonden ende van de hope de eeuwigen levens, het welcke Coccejus noit heeft gedroomt, gelijck al te voren by de eerste stellinge is aengewesen. De twede passagie is genomen uyt Cocceji Commentarius over de Brief aen de Colossensen, alwaar selfs het Latijn niet sonder

veranderinge wort geciteert, ende al wederom in 't overfetten eenige misslagen begaan worden. Men hout opſettelick achter de hant 't gene voor-af-gaat, en de meeninge van Dn. Coccejus wel doet vatten. Hy ſegt dan: *Want hoewel die dingen, die nae de inſettingen geſchieden, betuighden, dat de verſoeninge der ſonde ende het gene dat de gerechtigheit verwierf* (δικαίωμα) *noch niet tegenwoordigh was, ſoo vervreemden ſy nochtans niet van 't verbont ende de vrientſchap Gods* NB. *maar ſy betuighden veel meer, dat het bloet gegeven wiert voor haere zielen, en datſe om niet gerechtveerdight wierden, niet door eygen gerechtigheit. De Offerhanden betuighden, dat men met God* een verbondt *hadde* over de Offerhande *Pſ.* 50, 5. *ende dat het gemaackt wierde* (per ejus ὁμολογίαν) *door het toeſtemmen van 't ſelve. De waſſchingen verklaerden, datter was een reyn water, door 't welcke ſy gewaſſchen wierden van alle onreinigheit, dat ſy konden komen tot het Huys Gods, in 't welcke is vrede, gerechtigheit ende leven. Soo waren deſe Ceremonien gelijck geordineert met de beſnijdeniſſe, die daar was een zegel van de gerechtigheyt des geloofs Rom.* 4: 11. *dewelke de andere inſettingen niet uytſloten.* Hier uyt hadde konnen blijken, dat Coccejus de gelovigen des O. T. niet beneemt alle ſekerheit ofte geruſtheit van conſcientie, terwijlen hy haar toeſchrijft *de zegelen der gerechtigheyt des geloofs*; maar dan ſoude men de Werelt niet hebben konnen abuſeeren, door 't aantrecken van de volgende woorden, die ſoo vervolgende luiden uyt het Latijn: *Ondertuſſchen waren haar die eenighſins tegen, om datſe haar niet toe en lieten om dichte by te naderen. Sy en lieten haar niet toe te doen 't gene die doen die verloſt zijn, dewelcke roemen ende blijde zijn, ende hebben een volmaackte conſcientie, ende vry zijn. Noch en lieten ſy haar niet toe af te vorderen de dingen, die de ſulcke afvorderen ende ontſangen in dit leven die verloſt zijn, te weten het erfdeel der Heydenen. Op de ſelve wijſe wort geſeyt, dat de Wet toorn werckt &c:* De derde plaetſe is genomen uyt de uytlegginge van Coccejus over de Romeynen, die al wederom verminckt wort bygebracht. Soo begint de ſelve: *De Wet* die toorn werckt *is wel die Wet, die ſeght:* Die deſe dingen gedaan ſal hebben, ſal in deſelve leven, *voor ſoo verre ſy niet alleen de ſonde openbaart,* (dit alles is verby gegaan) *maar oock doen ter tijt te kennen gaf, dat de ſchult noch door geene bequame offerhande wech genomen was, en dat daarom oock aan die*

gene,

gene, die de beloftenisse geloofden, belast is, datse een handschrift tegen haar selven geven moesten, doende haar leven lanck seer beswaarlicke wercken met bevinge, angst en geen gemeene vreese. De Auteuren van dit Extract met aanwysingen &c. bewijsen dit oock noch uyt Cocceji Fœdus, *alwaar de volmaackte ende geruste Conscientie wort mede gerekent onder* de Goederen des Nieuwen Testaments, *gestelt tegen* den Toorn, *dien de Wet werckte in het Oude Testament.* Maar hiermede werdt ons de wegh gewesen, om den sin ende meeninge van Dn. Coccejus soo veel te beter te konnen verstaan; want hy in 't genoemde Tractaat van 't Fœdus meest de woorden van de Schrifture gebruickt, die immers de H. Curateuren niet hebben willen verbieden te gebruiken, ende, als men die met de aangetogene plaatsen vergelijckt, sal men bevinden ende klaar konnen sien, dat hy alleen heeft willen seggen, dat de gelovigen van 't O. T. niet hebben konnen vergenoeght zijn met die schaduwen ende instellingen, die doen waren, welcke de toekomste Christi, ende sijne weldaden wel verbeelden, maar evenwel die goederen selfs niet waren, welke schaduwen oock den genen, *die den dienst pleeghden, niet en konden heyligen* ofte volmaken *nae de conscientie*, gelijck die woorden wel expresselijck te vinden zijn in den Sendtbrief aen de Heb. 9: 9. en dat sy derhalven hebben verlangt nae de betekende saken, niet konnende in hare conscientie vergenoeght zijn met de tekenen ende voorbeelden, soo datse volgens het gene Christus selfs seght Luc. X. 24. hebben *begeert te sien het gene de* Apostelen *sagen, en hebben 't niet gesien, en te hooren 't gene* de Apostelen *hoorden, en hebben 't niet gehoort.* Hy heeft verder oock willen te kennen geven dat Paulus segt Heb. X. 3. datter *alle jaren door de Offerhanden geschiede eene wedergedachtenisse der sonden*, en datse alsoo moesten door de Wet der Ceremonien des O. T. eene handschrift onderteeckenen, alsoo de selve *als eene obligatie ofte schuldbrief waren, waar door de menschen haare misdaden ende schulden dagelicks voor Godt wel bekenden, ende nochtans door het uyterlick oeffenen der selve noyt en wierden verlost, gelijck Paulus verklaart* Heb. X. 1. volgens de Nederlandsche Kantteeckenaars op Col. 2. num. 52. En dit handschrift belettede haar oock, datse soo dichte by niet dorsten naderen, als wel nu geschiet van de gelovigen des N. T. Want sy

moe-

moesten tot Godt naderen door het tusschen komen van de Priesters ende Offerhanden, daar wy nu sonder tusschen komen van eenige menschen, alleen door Christum ende sijne Offerhanden, den vryen toeganck tot Godt den Vader hebben Eph. 3:12. Soo haddense dan *die vergenoeginge* niet in haare conscientie ende *dien hoogen trap van gerustheyt* niet, die de gelovige des N. T. hebben. Indien ymant een Borge heeft, die seker sal betalen, die is wel gerust, maar als hy weet dat de Borge betaalt heeft, en dat het handschrift gescheurt is, kan hy noch meerder gerustheyt hebben. Onder het O. T. hadden de geloovigen Christum wel tot haaren Borge, ende sy waren versekert, dat hy betaelen soude, ende met die gerustheyt stierven sy, bevelende haare zielen in Gods handen; maar de gelovigen onder 't N. T. hebben die meerdere gerustheit, dat die Borge nu betaalt heeft en dat het handschrift gescheurt is. Stelt nu eens, dat een Schuldenaar wel een Borge heeft, die hy weet, dat voorseker sal betalen, maar dat den Crediteur aan den Schuldenaar dagelicks komt te vertoonen sijn handschrift ende steeds in gedachtenisse brenght, wat hy schuldigh is, jae dat den Schuldenaar dagelicks nieuwe schulden makende, op 't nieuwe dickwils geverght wort, om nieuwe handschriften te teeckenen, en die in handen van den Crediteur over te leveren, moet hem dat niet eeniger maeten ontrusten, ende sal 't in hem niet wercken een hertelick verlangen, dat den Borge doch mochte voldoen, en dat hy van dit verwyt mochte verlost worden? Soo is 't gelegen geweest met de gelovigen des O. T. Godt de Heer verweet haar dagelycks, door 't gebodt van dagelickse Offerande te doen, dat sy noch schuldig waren, dat sy door haere sonden den eeuwigen Dood verdient hadden, dat haar Borge noch niet betaalt hadde; sy mosten alle jaren solemnelyck op den dagh der versoeninge door Offerhanden het handschrift ververschen, ende door deselven wierde haar in gedachtenisse gebracht Hebr. X. 3. dat haare sonden noch niet versoent waren, dat de Borge voor haar noch niet betaalt hadde. Wie kan denken, dat dit niet eenighsins hare conscientie ontrust heeft, en sy derhalven niet verlanght hebben nae de betaelinge, die haren Borge doen soude? Wy en geloven niet, dat ymandt, de H. Schrifture met aendacht gelesen hebbende, dit sal durven ont-

kennen, het waare ons anders seer licht 't selve in 't breede klaar uit Godts Woort te vertoonen. Nu van dese betaelinge Christi hingh oock af het *erfdeel der Heydenen*; want aen Abraham was belooft, dat hy soude zijn de Erfgenaem des Werelts, als Christus gekomen was, ende alsooo de schaduwen ende voorbeelden vervult soude hebben, en de dienstbaarheit des Wets der Ceremonien afgeschaft, alsoo de Heydenen eerst souden tot Christum bekeert worden nae sijn komste, ende na dat hy alles hadde volbracht dat tot onse saligheit van nooden was. Dit de gelovigen des O. T. uyt de Schriftuire wel wetende, konden sy dit Erfdeel der Heydenen niet eerder als nae de komste Christi begeeren. 't Is wel waer, dat de gelovigen van 't O. T. alle dese swarigheden en scrupulen, die haar tot dit teyckenen van 't handschrift gemaeckt wierden, hebben konnen overwinnen, en oock in der daet overwonnen hebben, siende door 't gelove, (steunende op Gods beloften *van 't zaat der Vrouwe*, in de offerhanden voorgebeelt) d'Offerande Christi; maar de gerustheit van de gelovigen onder 't Nieuwe Test. is soo veel te heerlicker, om datter nu die swarigheden van 't noch niet gescheurde handschrift, ende van 't stedige vernieuwen van 't selve, niet konnen voorkomen, alsoo 't selve Christus aen 't Kruyce heeft gescheurt en te niet gedaen Col. 2: 14.

De derde Positie.

Wy gaaen voort tot de derde stellinge, *Dat de H. Geest in haar niet voortgebracht heeft werekingen, die God als haren Vader, ende haer als Gods Kinderen pasten.* Om nu te bewysen, dat die stellinge in de Universiteit van Leyden geleert is, brengen de Auteuren vant 't *Extract met de aenwysingen &c.* voor de woorden van Cocceji Fœdus §. 352. pag. 920. *Alhoewel de Heiligen in 't O. T. ontfangen hebben den Heyligmakenden Geest, soo en heeft deselve nochtans in haer niet gewerckt de toegenegentheyt,* (affectus staeter, dat moeste overgeset worden die gesteltheidt) *dewelcke Gode als haaren Vader, ende haar als Soonen waardigh ware, maar hy was in haer* den geest der dienstbaarheit tot vreese. Wy sullen de volgende woorden hier by voegen, alsoo in de selve de meeninge

van

van Coccejus klaar is te sien, ende misschien oock daarom van die Auteuren sijn verby gegaan. *In 't tegendeel die gene die tot het N. Test. behooren*, ontfangen *soo haest als sy geloven* de belofte des H. Geests *Gal.* 3: 15. *dat is den Geest der Kinderen die beloofd was, wien het toekomt* te roepen Abba Vader *Rom.* 8. 15. De Aanwysers voegen hier by de woorden uyt de verklaringe van den Brief aen de Romeynen pag. 227. Wy sullen het naest voorgaande daar by setten: *Dese* Wet heeft Toorn gewerckt, *dat is, sy heeft yets belast, 't welcke van de sonde, van de schuldt, van de wet die de sonde veroordeelt, van de vloeck ende alsoo van den* toorn *voortquam. Want de* toorn *wort wel niet geseght een wille om te straffen, maar evenwel een wille om straf heidt te oeffenen ende haar nalatiger en straffer te handelen als men met Soonen handelt, om dat de Offerhande voor de sonde noch niet volbracht en was.* Hier is wederom al eenige veranderinge van woorden, alsoo de stellinge spreekt van werkingen, daar Coccejus spreekt van *toegenegentheidt*. Doch wy willen hier op niet staan, misschien hebben de H. Curateuren door de twede of derde handt dese stellingen ontfangen, so dat het woort *effectus* licht voor het woort *affectus* heeft konnen geschreven worden. Maar de woorden, soo als sy uyt het Fœdus sijn bygebracht, brengen haren orthodoxen sin mede, ende worden soo van hem gebruyckt, alsse oock in de Schriftuire gevonden worden. Hy neemt die woorden van *Vader* en *Kinderen* by uytnementheidt ende in vergelijckinge met de geloovigen van 't N. Testament Het is klaar, dat Dn. Coccejus alhier siet op Rom. 8. 15. *Want ghy en hebt niet ontfangen den Geest der dienstbaarheidt wederom tot vreese: maar ghy hebt ontfangen den Geest der aanneminge tot Kinderen, door welcken wy roepen, Abba, Vader*; alwaar een klaare tegen-stellinge is tusschen de werckinge des Heylighmakenden Geests, soo als de selve aan de Gelovigen des O. Test. is gegeven, en tusschen de werckinge desselven, soo alsse aan de Gelovigen onder het N. Test. wort medegedeelt. De H. Geest *wrochte in haar de dienstbaarheidt tot vreese*, 't welcke den Apostel niet verstaat, even ofze in geenen sin waren Godts Kinderen geweest, maar, gelijck hy selve hem uytdruckt Gal. IV. 1, 2, 3, datse alhoewel na den inwendigen staat sijnde Kinderen en Heeren van alles, na haren uyterlycken staat gehouden

wierden als Knechten, en datse dieshalven gelijck Knechten onder de dienstbaarheidt des Cerimonielen Wets waren, ende een ontydigen Doodt te vresen hadden, wanneer se een van die geboden quamen te overtreden. De Heylighmaeckende Geest wrochte in haar soodanige vreese, ende door de selve, datse haar selfs onderwierpen onder dese dienstbaarheidt, ende soo oock in dit stuck hare gehoorsaamheidt tegens Godt betoonende geheilight wierden; maar nu onder 't Nieuwe Testament, alsoo dese dienstbaarheidt door Christum is afgeschaft, sijn de Geloovigen oock ten reguard van haren uyterlicken staat als kinderen, ende worden nu in geenderley manieren, selfs niet wat het uyterlijcke aengaat, als Knechten gehandelt, maar enckel als Kinderen. Sy en kosten dan vervolgens op die maniere tot God niet *roepen, Abba, Vader*, gelijck 't van de Gelovigen onder 't N.T. wel kan geschieden. Dese particuliere *gesteltheyt* konde in haar, *als Kinderen sonder dienstbaarheidt*, tot Godt als haren *Vader*, *die alrede de versoeninge voor de sonden van Christus hadde ontfangen*, *ende dieshalven haar niet meer onder de dienstbaarheidt wilde onderwerpen*, geen plaatse hebben, gelijck de selve wel plaatse kan hebben in de Gelovigen van 't N. Test. Dit is 't gene de woorden van Coccejus willen te kennen geven: en 't is niet te geloven, dat se in soodanigen sin, die geheel Schriftuirlick is, souden verboden sijn; want men kan noch mach niet dencken, dat de H. Curateuren oyt gedacht hebben te verbieden, dat de Theologanten met de Schriftuire spraken ende gevoelden.

De vierde Positie.

Volght de vierde stellinge, *dat de Vaderen van 't O.T. door haar gantsche leven de macht des Duivels, ende de vreese des Doots onderworpen geweest sijn.* Dit moste nu volgens de gedaene belofte aengewesen worden met woorden van de Auteuren; maar de Aenwysers seggen hier alleen: *Dit volgt uyt de verkeerde uytlegginge over Hebr.* 2. 14. die sy daarna Coccejus te laste leggen. Maar wat groote Meesterschap is dit, dat sy 't gene sy verkeerdelijck meenen te volgen uyt symants woorden, hem derven toeschryven, als of hy 't selve met die woorden hadden geseght, en daer

door de H. Curateuren verkeerdelick berichten, datter soodanig een stellinge op de Universiteyt van Leyden is geleert. Hoe konnen sy dan seggen p. 11. *dat hier de vrage niet is, hoe't de Auteuren gemeent hebben, maar hoese gesproken of geschreven hebben?* Want als men van gevolgh spreekt, moet dit immers de vrage wesen; en wy sullen daetelick aenwysen, dat uyt de woorden van Coccejus niet en volght 't gene sy prætendeeren te volgen. Wy sullen deselve wat hooger ophalen, ende wat verder vervolgen, als de Aanwylers alhier doen. *De vreese des doods*, seght Coccejus in 't voorgaande, *die haar in de dienstbaarheit hielde, quam voort uyt de bedreiginge, die by 't vleeschelicke gebods was bygevoeght, en uyt de contrarie belofte. Want in 't voorige Testament, dat de Israëliten hebben ontfangen, was 't Landt tot een Erfdeel gegeven met tydelycke goederen ende een langh Leven: ende dat was den Gelovigen een onderpandt des eeuwigen levens in den Hemel. Derhalven moesten sy dat pandt beminnen. Daarom moesten sy eenen ontydigen Dood vresen als een wraacke der overtredinge. Daarom moesten sy de dienstbaarheidt dragen, om in die wraake niet te vervallen. Dit was haar tot een exercitie van gelove en gehoorsaamheydt, ende tot een aanprickelinge van haar verlangen, en dorst nae de verlossinge ende openbaringe der gerechtigheidt in Christo. Soo is dan dese dienstbaarheidt in de Kinderen Gods geweest een werck van den Geest der Heilighmakinge, die in dien tydt haar geweest is een Geest der Dienstbaarheidt, dat is, die in haar werckte dat gelove en die gehoorsaamheidt, diemen in de dienstbaarheidt moeste oeffenen.* Laat ons dan nu eens insien dat schoone gevolgh, dat die Auteuren hier uyt komen te trecken. Sy seggen: *Wat volght daar uyt anders? als dat de gelovige Outvaders, staande onder de dienstbaarheit der Ceremonieele Wet, moesten staan al haar leven lang onder de vrese des tydelijcken doodts, die haar beroven soude van haar beminde onderpandt. Staande dan onder de vreese des doodts, soo stonden sy oock onder de macht des Duivels; want den Apostel seyt, dat de Duyvel, 't geweldt ende macht hadde over dien doodt dien sy vreesden.* Wy mercken hier eerst aen, dat dese Duitse oversettinge alhier verschilt van de gene, die eerst onder den Tytel *Extract van schadelicke nieuwigheden* is voorgekomen, alwaar het Latyns woort *imperium* was overgeset door *ryck*, maar hier wort overgeset

door *macht*, alſoo den Overſetter miſſchien naderhant geſien heeft, datter in den Brief aen de Hebreen van geen *ryck* maar alleen van *macht* wierde gewach gemaackt; men hadde dan deſe Poſitie in dier manieren de H. Curateuren niet moeten in de hant ſteken. Doch dit in 't voorby-gaan. Het gevolgh, dat hier gemaackt wordt uyt de woorden van Coccejus, gaat geweldich manck. Men moet in de woorden Hebr. 2. 14, 15. deſe onderſcheidene weldaden Chriſti aanmercken; de eerſte wort begrepen in 't 14. vers, ende raackt alle de Gelovigen in 't gemein. De Duivel hadde den eerſten menſch in 't Paradys overwonnen, ende alſoo in hem alle ſijne nakomelingen. Daar door hadde hy de macht des doots over de menſch verkregen, alſoo wy door de ſonde de doot hadden verdient, die Godt aen de overtreders van ſijn gebodt hadde gedreyght. Door deſen doodt verſtaan alle rechtſinnige Leeraars alle 't gene in de H. Schriftuir door 't woort *Doot* wort beteyckent, te weten de geeſtelijcke doot in ſonden en miſdaden, de tydelijcke dood, voor ſoo veel als die door ſieckten ende elenden wordt aengevangen, ende door het ſcheyden van lichaam ende ſiele wort voleindicht, en de eeuwige doodt beſtaande in de eeuwige verdoemeniſſe. Over alle deſe doodt hadde de Duivel de macht ontfangen door de ſonde, ende die heeft hem Chriſtus ontrent de uytverkorene ontnomen door ſijnen doodt, alſoo hy voor alle die ſtraffen, die de verkorene hadden moeten lijden, heeft genoech gedaan. Soo verſtaat het oock Coccejus in ſijne uytlegginge over Hebr. 2. 14 Hy ſeght: *'t gewelt des doodts is de macht, die geen menſch ontworſtelen kan*, [die te gebruycken] is *een yeder menſche te beſchuldigen, die uyt Adam geboren is, ende hem te hebben onderworpen om de ſonde te dienen, ende eyndelick hem te dooden, ende in de eeuwige pyne te ſtorten.* En voorts: *De Duyvel, die de macht des doods heeft, heeft niet konnen vernietight worden, als door den doodt des genen, die heiliget, of des Vorſten der ſaligheit.* En vervolgens. *De vernietinge des Duivels beteeckent niet ſijne eygene vernietinge, maar de vernietinge van ſijne macht, of de vernietinge der ſonde, des wets der ſonde ende vermaledyinge, door dewelcke den Duivel 't gewelt hadde. Maar dat moet verſtaan worden van de gene, die aan Chriſtum gegeven zyn.* Maar alhoewel nu de Duivel omtrent de Gelovigen geen macht

hadde

hadde van wegen de doot Christi, nochtans soo waren de Gelovigen onderworpen de vrese eenes ontydigen doods, in gevalle sy omtrent de Cerimonieele Wetten eenige misslagen begingen; niet vvel in dien sin, dat over dien doodt de Duivel eenige macht hadde, vvant die vvort in 't 14. vers gesegt hem ontnomen te sijn, maar dat Godt haar met soo een schielicken doot koste kastyden, ende oock altemets eenige onder haar kastyde, gelijck vvy dadelick breder sullen aanwysen, ende daar door de andere onder de vreese des doodts onderwierp. Van dese vreese des doodts heeft Christus de Gelovigen oock verlost, alsoo hy door sijn dood alle die Cerimonien ende soo oock de dienstbaarheit onder deselve heeft vernietigt, ende van dese particuliere vveldaat, die alleen de Gelovigen onder 't N.T. raackt, spreekt den Apost. in 't 15. vers; soo dat hier uyt blyckt, dat het fundament, vvaar op dit gevolgh steunt, te weten, dat de Duivel de macht hadde over dien schielicken doot, die de Gelovige onder 't O. T. vreesden, t'eenemaal valsch en ydel is. Ende dit was het eerste lidt van die stellinge, 't welcke wy getoont hebben, dat Coccejus noyt heeft geleert, noch met eigene woorden, noch door seker en vast gevolgh.

Het twede lidt is, dat *de Gelovigen des O. T. door haar gants leven hadden moeten syn onder de vrese des Doods*. Wy ontkennen niet, dat Coccejus met den Apostel geleert heeft, dat de Gelovigen des O. Test. met vrese des Doodts door al haar leven der dienstbaarheydt onderworpen waren. Wy konnen oock niet dencken, dat de Heeren Curateuren 't selve hebben willen verbieden, als alleen, wanneer men door den Doodt verstaan soude den eeuwigen doodt, en datmen soude willen seggen, dat *de Vaders des O. T. door haar gants leven hadden moeten syn onder de vrese des eeuwigen doods*, en soo vervolgens geene sekerheidt van hare eeuwige saligheydt gehadt hadden, 't welcke strydigh is met het vaste vertrouwen, dat sy gehadt hebben op het beloofde Zaat der Vrouwen, ende met de sekere verwachtinge der saligheit na dit leven, welck gevoelen wy van herten verwerpen. Doch de Aanwysers vatten 't op de vrese eens ontydigen doodts, maar sy noemen dit een verkeerde uytlegginge; wy sullen dan dese sake wat nader verklaren. Calvinus leert in sijne Institutien in 't tweede Boeck in 't elfde Capittel, in de tweede Sectie, dat Godt de Heere

Heere aen Abraham *belooft heeft het landt* Canaan *onder geen andere conditie, als dat het soude sijn een pandt van de Godtlicke gunst ende een voorbeelt van de Hemelsche Erffenisse*; ende in de derde Sectie seght hy: *Dit is de reden, waarom dat de Heyligen onder 't O. T. gelesen worden meerder, als 't nu wel betamen soude, geacht te hebben dit sterflicke leven ende desselfs zegeningen.* Hebbense dan een langh leven meerder moeten achten als wy, soo hebbense immers eenen ontydigen doodt meerder moeten vreesen als wy onder 't N. Test. soo dat nootsakelick volgens de sententie van Calvin de Gelovigen des O. T. hebben moeten een ontydigen doot daarom vresen, om datse door deselve beroofr wierden van 't tijdelijcke lange leven haar belooft als een pandt van 't eeuwige leven. Het is oock seker, datter eenige Cerimonieele Wetten aen de Israëliten gegeven zijn, welckers overtredinge nu en dan van Godt met de doodt gestraft is. Indien ymant als Priester tot Godt wilde naderen, niet sijnde uyt 't geslachte van Aaron, die wierde metten tijdelicken doot gestraft, gelijck dit beproeft hebben Koreh, Dathan, Abiram ende haar Rot. Wilde een Priester reuckwerck doen voor Godt met vyer, 't welcke van den Altaar niet was genomen, ende dieshalven *vreemt vyer* van God genaamt wort, die wierde met een schielicken doot gestraft, gelijck bleeck uyt 't exempel van de Soonen Aarons Nadab ende Abihu. De Arke des Verbonts moeste van niemant aengeraeckt worden als van de Priesters, ende daar en moeste niemant in de selve sien; dit hebben de Betzemiten dier moeten besuyren, de welcke, om dat se in de Arke des Verbonts door enckele curieusheyt, ende misschien uyt groote blydschap ingesien hadden, soo hart van Godt gestraft sijn, dat deselve onder haar heeft geslagen vyftigh duysent ende seventich menschen 1. Sam. VI. 19; ende Uza geen Priester sijnde, om dat hy, hoewel uyt een goede meeninge, op dat de Arke niet soude van de wagen vallen, doen de Runderen struickelden, de Arke vast wilde houden ende alsoo de selve aenraeckte, is van Godt met een schielicken doot gestraft geworden. Dit is haar overgekomen om overtredinge van een Cerimonieele Wet, alhoewel Godt by deselve geen dreigement van de tydelicke doot hadde bygevoeght. Hier uyt konden sy begrypen, dat, indienze oock noch eenige andere Cerimoneele

Wet-

Wetten mochten, oock selfs door onvoorsichtigheidt, overtreden, datse te vresen hadden met eenen schielicken tytlicken doodt gestraft te worden. Uyt dese vrese was het, dat David de Arke doen ter tyt niet dorfde in de Stadt Davids tot hem brengen, gelijck wy lesen 2. Sam. VI: 9, 10. Wy geloven niet, dat ymant dit sal ontkennen, ende vertrouwen oock, dat het de meenige van de H. Curateuren niet en is, ons te verbieden, dat wy niet souden mogen seggen, *dat de Gelovige, soo lange alsse onder de Cerimonieele Wet waren, hadden moeten al haar leven vreesen, datse door eenen ontydigen ende schielicken doot van Godt souden gestraft worden, indiense oock door eenige onachtsaamheidt een van de Cerimonieele Wetten quamen te overtreden.*

De vyfde Positie.

De vyfde stellingh is wederom tweeledigh, het eerste lidt is, *Solum Decalogum fuisse fœdus gratiæ in V.T.* Dit moet over-geset worden: *Dat alleen de Tien Woorden sijn geweest 't Verbondt der Genade in het O. T.* Dit heeft niemant van ons geleert. Wy geloven, dat het Verbont der Genade in 't O. T. overal te vinden is; in de menighvuldige beloften van 't Zaat der Vrouwe, van het Zaat Abrahams, van de Messias, in de menigherley voorbeelden ende schaduwen, in de Tien Woorden, die Godt tot Israël op Sinai gesproken heeft, maar niet alleen in deselve: maar alsoo die Tien Woorden behelsen en beloften en wetten ofte geboden, soo is 't, dat wanneer-der geseidt wordt, dat in de Tien Woorden 't Verbondt der Genade is te vinden, gesien wordt voornamelick op de beloften, die soo in de Voorrede van de Tien Woorden, als by 't tweede, derde ende 't vyfde Gebodt gevoeght zijn, ende dat meenen wy klaar te konnen bewysen, dat die beloften van Genade gedaan sijnde aen Sondaars, tot geen ander Verbont als tot 't Verbont der Genaden konnen gebracht worden; maar de wetten ofte geboden selfs belangende, voor soo veel als die aen de Sondaren op den Bergh Horeb sijn gegeven, worden van de Heidelberghsche Catechismus tweesins aengemerckt, ten eersten als dienende tot een spiegel, om onse smetten ende ongerechtigheden daar uyt te leeren kennen, ende daar na als een regel van danckbaarheidt van een Sondaar, die hy aen

Godt schuldigh is. In sulcken tweederley sin mercken wyse oock aen, ende voor soo veel, alsse sijn een regel van danckbaarheyt voor een Sondaar, soo steunen sy op de Genade, die Godt aen de Sondaars heeft bewesen, in Christo Jesu, en sijn alsoo oock een deel van 't Verbondt der Genade. Seecker is 't immers, ende dit leert de Catechismus, dat in de Tien Woorden geboden worden goede wercken, ende hy verstaat in de 91. Vraege door goede wercken alleen die, welcke *uyt waren gelove geschieden*; soo is dan de meeninge van deselve, dat in die Tien Woorden het ware gelove wert vereyscht. Nu, dit ware gelove siet immers op Christum ende sijne weldaden. Soo dan die geboden, voor soo veele sy aen Sondaars gegeven worden, sijn soodanigh, datse eyschen ende gebieden 't ware geloove aen Christum ende sijne weldaden; daarby dan gedaan sijnde de beloften van Genade, soo isser in de Tien Woorden alles te vinden aen de syde van Godt, dat tot een Verbont der Genade kan vereischt worden. En wat sullen wy seggen van Deut. V. 2. alwaar duidelick geseght wort, dat de Heere een Verbont met de Kinderen Israël gemaackt heeft in Horeb, ende van die plaatsen, in de welcke gewach gemaackt wert van de Tafelen des Verbonts, op dewelcke de Tien Woorden geschreven waren, en van de Arke des Verbonts? kan dit een ander Verbont sijn als het Verbont, dat God oock te vooren met Abraham heeft gemaeckt Gen. XVII. Immers 't komt in allen stucken daarmede over een. Gelyck Godt tot Abraham seght Gen. XVII. 1. *Ick ben Godt de Almachtige, wandelt voor myn aengesichte en syt oprecht*, alsoo seght hy oock Exod. XX. 2. *Ick ben de Heere uwe Godt, die u uyt Egyptenlant, uyt den diensthuyse, uytgeleyt hebbe*; en hier op voeght hy de geboden, die Israël leeren souden, hoe sy voor sijn aangesicht souden wandelen en oprecht zijn. Dit Verbont, 't welcke met Abraham is opgerecht, kan niemant van de Gereformeerde Leeraars ontkennen te sijn een Verbont der Genade; indien dan 't Verbont aen Horeb van deselve natuire is, soo wyst 't hem selfs, hoedanigh Verbondt het is. Wy kunnen dan niet dencken, dat de H. Curateuren en Borgermeesteren hebben willen verbieden geleert te worden, dat soo klaar in Gods Woort ende conform het selve in de Heidelbergse Cathismus is te vinden.

Doch

Doch de Aanwysers vertalen ons de Latynse woorden aldus: *Dat de Wet der X. Geboden in 't Oude Testament alleen een Verbondt der Genaden geweest soude syn.* Maar sy begaan daarin desen mislagh, dat sy 't woort *Decalogus* oversetten *de Wet der X. Geboden*, daar het eygentlick betekent *de Tien Woorden*, welcke in sich behelsen niet alleen geboden ende wetten, maar oock beloften. Daarna versetten sy 't woort *alleen*, 't welcke in de Latynse stellinge verbonden is met het woort *Decalogus*, dat is, *Tien Woorden*, ende verbinden het met de woorden *een Verbondt der Genaden*, waar door dese stellinge eenen geheel anderen sin ontfanght. Of dit nu met voordacht geschiet is of niet, konnen wy niet wel seggen, altoos dese stellinge wert ons door dese oversettinge dubbelsinnigh gemaackt; maar laat ons eens sien, of die Auteuren wel aanwysen, dat dese stellinge, soo als syze alhier voorstellen van Coccejus is geleert geworden. Sy brengen voor eenige woorden van Coccejus uyt sijne verklaringe over de Heidelberghse Catechismus pag. 333. maar wy sullen deselve wat hooger ophaalen. Hy neemt pag. 332. voor te bewysen, *dat in de Tien Woorden niet alleen voor komt den plicht van een mensche welcke hem opgeleidt is, om dat hy van God tot syn beelt gemaackt is, ende soo gestelt onder de Wet der Wercken, maar oock den plicht, die den Sondaar opgelecht is, voor soo veel als hy heeft een Middelaar van God gestelt tot heylighmakinge, rechtveerdigmakinge ende verlossinge.* Daar toe gebruickt hy onder andere argumenten oock dit 't welcke van onse Aanwysers wort geciteert, en in sijn geheel aldus luidt: *Item, om dat de Tien Woorden een Verbont genoemt worden, ende alsoo de wetgevinge syn des Verbonds.* (Dese laatste woorden laetense uyt.) *Want Israël konde geen Verbont met God hebben, als uyt kracht des Testaments, en alsoo konde haar geen Gebodt gegeven worden, om een Verbondt te hebben, als 't bevel des geloofs in Godt, die syn Testament bekent maackt, en der danckbaarheidt, om Godt te verheerlicken, en om te hebben den roem uyt het Testament. Soo blijft dan over, dat de Tien Woorden eygentlijck* (formalitèr) *ende in haar eygen intentie syn eene wetgevinge van 't Verbondt der Genaden, ende alsoo der bekeeringe tot Godt in geloove ende liefde, het eerste tot de gerechtigheyt, het ander tot roem en saligheyt.* Maar hier in is men 't eens, dat in de *Tien Woorden niet eigentlick* (formalitèr)

maliter) *is de Wet der Wercken, maar van dit een teycken is, dat daar niet geseidt en wordt: die dat doet sal daar door leven.* Maar wy sien hier al wederom een openbaar bedrogh, alsoo dese Aanwysers uytlaten de woorden, die immediatelijck voorgingen, en waarin al wederom 't contrarie geleyt wort van dese stellinge, indiense alsoo gevat wierde, alsse dese lieden vatten en gevat willen hebben. Coccejus seght immers uytdruckelick, *dat in de Tien Woorden niet alleen voorkomt den plicht van een mensche, welcke hem opgeleidt is, om dat hy van Godt tot sijn beeldt gemaackt is, ende soo gestelt onder de Wet der Wercken*; soo komt dan immers na de meeninge van Coccejus desen plicht voor in de Tien Woorden, ende soo is dan in de Tien Woorden niet alleen geweest een Verbont der Genaden, na de opinie van Coccejus, 't welck ons nochtans dese Mannen willen wys maken, maar oock den plicht van een mensche, die hem opgeleidt is, voor soo veel als hy van Godt tot sijn beelt gemaackt is. En soo blyckt uyt de woorden van Coccejus, die se willens uytlaten, 't contrarie van dese stellinge. Maar dit leert Coccejus alhier, dat behalven dien voorgaande plicht oock voorkomt den plicht van den Sondaar, voor soo veel als hy een Middelaar heeft, welcken plicht deselve is, die in 't Verbont der Genade wort geeyscht; dit bewyst hy daar uyt, om dat het Verbont, dat Godt geseght wort op Sinai gemaackt te hebben, niet kan geweest sijn een Verbont der Wercken, gelijck wy oock boven hebben aengewesen. Met dese sake is 't aldus gelegen: Alle Menschen, voor soo veel alsse menschen sijn, sijn Gods Wet onderworpen, die in haar natuire is ingeschreven. Dese Wet is deselve, die oock op den Bergh Sinai aen de Kinderen Israëls is gegeven, behelsende deselve plichten, die 't evenbeelt Gods vereischte, maar, alsoo se aen Sondaren is gegeven, sijnder eenige circumstantien by deselve aen-te-mercken, die op Sondaren passen, aen dewelcke Godt sijn genade wil bewysen, ende met dewelcke hy 't Verbont der Genade heeft willen maken. Godt dan 't Verbont der Genade met Sondaren makende, heeft met deselve te gelijck 't Verbont der Wercken niet konnen oprechten, alsoo dit strydige dingen sijn. Dit is 't gene Coccejus alhier heeft willen seggen, 't welcke wy meenen soo klaar te sijn, dat het met geen reden sal ontkent konnen worden.

Het

Het tweede lidt van de vyfde stellinge is: *dat de inschryvinge der Wet in de herten der Gelovigen onder de goederen van 't Oude Testament niet en is.* Dit seght Coccejus al wederom soo absoluit niet, gelijck 't hier wort voorgestelt, ende nochtans stellen 't de Aenwysers op sijne rekeninge. Dit trachten sy te bewysen, eerst uyt 't Fœdus van Coccejus pag. 88. *alwaar de inschryvinge der Wet in de herten wort gerekent onder de goederen des N. T. ende is het derde goedt in order.* Sy hadden met 't selve recht oock wel konnen seggen, dat Jeremias sulcks leerde, voerende Godt in alsoo spreeckende cap. 31: vers 31. *dat hy met den huyse Israëls ende met den huyse Iuda een Nieuw Verbont sal maken*, seggende vers 33. *dat dit het Verbont is, dat hy na die dagen* NB. *met den huyse Israëls maken sal* NB. *dat hy sijn Wet in haar binnenste sal geven, ende sal die in haar herte schryven.* Sal hy dan na die dagen sijn Wet in haar herte schryven, was dan de Wet voor die dagen in haar herte niet geschreven? Maar gelijck Jeremias die woorden niet absoluit verstaat, ende daar door niet en ontkent, dat de Wet Gods oock op sekere wyse ende in sekere maete in de herten der Gelovigen onder 't O. Test. is ingeschreven geweest, (gelijck soodanige manieren van spreecken overal in de Schriftuire voorkomen, in de welcken yets absoluit schynt ontkent te worden, 't welcke nochtans maar in sekere wyse ende op sekere maete wert ontkent, gelijck onse Kanttekenaars Heb. 8. 11. daar Paulus de woorden van Jeremias citeert, wel aenmercken;) alsoo oock Coccejus, die hem-selve genoech daar over verklaart in de aengetogene plaatse: welcke woorden van Coccejus de Aenwysers willens verby gaan, omme alsoo de Werelt te abuseeren. *Die Wet*, seght Coccejus, *is de Wet van de Liefde Gods, gelijck blyckt uyt Deut.* 30: 6. *alwaar dese* inschryvinge der wet *genoemt wort* de besnydenisse des herten, *daar by voegende;* om de Heere uwen God lief te hebben uyt gants uwe herte ende uyt gants uwe ziele, op dat ghy levet. *Vergelyckt Ierem.* 32. 39, 40. *Ezech.* 11: 19, 20. *cap* 36: 27, 28. *Billyck sal hier ymant vragen, Of dan de gave des geloofs ende der liefde Gods* (dat is volgens 't voorgaande, de inschryvinge des Wets in de herten, alsoo dese inschryvinge geschiet door de gave des geloofs ende der liefde) *alleen een gave des N. Testament ende niet des O. Testament is?* Hier op ant-

woort Coccejus: *Sonder den H. Geest noemt hem niemant* een Heere 1. *Cor.* 13:3. *Maar David heeft hem een Heere genoemt Psalm.* 110:1. *Derhalven in den H. Geest. Deselve David bidt Godt, dat hy hem met synen Geest regeere Psalm.* 143: 10. *En boven hebben wy genoech bewesen, datter van't Zaadt der Belofte alleen, 't welcke uyt de wedergeboorte is, tot Abraham geseght is: Ick sal u Godt syn ende uwes Zaads nae u.* Daar nu den H. Geest is, en die door den Geest wordt geregeert, die heeft de gave des geloofs ende der liefde, ende soo is dan de Wet Gods in sijn herte geschreven. Soo heeft dan David, soo heeft 't Zaat Abrahams dese inschryvinge der Wet gehadt. Dese antwoordt gaan onse Helden willens verby, seggende: *Coccejus antwoort onder anderen*; sy wisten dan wel, dat hy oock dit antwoorde, 't welcke wy hebben bygebracht, maar dit scheen haar niet te dienen tot haar oogemerck; maar sy brengen by 't gene daar nae volght, ende waarmede Coccejus wil toonen, hoe dese belofte tot 't N. T. behoorde. Het antwoort Cocceji dan onder anderen, 'twelk de Aanwysers tot haar oogemerck scheen te dienen, is: *Nochtans seydt Moses Deut.* 29. 4. De Heere en heeft u niet gegeven een herte om te verstaan ende oogen om te sien ende ooren om te hooren, tot op desen dagh. *In't tegendeel* Deut. 30: 6. De Heere sal uw herte ende 't herte uwes zaads besnyden, &c. *te weten na dien hy haar sal wederom in't Landt gebracht hebben uyt de gevangenisse.* Hier op voegen sy by pag. 290. *Hoewel de Heyligen in 't O. T. hebben ontfangen den Heylighmakenden Geest, soo is die in haar geweest de Geest der dienstbaarheydt tot vreese. Daar-en-tegen, die tot het N. Test. gehooren, soo haast sy gelooven, ontfangen de belofte des H. Geests, dat is, den Geest der Kinderen, aan wien het toekomt te roepen, Abba Vader, sonder den welcken het gebodt, Ghy sult den Heere uwen Godt lief hebben, syne kracht niet en konde hebben in de herten der Geloovigen. Daar vreese is, daar is de volmaackte liefde niet.* 'T gene hier nu op volght gaan sy voorby met *een &c.* om dat het haar niet en diende; wy sullen het daar by voegen. Soo gaat dan Coccejus voort: *Daarom, gelyck om de uytnementheidt* NB. de Geest des Kindschaps *genaamt wordt* de Geest der Belofte; *alsoo woordt 't Gebodt* der liefde Gods *als* eens Vaders, *die vergeselschapt u met vreughde ende sonder*

vrese

vrese is, (*welcke vrese die niet hebben konnen missen*, die niet onderscheiden waeren van Knechten Gal. 4: 1.) *by uytnementheydt* de Wet Gods *genoemt* (dit volgende citeeren se alleen) *ende wanneer* de Liefde Gods in de herten wort uyt-gegoten door den H. Geest *Rom.* 5: *ende de Liefde Gods gegeven wort niet met treurigheyt, gelyck te vooren*, maar met vreughde der Kinderen, *wort* de Wet Gods *by uytnementheyt* NB. *ende gelyck als eygentlick* geschreven in de herten. Hier uyt blyckt al wederom klaarlijck, dat Coccejus niet ontkent, *dat de Wet in de herten der gelovigen onder't O. T. is ingeschreven geweest*, ende alsoo oock niet, *datse onder de goederen des O. T. geweest is*, maer alleen, datse daar geweest is by uytnementheyt. Soo dat dese menschen alhier een argumentatie gebruicken *à dicto secundùm quid ad dictum simpliciter*, welcke nochtans altoos in de Scholen wert verworpen. Ende soo hebben de H. Curateuren mits het verbieden van 't tweede lidt van dese stellinge anders niet gewildt, als dat men niet sal seggen, *dat de inschryvinge der wet in de herten der gelovigen in geenderley maniere soude geweest sijn onder de goederen van't O. Testament*; 't welcke noyt yemant van ons heeft geleert, ende oock noyt leeren sal.

De sesde Positie.

De sesde stellinge, *dat het klaar en onderscheiden begrip in saken van geloof een regel en maat der waarheidt is*, sien wy met groote verwonderingh, dat Dn. Wittichius wort te laste geleidt. Om dit te bewysen, worden by gebracht eenige woorden uyt sijn *Theologiâ Pacificâ* pag. 20. maar onder deselve wordt niet gelesen, *in saken van geloof*, waarop 't nochtans hier t'eenemaal aenkomt. Hy spreeckt in deselve alleen in 't generaal, dat die regel van des Cartes, *dat men niet moet oordeelen als van saken, die men klaar en onderscheyden heeft begrepen*, een groote nuttigheidt aen een Theologant toebrenght, maar waarin die bestaat, toont hy pag. 22. op 't eynde, alwaar hy seght: *Maar alhoewel in die dingen, die alleen op de Godtlijcke openbaringe gegront syn, gelyck daar is de verborgentheidt van de Dryeenigheyt, van de Menschwerdinge, en diergelijcken, het klaar en onderscheiden begrip geen*

plaat-

plaatse kan hebben NB. *alsoo se door 't licht der rede niet konnen doorgront, noch door de menschlicke wetenschap bekent werden, maer door 't geloove, rustende op 't Godlycke getuygenisse, worden aangenomen, soo is nochtans 't gebruyck van dien regel oock albier openbaar, dat wy niet toestemmen, noch met Godlyck gelove yets aannemen, als 't gene wy klaar en net begrepen hebben, ons van Godt geopenbaart te sijn. Soo dat oock in Theologische dingen geen sekerheyt kan wesen, ten sy, datter een klaar en net begrip* NB. van de openbaringe *voorgae, gelycker in Philosophische dingen voor af moet gaan een klaar en net begrip* van de sake selfs, *die wy toestemmen.* Lieve Godt waar toe vervallen wy! Wat onbeschaemtheidt is dit, dat men Hooghaensienlicke Heeren, dat men de gemeente wil wys maken, dat ymandt eene stellinge leert, daar hy deselve plat verwerpt ende tegenspreeckt, ende dat men belooft 't selve aen te wysen met eygene woorden van den Auteur, ende bybrenght eene citatie, in de welcke deselve woorden niet gevonden worden, en verby gaet die woorden, waarmede dien Auteur dese stellinge wel expresselick tegenspreeckt. Is 't geheymenisse van de Drie-eenigheydt, en van de Menschwerdinge Christi niet eene sake des geloofs? en seght Wittichius niet duydelijck, *dat 't klaar en onderscheyden begrip in die dingen geen plaatse kan hebben?* Soo steldt hy dan immers het tegendeel van dese stellinge, *dat het klaer en net begrip in saken des geloofs een regel ende maat der waarheydt is.* Of meenen dese lieden, dat men niet moet klaar en net weten, dat dese geheymenissen ons van Godt geopenbaart sijn, en dat mense evenwel moet aannemen, sonder dat men versekert is, dat Godt die dingen in sijn woort heeft geopenbaart? Immers wy vertrouwen niet, dat de H. Curateuren dese versekeringe hebben willen verbieden. Maar indien onse tegen partyders daar toe vervallen, datse souden willen seggen, datmen in saken des geloofs yets moeste annemen, waar van men niet versekert was, dat het van God geopenbaart was, soo stellen sy 't ingewickelde gelove van de Papisten vast, en dan sal een Papist gelyck hebben, indien hy yets gelooft om de autoriteyt der Kercken, als is hy niet verseeckert, dat het Godt heeft geopenbaart. Soo men dan ten vollen moet versekert sijn van 't gene men gelooft, dat het Godt geopen-

openbaart heeft; volgens den regel van Paulus Rom. 14. 5. *Een yeder sy in sijn eygen gemoet ten vollen versekert*; soo is 't immers van nooden, dat men klaar verstae ende begrype, dat het van God is geopenbaart; want de versekeringe kan sonder de kennisse niet sijn, en de versekeringe is op de kennisse gebouwt en gegrontvest. Maar se kan immers op geen duistere ende verwerde kennisse steunen, want soodanige geene sekerheit kan baeren; dien volgens moetse dan op een klaar en nette kennisse gegront sijn, dat die sake in Gods Woort is geopenbaart, alhoewel men *de sake selfs* niet klaar en net kan begrypen. Ende dit is oock de meeninge van den Auteur van 't Dispuit gehouden in January 1671. ende op den 6. Junii 1671; altoos de woorden, die in dese sesde stellinge sijn, worden in dit Dispuit niet gevonden, alhoewel men belooft heeft met eygene woorden van de Auteuren dese 20. stellingen te bewysen. En soo heeft het oock des Cartes begrepen. Hy seght seer aenmerckelick in sijn antwoort op de tweede Objectien in den Artykel, beginnende *Ten vyfden, &c. Ten vyfden verwondere ick my, dat ghy ontkent, dat de wille sich in gevaer begeeft, als sy 't begrip van 't verstant volght, dat niet klaar en onderscheiden is: want wat maeckt hem seker, indien 't gene hy volght niet klaar verstaan is? en wat Philosooph of Theologant, of oock wat voor mensch, die de reden gebruickt, heeft oyt ontkent, dat wy in soo veel minder gevaar om te dwaelen sijn, hoe klaarder wy yets verstaan, voor en al eer wy 't toestemmen, ende dat die sondigen, die haar oordeel vellen over eene onbekende sake? Maar daar wordt geen concept of begrip duister of confuis geseght, wanneer der yets in begrepen wordt, 't welcke onbekent is.*

En dies halven heeft 't gene ghy tegenwerpt, van de saken die men moet geloven, geen meerder kracht tegens my, als tegens alle andere, die oyt de menschelicke reden hebben willen verbeteren, ende voorseker het en heeft geen kracht tegens ymandt. Want alhoewel 't gelove geseght wordt te syn van duistere saken, soo is nochtans 't gene, waarom wy 't gelooven, niet duister, maar klaarder als eenigh natuurlick licht. Men moet onderscheidt

maken tusschen de materie ofte de sake selfs, die wy toestemmen, ende de formeele reden, die den wille beweeght, om toe te stemmen. Want in dese reden alleen vereyschen wy klaarheidt. En wat de materie belanght, niemant heeft oyt ontkent, dat die duister, jae de duisterheyt selfs kan zyn. Want wanneer ick oordele, dat de duisterheidt uyt onse concepten moet weghgenomen worden, op dat wy sonder eenigh gevaar van te dwalen aen deselven konnen toestemmen, formeere ick een klaar oordeel over dese duisterheidt selfs. Daarnae moet men aanmercken, dat de klaarheidt, waar door onse wille kan bewogen worden, om toe te stemmen, tweederley is, de eene van 't natuirlicke licht, en de ander van de Godtlicke genade. Maar, alhoewel 't gelove in 't gemeen geseght wordt te syn van duistere dingen, soo wordt nochtans 't selve alleen verstaan van de sake, of de materie omtrent de welcke het is, maar niet, om dat de formeele reden, om de welcke wy de saken des geloofs toestemmen, duister is. Want in 't tegendeel bestaat die formeele reden in een innerlick licht, door 't welck wy van Godt boven-natuurlick verlicht synde vertrouwen, dat die dingen, die ons voorgestelt worden om te geloven, van hem sijn geopenbaart, en dat het geheel niet geschieden kan, dat hy liege, 't welcke sekerder is, als al het natuurlicke licht, ende oock dickwils klaarder van wegen 't licht der genade.

De sevende Positie.

De sevende stellinge staat al wederom op de rekeninge van Dn. Wittichius, luidende aldus: *Dat de H. Schriftuire spreeckt na de dwalende vooroordeelen van 't gemeene volck*; maar om deselve te bewysen worden al wederom soodanige woorden bygebracht, die van de woorden der stellinge selfs verschillen. Daar worde geciteert uyt sijn Theol. Pacif. pag. 15. *De vrage is, of de H. Geest in 't voorstellen van die twee miraculen* (waar van gehandelt wordt Jos. X. 12. daar de Sonne geseght wort stil gestaan te hebben, en 2, Reg. 20. 11. alwaar se geseght wort te rugge gegaan te zijn)

niet

niet gebruyckt de gewoone maniere van spreken, alhoewelse op vooroordelen steunde, 't welcke ick gantschelyck oordeel soo te sijn &c. De H. Geest sprekende van natuirlicke dingen wilde niet gaan boven de gemeene (dit woort staende in 't Latyn wort in de oversettinge uytgelaeten) *kennisse van 't gemeene volck* Pag. 14.. *De H. Geest wilde de dwalingen van 't gemeene volck niet wederleggen, doch oock niet voorspreken* ('t volgende wort uytgelaten) *of stilswygens toestemmen.* Dat de H. Schrifttuire gebruyckt *de gewoone manieren van spreken, alhoewelse op vooroordelen steunden*, heeft Essenius met Wittichius over dese sake disputeerende toegestaan, alhoewel hy niet wilde toestaan dese spreekwyse, *dat de H. Schriftuire altemets omtrent natuirlicke saken spreeckt nae de dwalende vooroordelen van 't gemeene volck*, welcke woorden Wittichius eertyts in sijne Dissertatien uytgegeven in 't Jaer 1653. gebruickt hadde, hem niet konnende inbeelden, dat se van ymant souden konnen qualijck genomen worden, alsoo hy diergelijcke woorden en manieren van spreken by alle onse Theologanten heeft gevonden; soo oock, dat dit seggen voor eenen regel om de Schriftuir te verklaren gestelt of gehouden wordt, en dat dienvolgens alle die Theologanten, die eenige commentarien ofte uytleggingen over de Schrifture oyt hebben geschreven of voortgebracht, diergelijcke maniere van spreken gewoon sijn te gebruicken. Sy seggen alle, *dat de Schriftuire dickwils spreekt nae de opinie, niet nae de waarheyt.* Wat is nu de opinie, gestelt sijnde tegen de waarheidt, anders, als eene dwalende opinie of een misverstant, vooroordeel, ofte dwalinge van 't gemeene volck. Wittichius heeft tot dien einde in sijn 1. Dissertatie cap.4. §. 12. ende in sijn Consensus Veritatis cap. 31. bygebracht de woorden van *Chrysostomus*, *Calvinus*, *Rivetus*, *Pareus*, *Mercerus*, *Piscator*, *Polanus*, *Alstedius*, *onse Neerduitsche Kantteeckeningh*, *Marloratus*, *Cartwright*, *Junius*, *Musculus*, *Scultetus*, *Ursinus*, *de Leytsche Professoren in haer Synopsis*, *Perkinsius*, *Raynoldus*, *Finckius*, *Jeremias Dyck*, *Ravanellus*, *Chamierus*, *Spanhemius*, *Cappellus*, &c. Polanus in Syntagm. Theol. lib. 5. cap. 23. voert dese taal: *Son en Maan worden groote lichten genaamt, hoewel de vaste Sterren ongelijck grooter sijn als de Maan, &c. ten deelen, ten opsicht van*

'tgevoelen ende de meining van 't gemeene volck, 't welck van de dingen spreeckt, niet soo als sy in der daat sijn, maar soo sy schynen, naar welckers begryp de H. Geest hem gewaardicht heeft sich in dese en diergelijcke gelegentheden te voegen.
Rivetus in sijn Exercit. in Genesin in de Editie in quarto p. 595.
Hier komen te pas eenige regulen, die men in 't uytleggen van de Schriftuire moet waarnemen: de eerste is, dat de schriftuir haar dickwils voeght naar de opinie van de menschen; de twede, dat dickwils de dingen haere namen krygen van een verkeert begryp; soo worden in de Schriftuir wysen genaamt, die het volck daar voor hout, hoewel sy in der daat dwasen sijn Matth. XI. 25.
Spanhemius in sijne Dubia Evangelica seght pagina 525.
Het is de gewoonte van de Schriftuir van de dingen te spreken, somwylen soo als sy sijn, somwylen soo als sy schynen; dan eens naar de opinie der menschen, soo van ons selve als van anderen. De exempelen daar van komen over al voor: soo worden Son en Maan groote lichten genaamdt, en van de Goden van Damascus geseght, dat sy Achaz hebben geslagen: soo is Christus gekomen, niet om te roepen rechtveerdige, soo neemt hy van die geen die heeft, soo maackt hy den Sabbath los, en soo getuight hy van die zijn Ziel vint, dat hy die verliest: soo noemt den Apostel hem selven een dwaas, ende de wysheid des werelts het dwaase van Godt, soo worden de Sterren geseght van den Hemel te vallen: oneindige sulcke staaltjes komen over al voor.
Twissus in sijn Boeck de amissione gratiæ & statu peccati, &c. lib.2. criminat. 2. sect. 5. digress. 1. in den druck in quarto pag. 18.
My behaaght meer, dat onsen Zalighmaker naar de opinie van de menschen gesproken heeft, en alleen heeft willen te kennen geven, wat sy somwylen oordeelden wenschelijcker voor haar te sijn, niet naar de rechte, maer naer de dwalende reden. NB. *Want soodanigh een manier van spreken is seer gemeen in de Schriftuir. Want soo lezen wy van Achaz, dat hy de Goden van Damascus, die hem geslagen hadden, heeft geoffert* 2. Chron. 28:25. *soo oock* Gen. 1. *God heeft gemaackt de twee groote lichten: welke manie-*

manieren van spreken vloeyen uyt het begrip en oordeel der menschen, en dat wel niet uyt een recht maar dwalende begrip derselve. De Nederlantsche Kantteeckenaars spreecken oock alsoo op verscheidene plaatsen, onder anderen over de woorden Eccl. XII: 2. *Eer dan de Sonne, ende het Licht, ende de Mane, ende de Sterren verduistert worden*, aenmercken sy dus num. 5. *Niet in der daat, maar den ouden half blinden dunckt het soo te zijn.* Wy willen hier niet veele exempelen by brengen uyt de Schrifttuire, om die stellinge te bewysen, 't welcke Wittichius wytloopigh gedaan heeft in sijn Dissertatien, ende hiernamaals in sijn Tractaat *Consensus Veritatis* genaamt, alsoo wy oordelen, dat die van de geciteerde Theologanten hier genoegh sijn konnen, en dat het een saecke is, die van niemant, die de Schriftuire oyt heeft gelesen, kan worden tegen-gesproken. Het komt alleen hier aan op den rechten sin van dese stellinge, die by Wittichius, volgende alle onse Theologanten, is, *dat de Schriftuire, gebruickende soodanige manieren van spreecken, daarmede niet uytdruckt 't gene wel door 't gemeene volck of dwalende menschen, wanneer se soodanige manieren van spreecken gebruicken, uytgedruckt wordt, ende soo geene dwalinge oyt of oyt daarmede leerdt, maar datse daarmede altoos eene gemeene waarheit leert*, gelijck hy 't selve in sijn Consensus Veritatis in 't breede heeft aangewesen. Dien sin kan niemant verwerpen, ende wy geloven dieshalven oock niet, dat de H. Curateuren dien sin hebben willen verbieden; die indiense alleen hebben willen te kennen geven, datmen dese woorden niet sal mogen gebruicken, dat *de Schriftuire spreekt nae de dwalende vooroordeelen van 't gemeene volck*, soo is 't, dat Wittichius al langer als twintigh Jaren herwaerts die woorden niet heeft gebruickt, gelijck hy oock 't selve belooft heeft, niet te sullen doen, in sijn Consensus Veritatis in de Præfatie * 6. * 7. Maar onse partyen duyden dese woorden in soodanigen sin, *dat de Heilige Schryvers, of veel meer den H. Geest, die in de Schriftuire spreeckt, soude in de dwalende vooroordelen des gemeenen volcks steken, ende alsoo volgens deselve spreken, leeren en dwalen*; in welcken sin die woorden van niemant konnen genomen worden, die de waarheidt ende autoriteyt van de Schriftuire vast steldt; 't welcke immers Wittichius in sijn Consensus Veritatis soo dickwils heeft be-

betuight, dat het te verwonderen is, dat eenige heet-hoofden, die haar Broeders by Politycke Heeren soecken verdacht te maken, haar daarmede noch niet willen gerust stellen.

De achste Positie.

De achste stellinge is, *Dat de overal-tegenwordigheyt Godts* (soo moeste 't woordt omnipræsentia overgeset worden) *is de allerkrachtighste wille Gods, waar door hy alles onderhout ende regeert, die verklaart moet worden van de werckinge, waar door hy yets buiten sich selve voorbrenght.* Om te bewysen, datse in de Academie van Leyden is geleert, wort bygebracht een plaatse uyt Wittichii Theol. Pacifica, alwaar deselve woorden, soo alsse in de stellinge staan, niet gevonden worden, ende die dan noch verminckt worden geciteert: Wy sullense in 't geheel aentrecken, vertrouwende, datse niemant sal konnen ontkennen, ende dat oock dienvolgens de H. Curateuren, dit te seggen ende te schryven, niet hebben willen verbieden. Hy seght dan pag. 176. *Verklarende de manieren van Gods overal-tegenwoordigheyt beginnen wy van de Goddelijcke werckinge, ende seggen, dat Godt overal-tegenwoordigh is ten aansien van sijne werckinge, overmits hy alles in allen werckt, allen creaturen haar wesen geeft* (hier volght nu een *&* *cætera* by dese Uytgevers van 't Extract met aenwysingen, maar wy sullen 'er de volgende woorden van Wittichius byvoegen) *alle dingen onderhout, allen de macht geeft ende krachten om te wercken, ende met alle werckingen medewerckt. Want dese, gelijck wy gesien hebben, is 't fundament van dese overal-tegenwoordigheit, die uyt Gods nature alsoo afvloeyt, voor soo veel als hem dese volkomentheidt toekomt, dat alle dingen, die 'er sijn, van hem in alles af hangen, dat 'er geen wesen, geen dinck dat reëel is, geen werckinge is, die van Godt niet gemaackt ende voortgebracht wort. Op die maniere en ordre verklaart de Schriftuire Godts overal-tegenwoordigheidt Act. XVII. 27, 28.* Op dat sy den Heere souden soeken, of sy hem immers tasten ende vinden mochten: hoewel hy niet verre en is van een yegelick van ons: Want in hem leven wy, ende bewegen ons, ende sijn wy: *Want*

Want den Apostel bewijst de overal-tegenwoordigheidt Gods, ofte, dat Godt niet verre af is van een yder van ons, daar uyt, om dat wy alles wat wy hebben, 't sy het leven, 't sy de beweginge, 't sy het wesen selfs, ende alsoo 't sijn selfs ende 't verder sijn en 't wercken, van hem hebben. Maar hoe hebben wy 't van hem anders, als door sijne werckinge ende actie? Dit seggen wy 't voornaamste te sijn, om de overal-tegenwoordigheidt Gods te verstaen, dat hy alles in allen werckt; alhoewel wy 't selve niet begrypen, hoe 't geschiedt, alsoo de binnenste nature van Godt ende sijne maniere van wercken ons onbegrypelick is. Maar wy staan by dese maniere van over-al-tegenwoordigheidt niet stille, maar wy worden door deselve verder geleidt: want alsoo Godt alle dese dingen, die hy in allen werckt, door sijne macht werckt, seggen wy oock ten tweden, dat Godt overal tegenwoordich is, ten aansien van sijne macht. Want dese Godtlicke macht werdt ten rechten, volgens 't gene in den voorigen artyckel geseght is, geseidt tegenwoordich te sijn omtrent alle die dingen, over dewelcke hy sorge draeght. Ende deselve betrachtinge der tegenwoordigheidt, die de Godtlicke macht heeft tot alles, leydt ons oock tot 't wesen Gods: soo dat wy ten derden seggen, dat Godt overal-tegenwoordich is, ten aensien van sijn wesen, voor soo verre als dese macht, die wy getoont hebben overal-tegenwoordich te sijn, niet onderscheiden is van 't Godlicke wesen, 't welck wesen genoemt wordt de macht, voor soo veele als het opsicht heeft tot de voorwerpselen ende werckingen, die van haar komen afvloeyen ende gewerckt werden. (Dit alles hadden dese luiden uytgelaten ende door een *& cætera* beteeckent, oordeelende buiten twijffel; dat daar door dese stellinge, soo alsse daar leydt, en soo als se schijnt genomen te worden, wordt tegen-gesproken, alleen hebben sy 't volgende daar bygevoecht.) *Maer oock voor soo verre seggen wy, dat Godt tegenwoordig is ten aensien van sijn wesen, voor soo veel de godlicke werckinge, soo alsse werklick ende in Godt aengemerckt wordt, niet anders is als de krachtdadige*

ende

ende werckſame Goddelicke wille, die oock het wezen Gods ſelfs is. Ende op die maniere beſluit Chriſtus uyt de werckinge in de herten der gelovigen, dat hy met den Vader in haere herten woont Joh. XIV. 23. Soo yemandt my lief heeft, die ſal myn woordt bewaren: ende mijn Vader ſal hem lief hebben, ende wy ſullen tot hem komen, ende zullen wooninge by hem maken. Hier uyt is klaar en openbaar, dat Wittichius de overal-tegenwoordigheidt Godts niet alleen verklaart door ſijne werckinge, maar oock door ſijne kracht ende door ſijn weſen; wie derf nu ſeggen, datſe door dit alles niet mach verklaart worden? want ſoo hebbenſe tot allen tyden niet alleen de Scholaſtycke, maar oock alle rechtſinnige Gereformeerde Theologanten verklaart. Indien hy ſeyde, dat de overal tegenwoordigheidt Gods alleen door ſijne werckinge moeſte verklaart worden, ende dat Godt alleen ovetal-tegenwoordich was, ten aenſien van ſijn werckinge ende macht, maar niet ten aenſien van ſijn weſen, 't welcke deſe ſtellinge ſchynt te willen ſeggen, ende 't welck eertydts 't gevoelen was van Vorſtius, ſoo ſoude hy billick beſtraft worden; maar hy verfoeyt wel expreſſelijck deſe meeninge van Vorſtius, gelijck 't blijckt uyt ſijne Theologiâ Pacif. pag. 133. *Vorſtius ſchrijft aen Godt eenige groote toe, waerom hy oock ſijn weſen in den Hemel inſluit, ende meent, dat hy alleen ten aenſien van ſijne kracht ende macht op aerden is, maar dat het Gods Majeſteyt nadeeligh is, dat ſijne ſubſtantie ſoude tegenwoordich ſijn by de aldervuilſte dingen. Met deſe meeninge heeft groote gemeenſchap de meeninge van die gene, hoewel ſy 't miſſchien niet weten, die de tegenwoordigheidt Gods begrijpen door maniere van uitbreidinge, gelijck als een dun lichaem. Want gelijck hem Vorſtius eenen lichaemelicken Godt heeft verbeeldt, ſoo moet hy oock volgens deſe meeninge lichamelick begrepen worden; hoewel datter daarin met Vorſtius een ſtrijdt is, dat daar hy aen Godt een eindigh lichaam toeſchreef, 't welck in den Hemel was in geſloten, volgens deſe meeninge aen Godt een oneindigh lichaam moet toegeſchreven worden, 't welck oock buiten*

ten

ten dese Wereldt is uytgebreidt. Maar onse meeninge gaet veel verder daer van af: want wy seggen beyde, en dat Godt overaltegenwoordich is, ten aensien van sijn wesen, en wy ontkennen, dat het Godlicke wesen van sijn macht kan gescheiden worden, dat sijn macht sich soude uyten, alwaar sijn wesen niet en is, ende wy werpen t'eenemaal het fundament van dese dwalende meeninge van Vorstius om verre, 't welck is dat Godt lichaemlijck is, als wy neerstich ende zorghvuldelick alle lichaemelicke eigenschappen van hem afkeeren. De quæstie, die alhier overblijft, is alleen aengaande de ordre van onse gedachten, op de welcke wy de over-al-tegenwoordigheidt Gods moeten begrypen; of men moet beginnen van de werckinge ende soo voortgaan tot de macht ende 't wesen van Godt, of dat men moet beginnen van Gods wesen ende soo voortgaan tot sijn macht ende werckinge, waar van Wittichius 't eerste meent beter over een te komen met de ordre, die de Schriftuur hout in de aengetogene plaatsen Act. XVII. ende Joh. XIV. en oock met ons begrip, alsoo wy uyt de werckingh Gods sijn macht ende wesen konnen leeren kennen, volgens 't geene wy lesen *in 't eerste Capittel aen de Romeynen.*

Door de overaltegenwoordigheit Gods moet men verstaen een soodanige eygenschap Gods, die relatyf is, ende een seker opsicht heeft tot alle creaturen, gelyck hy genoemt vvordt de Schepper en Onderhouder van alle dingen. Dese eigenschappen hebben tot haar fundament de algenoechsaamheidt Gods, die van eeuwigheidt in Godt is, ende sijn eeuwigen raadt ende vville, maar voor soo veel alsse voor een seker opsicht ende relatie vvorden opgenomen, haar betreck hebbende tot de creaturen, konnense van Godt niet gesecht worden, als wanneer hy de creaturen heeft gemaackt, soo dat Godt niet kan gesecht worden te sijn de Schepper of Onderhouder van alle dingen, voor en al eer hy de creaturen heeft geschapen ende de selve onderhout, gelyck 't selve by alle Theologanten bekent is. Een gelycke gelegentheidt heeft het met de Over-al-tegenwoordigheidt Godes, die uyt haar selve vereischt, datter alle de creaturen zijn, by de welcke hy tegenwoordich is, 't welck niet kan begrepen wor-

den anders te geschieden, als door de krachtige sorge, onderhoudinge ende regeeringe van Godt, die alleen af-hanght van sijn krachtdadige wille ende woort, door 't welcke hy alles geschapen heeft ende onderhout, sonder yets anders te gebruicken, sonder hulp van eenige instrumenten ofte middelen, gelijck wel de menschen van wegen haar onmacht van doen hebben. Dit is 't, dat de Schriftuur over al leert Ps. 148:5. *Als hy 't beval, soo wierden sy geschapen.* Apoc. IV. 11. seggen de 24. Ouderlingen tot Godt: *Ghy hebt alle dingen geschapen, ende door uwen wille syn sy ende synse geschapen*; soo wort oock van den Sone Gods gesecht Hebr. I. 3. *dat hy alle dingen draeght door het woort syner kracht* Door deselve krachtige wille dan, door welcke Godt alles heeft geschapen, door welcke alle dingen sijn ende onderhouden worden, is hy oock by alle dingen tegenwoordich. Soo seght den Catechismus van de *Voorsienigheidt Gods* Vrage 27. datse is *de almachtige ende over-al-tegenwoordige kracht Gods, waar door hy Hemel ende Aarde met alle Creaturen gelijck als met syn hant onderhout ende regeert.* Door dese over-al-tegenwoordige kracht Godes kan anders niet verstaan worden, als sijn over-al-tegenwoordige wille, want sijn wille is 't, gelijck boven is aangewesen, door de welcke hy alles onderhout ende regeert, gelijck hy door deselve alleen oock alles heeft geschapen. Soo is dan Godt door dese sijne alderkrachtichste wille tegenwoordich by alle creaturen, sonder dat yets anders tusschen beyden komt.

De negende Positie.

Volght de negende stellinge, *dat de Engelen konnen tegenwoordich sijn in verscheiden plaatsen, ende in deselve te gelijck wercken konnen.* Hier worden Wittichii woorden bygebracht, om te bewysen, dat hy die stellinge geleert heeft, die nochtans al vry wat verschillen van de stellinge selfs, so alsse in 't Extract voorkomt. De woorden van Wittichius sijn: *Daar en is geen contradictie, dat d'Engelen veele werckingen buyten haar te gelijck verrichten, ende dienvolgens in twee plaatsen syn konnen.* De ordre van de woorden verschilt veel: Hy considereert eerst de werckingen van de Engelen, en daarna haar relatie tot een plaatse.

Maar

Maar in 't Extract wort eerst gesproken van de relatie tot plaatsen, daarna van haar werckinge. Hy stelt dese werckinge tot een fundament van die relatie tot veele plaatsen, ende seght, dat de Engelen *dienvolgens* op twee plaatsen sijn konnen. Dit staat in de positie soo niet, ende 't fundament van hare tegenwoordigheyt wort in de selve niet aengewesen. Wy houden 't daar voor, dat het aangaande de valsheyt ofte waarheyt van dese stellinge t'eenemaal aankomt op 't recht begrip van een *Engel*, ende van de *tegenwoordigheyt*. Die haar de Engelen verbeelden als dunne lichamen, gelijck daar is de waessem ofte lucht, of die de Engelen, als met soodanige lichamen vereenight sijnde, begrypen, verstaan door de tegenwoordigheyt een plaatselijck beslaan van eenige ruymte, ende een indistantie of bygelegentheyt, daar door 't geschiet, dat de eene substantie, die soodanigen plaatse beslaat, alle de anderen uyt deselve uytsluyt, ende wat dichter by of wat verder afgelegen is van eenige andere substantien. Soo is 't, dat het eene lichaam het ander uyt sijn plaatse dryft, ende dessels plaatse inneemt, ende daar door aan eenige andere lichamen of dichter bygelegen is, of verder van deselve afwyckt; ende soo kan der van niet ander eygentlijck geseght worden, dat het een plaatse beslaat, ende andere lichamen uyt deselve plaatse uytsluit, of dat het bygelegen of afgelegen is, als van lichamen. So is 't gelegen met alle lichamen, sy sijn dan dick of dun; doch dit onderscheyt isser, dat een dun lichaam met een ander dun lichaam sich licht kan vermengen, gelijck den roock met de lucht, soo datse beyde dan maar een plaatse *schynen* te beslaan, 't welck alleen hier van daan komt, dat die deeltjes van 't dunne lichaam niet gesien worden, die door de deeltjes van 't andere worden uytgedreven; anders is 't onmogelijck, dat daar het eene deeltjen is, dat oock het andere op deselve plaatse soude konnen wesen. Indien dan de Engelen als dunne lichamen begrepen worden, konnense niet tegenwoordich sijn in verscheiden plaatsen, anders soude daar uyt volgen, dat een lichaam in verscheiden plaatsen kan tegenwoordich zyn. Ende alsoo de menschen in 't gemeen de Engelen begrypen als dunne lichamen, alhoewelse dickwils anders seggen, soo is 't te duchten, dat oock onse tegenpartyders, die dese stellinge in handen van de H. Curateuren

 over-

overgelevert hebben, de Engelen haar verbeelden als dunne lichamen, en dieshalven dese stellinge verwerpen, om datse meenen den sin daar van te wesen, dat een lichaem in verscheiden plaatsen te gelijck soude konnen tegenwoordich zijn, welcken sin wy oock gaarne verwerpen.

Maar die de Engelen begrypen als dienstbare Geesten, niet anders hebbende als verstant ende wille, sonder eenige forme ofte uyterlicke gedaente, die konnen niet sien, wat voor swarigheyt daarin soude steken, wanneer men seght, dat de Engelen konnen wercken in verscheiden plaatsen te gelijck, ende alsoo in deselve konnen tegenwoordich zyn. Onse siel is bepaalt tot ons lichaam, en heeft geen kracht, om yets te doen buyten ons lichaam en sonder het selve, nochtans schynt het onse tegen-partyders niet ongelooflijk, ja sy stellen 't voor vast, dat onse siel in alle partyen des lichaams tegenwoordich is; ende dieshalven in verscheiden partyen, en alsoo in verscheidene plaatsen van 't lichaam: wat swarigheyt isser dan, als men seght, dat een Engel op vele plaatsen kan tegenwoordich zijn, daar de krachten van de Engelen haar vry wat verder uyt strecken, doch alles onder Gods wille; ende dieshalven worden sy genoemt *krachtige Helden, die Gods woord doen, gehoorsamende de stemme synes woords* Ps. 103. 20. Dese kracht, die sy hebben, bestaat in haar wille, die soodanige kracht van Godt heeft ontfangen, datse alle 't gene konnen uytwercken, wat Godt wil, dat door haar uytgewerckt worden sal. Dese kracht uyten sy dan, wanneer sy willen wercken 't gene Godt wil datse wercken. Indien dan Godt wil, dat een Engel in eene nacht een heirleger van 185000. menschen verslaat ende doodet, 't welcke buyten allen twyffel eenige mylen uytgestreckt lagh, soude het dan boven de kracht van dien Engel sijn, dat hy in een en deselve oogenblick twee ofte meer menschen versloeg, die aan de uyterste tegengestelde einden van dat heirleger gelegert waren? soude men wel seggen, dat het onmogelijck was? wat schyn soude daar van doch wesen? of men moest meenen, dat de werckingh van een Engel door yets anders wierde voortgebracht als door sijn kracht, of dat die kracht in yets anders van den Engel was te soecken als in sijn wille; 't welcke onbegrypelijck is, alsoo in een Engel behalven sijn verstandt en wille niets

po-

posityfs en reëels is te vinden, ten ware men hem al wederom als een dun lichaam wilde begrypen. En seker, is 't wel gelooflijck, datter niet meer menschen als een op een en 't selve oogenblick in dit groote heirleger van Sanherib door dien Engel sijn verslagen? Soo oock, doen een Engel, welcke den Verderver wort genaemt Exod. 12:23. en 1. Cor. 10:10. in een nacht alle de eerstgeborene in geheel Egypten, 't welcke wyt ende syt uytgebreyt is, versloegh, van den menschen tot op 't vee Exod. 11: 5. en cap. 12: 19. 't is onmogelijck te begrypen, of daar moeten wel op eenen oogenblick eenige eerstgeborene van dien te gelijck gedoodt sijn, die derhalven op verscheidene plaatsen geweest sijn, soo dat dien Verderver in een en deselve oogenblick op verscheidene plaatsen heeft gewrocht.

Dit nu vast gestelt sijnde komt het alleen aan op de *tegenwoordigheyt*. Dese *tegenwoordigheyt*, eigentlick genomen sijnde, heeft alleen plaatse in die dingen, die verstant ende wille hebben, *dien* yets *tegenwoordigh* is, wanneer sy daar omtrent met haar verstant en wille besich sijn. In dien sin sijn Godt *alle dingen* tegenwoordich, alsoo hy op alle deselve denckt; voor alle sorge draaght, en omtrent alle besich is; maar aan de Engelen en Zielen der Menschen sijn alleen *eenige dingen* tegenwoordigh, waar over sy haar bekommeren ende over dewelcke sy sorge dragen. Maar alsoo dese tegenwoordigheyt in sich begrypt een relatyf opsicht, soo is 't, dat die maniere van spreken oock in een anderen sin wort gebruickt, en soo wert oock gesecht, dat de dingen, die verstant ende wille hebben, *tegenwoordigh* sijn by die dingen, omtrent dewelcke sy wercken ende besich sijn. Dus hebben wy te vooren aengemerckt, dat Godt tegenwoordich is door sijnen krachtigen vville, die niets anders is als sijn vvesen, omtrent alle 't gene, dat hy heeft geschapen en noch onderhout en regeert, ende alsoo krachtighlijck omtrent deselve vverckt; en indiervoegen kan oock een Engel geseght vvorden tegenwoordigh te sijn door sijn kracht, die in sijn vville bestaat, (alsoo in hem niets posityfs of reëels behalven sijn verstant en vville is te vinden) door dewelcke hy komt te vvercken, 't vvelcke God vvil, dat door hem gewrocht sal vvorden. Als dan nu een Engel met sijne kracht of krachtigen vville besich is omtrent het heirleger van Sanherib, ofte om-

trent de eerstgeborene van Egypten, ende, gelijck te voren aengewesen is, in een en 't selve oogenblick verscheidene van dien verslaat, die in verscheidene plaatsen sijn, soo kander geseght worden, dat hy in een en 't selfde oogenblick tegenwoordich is by die lichamen, die verscheidene plaatsen hebben, of, 't welcke op een uytkomt, dat hy in die verscheidene plaatsen tegenwoordich is. Want *dit tegenwoordigh syn* van dien Engel, welckers wesen niet lichaemlick maar geheel geestlick is, betekent niets anders als een seker opsicht ofte relatie van dien Engel tot verscheiden lichamen, die in verscheiden plaatsen sijn, steunende op sijn verscheiden werckingen; soo dat dit den rechten sin van dese stellinge is, dat de Engelen kunnende, als het Godt wil, te gelijck wercken omtrent verscheiden lichamen, die in verscheiden plaatsen sijn, tot die plaatsen opsichten ofte relatien kunnen hebben. Wat swarigheyt kan doch hier in sijn, dat een Engel te gelijck verscheiden relatien heeft tot verscheiden saken? of is dese quæstie misschien al te subtyl, en moetse daarom verboden worden? of is dit de reden, om dat door dit seggen soude bevesticht worden, dat een lichaem in verscheiden plaatsen te gelyck kan tegenwoordich sijn, alsoo de Engelen niet anders van de menschen in 't gemeen als dunne lichamen begrepen worden? Laet het dan aen die verboden worden, die soodanige concepten van de Engelen hebben, maar niet aen ons, die in de Engelen anders niet begrypen als verstant ende een krachtige wille, 't welcke met het lichaam geen gemeynschap heeft. Dat dese quæstie subtyl is willen wy niet ontkennen, maar dat komt daar van daen, om dat men in 't gemeen gewent is de Engelen onder een concept van een dun lichaam te begrypen, maar laet hem yemant maar gewennen, om de Engelen te begrypen in haar eygen geestelijck wesen, haar anders niet toeschryvende als verstant en wille, ick derve hem verseeckeren, dat dan dese quæstie niet te subtyl sal vallen, om verstaan te worden. Doch soude deselve om sijn subtiliteyt moeten verboden worden, wat salder niet al te verbieden vallen aen die gene, die de Scholastycque Philosophie ende Theologie volgen, in de welcke honderden van subtyle quæstien worden verhandelt? Dan soude men de *Disputationes Selectas Dn. Voetii* nevens sijn *Syllabus Proble-*

blematum Theologicorum moeten verbieden, in de welcke een ontallike menichte van subtyle quæstien worden verhandelt. Hier moet eenige vryheyt plaatse hebben, of men soude alle goede verstanden uytblusschen door een al te groote bepaelinge voornamelick, wanneer 'er in 't verhandelen van soodanige quæstien alle sedicheit wort gebruickt, en datter geen swarigheyt in de fundamenten van de Gereformeerde religie daar uyt met recht kan gevreest worden. Ende soo is 't met dese quæstie gelegen, die alleen op de baan is gebracht, door dien Wittichius in een sekere aanmerckinge, die hy aan sijn Discipelen tot Nimmegen hadde gedicteert, geseght hadde: *Alsoo de tegenwoordigheyt der Engelen alleen bestaat in de werckinge nae buyten, soo sal het geene contradictie wesen, indien wy seggen dat een Engel tegelyck twee werckingen nae buyten kan voortbrengen, ende alsoo in twee plaatsen kan wesen.* De Heer Maresius, dese aanmerckinge ter hant gekregen hebbende, heeft hem daar tegen gestelt, in een vinnig Tractaat genaamt *Dissertatio de abusu Philosophiæ Cartesianæ*, en soo is daar over van Wittichius yets in 't kort en seer moderaat verhandelt in sijn Theologiâ Pacificâ §. 183, 184. waarin hy met een getoont heeft, dat in soodanige stellinge geen swarigheyt steeckt, gelyck 't selve oock in 't breede boven is bewesen.

De tiende Positie.

De tiende stellinge, *Dat alle Philosophie sonder Godtsdienst is, en dat 's Menschen hooghste goet in een gemoet bestaat, dat met sijn staat en conditie te vreden is.* Dit Artyckel bestaat uyt twee leden, die in 't alderminste geen gemeenschap met malkanderen hebben, sijnde daarenboven elck van dese twee leden soo dubbelsinnigh, waar van de eene sin goet, de ander noyt geleert is, dat het onmooghlijck is te begrypen uyt dese woorden alleen, in wat voor sin het hier verboden wort. Want voor eerst, dat alle Philosophie *sonder Godtsdienst* is, beteeckent een van beyde, of dat de Philosophie voor soo veel alsse Philosophie is, en op reden steunt, onderscheyden is van de Religie, Theologie, en wat des meer is 't geen op openbaring rust; ofte dat de de Phisophie alle Godtdienst uytsluyt, in sulck een sin eveneens of een Philosooph

sooph geen Religie kon hebben. Het eerste is een saack soo seker en evident, dat de Heeren Staten van Hollant in haar Resolutie van den Jaare 1656. dit selvige met expresse woorden stellen, als een fondament en een sekere waarheit, waar op haar geheele Resolutie gevesticht wort, seggende, *Nademaal alle Faculteyten ende Scientien, ende sulcx mede de Theologie ende Philosophie, hebben haar eygene ende gesette paelen ende limiten, binnen de welcke de selve respectivelyck, om alle confusie te vermyden, moeten werden gecontineert, sonder d'eene in d'andere inteschryden, derhalven &c.* op welck fondament haar *Ed. Groot-Mog.* dan vorders ordonneren, *dat de materien ende quaestien, die de Theologie eygen zijn, en alleen door openbaringe uyt Gods H. Woort bekent worden, als t'eenemaal onderscheyden van die quaestien, die uyt de nature door de reden konnen en moeten ondersocht en geweten worden, den Theologen alleen werden gelaten.* En seecker wat kander klaarder sijn, als dat de natuurlijke reden, ofte de Philosophie, van een boven natuurlijcke Goddelijcke openbaringh, t' eenemaal onderscheyden is? Wat de tweede sin aengaet, hoewel ick niet kan vatten, hoemen dese woorden soo nemen kan, ten sy men die geene, op wiens rekeningh se gestelt worden, voor puursteken sot wil uytmaken, die is soo vervreemt van alle waarschynlickheydt, dat ick niet gelove, dat 'er ymant sal werden gevonden, die sich sal konnen inbeelden, dat 'er oyt menschen geweest syn, die geleert souden hebben, dat het met de Philosophie niet accordeerde een Christen te wesen, of eenige Religie te hebben. Soo der ymant was, die geseyt hadde dat de Bouw-konst sonder Religie was, souw't niet belachelijck sijn, datmen daer uyt souw willen besluyten, dat sijn meening was, dat de Bouwkonst ende Religie niet samen konden gaen, of dat een Bouwmeester geen Christen sou konnen sijn? Souw sodanig een uytlegging niet klaer betoonen een gemoet, dat vol van liefdeloosheyt nergens op uyt was, als met sulcke ongerymde en hatelicke verdrayingen der woorden sijn naesten verdacht te maecken? Daar't notoyr is, dat de sin niet anders sijn kan, als dat de Bouwkonst niet gemeens heeft met de Religie, maer daer soo van onderscheyden is, datse alsoo wel in een Heyden als in een Christen kan vallen. Seeckerlyck soo nu alle konsten Religie moeten insluyten, soo verwondert het my, dat ons noch

noch noyt een Christelijcke Cyfer of Meet-konst voorgekomen is, ofte dat het mede niet een schelmstuck is geworden te seggen, dat de Cyfer-konst sonder Religie is, dat is, uyt sijn natuur geen Religie insluyt. Dese Positie nu wort getrocken uyt een Dispuit van den Heer *Craanen*, die diergelijcke woorden heeft gebruykt, buyten twyffel in de eerste sin, die de Heren Staten voor de haere keuren. Waar van, indien geen ander blyck was, dit genoechsaam sou sijn, dat het niet te præsumeren is, dat den Heer *Craanen*, sijnde in die tydt *Professor Philosophiæ*, sich soude willen publicq ten toon stellen, en sich selven soo grof lasteren, als of hy professie vande Philosophie makende geen Religie hadde. Wat waarschynlijckheyt kan dit hebben? ja wat twijffel kan 'er overblyven, indien men daar byvoegt de eygen woorden van den *Heer Craanen*, die in het selfde Dispuit, inde *V. Thesis*, daar vanse hier de *Achtste* bybrengen, dit selvige klaar uytdruckt. *Differunt itaque toto cælo Philosophia & Fides, ut diversa habeant omnino principia, illa rationem evidentem, hac fidem; adeo ut nequaquam misceri debeant, nec citra absurditatem altera alteri ancillari possit dici: cum utraque propriis nitatur & sufficientibus principiis.* Dat is: *De Philosophie dan en het Geloof syn t'eenemaal onderscheyden, soo datse selfs geheel verscheyden beginselen hebben, gene de klaere reden, dese het geloof; soo datse in geenerley maniere gemenght moeten worden, en datmen oock niet sonder ongerymtheyt kan seggen, dat den een den ander ten dienst staat, dewylse beyde op eigene en genoechsame beginselen steunen.* Uyt welcke stellingh hy daarna dese sijn VIII. Thesis deduceert.

Het tweede Lit van dese Positie is mede getrocken uyt een *Corollarium* van den selfde *Heer Craanen*, in welcke *Corollaria* sijnde maar stellingen sonder eenige deductie ofte bewys opgestelt, men niet gewoon is de netste accuraatheidt te gebruicken, om datmen niet soude benemen alle occasie aen de Opponenten, om haar krachten toonende soodanige antwoorden uyttelocken, die de saeck ende duisterheyt van dien, soo der eenige mochten sijn, klaarder uytleggen. Hy stelt dan, *dat het hooghste goet van een yder mensch is een gemoedt dat met synen staat vergenoeght is.* En voorwaar wat is er gemeender? wat leest men meer selfs in de beste Boecken, die van des menschen gelucksaligheyt schry-

ven? wat hoortmen meerder preecken op de Predickstoelen? ja wat isser, dat yder in sich selven klaarder bevint, als dat gerustheyt het grootste goet is, dat een mensche op de werelt hebben kan? En waarlyck dese vergenoeginge moet den *Apostel Paulus* een groot goet gedacht hebben, als hy *roemt, dat hy geleert heeft vergenoeght te sijn, in't geene hy is, en dat hy weet overvloet te hebben Philipp.* 4:12. Ten waar men misschien, om doch een schijn van onwaarheit dese stelling aantewryven, dese woorden so wilde nemen, dat het hoochste goet van een mensche, 't geen hy of hier, of hier naemaals kan bekomen, daar in bestaat, dat hy vergenoeght is. 'T welck wederom een van de vileynste verdraeyingen sou sijn van de Werelt. Want seker 't is onmogelijck, dat dese woorden anders verstaan konnen worden, als van onse staat hier op der Aarde, terwijl de selfde gesproocken sijn van een Philosooph, die alleen de natuurlijcke reden volght, en voor soo veel van onse geluckige stant na desen niet bewust is, zijnde hy oock een van die gene, die volgens expresse ordre en last der Heeren Staten, sijne Hooge en Wettige Overigheden, sich met geen Theologische saacken en moeyt, noch sich de saacken door revelatie bekent aantreckt, gelijck 't nu de mode wort om regelrecht tegen de bekende resolutie, alle Philosophische Lessen en Disputen soo te door specken met Theologische saken, datmen nergens anders als uyt de plaats, daar se werden geventileert, bemercken kan, datse Philosophie en niet Theologie doceeren. 'T welck indien hy hadt nagevolght, dan soumen eerst geroepen hebben, dat hy sich in saken stack hem niet raakende, dat hy de Philosophie en Theologie onder een smeet, en dat hy soo doende regelrecht aanginghtegen de geseyde ordre der Heeren Staaten, soo menichmaal vande Heeren Curateuren en Burgermeesters vernieuwt, en noyt, als van die geene, die nu soo hart hier over kryten, overtreden. Waar by dit noch komt, dat het een heel andere quæstie is, en die alleen de Theologie raackt, daar dit *Corollarium* niet van spreeckt; of een Sondaar door de Philosophie alleen soodanige vergenoeginge sal konnen verkrygen? in welcke sin so dese Aanwijsers dese stellinge taxeeren, als of soodanigh een mensche vergenoeght sijnde met sijn sondige staat even daar door 't hoogste goet soude besitten, soo verdraayen se dese woorden

tot

tot een ſin, die de ongerymtheyt ſelfs ſijnde noyt van ymant oyt gedoceert, maar van allen, ſelfs oock van die geen, op wiens rekening dat deſe ſtelling ſtaat, verſoeyt en verworpen wort, ſijnde klaar en evident, dat deſe vergenoeginge onmooghlijck plaats hebben kan in deſe Werelt, daar alles ſoo veel veranderinge en ongemack onderworpen is, ten ſy in die geene, die een ſekerder goet voor oogen hebbende, en daar op alleen doelende, al wat ons hier overkomt geleert hebben met verachtingh aan-te-ſien, als ſijnde ſaken, die ons van dat goet, waar op wy vaſte hoope hebben, niet konnen afleyden. En voor waar aan deſe eene poſitie is klaar genoech te ſien, hoe quaadtaardigh die luyden moeten ſijn, die deſe ſimpele ſtellingen, die ſoo licht in de beſte vouw, ja ſonder malicieusheyt in geen andere konnen geſlagen worden, de *Heeren Curateuren en Burgermeeſteren*, die met andere ſaken overrompelt deſe kleynigheden niet hebben konnen examineren, met ſulck een valſche glimp hebben weten voor te houden, dat die daar op hebben gereſolveert de ſelfde te verbieden. Daar nochtans niemant ontkennen kan, dat ſoo men op ſodanige wyſe ſtellingen examineren en verdraayen magh, dat'er dan niet een Boeck inde Werelt, ſelfs niet de H. Schriftuur vry ſal ſijn van deſer luyden haar klauwen, indienſe ſich maar konden inbeelden, dat daar voordeel mede te doen was.

De elfde Poſitie.

Wy gaan voort tot de elfde ſtellinge, *dat de Werelt uyt ſeeckere beginſelen als zaden voortgekomen is.* In 't eerſte was onſe meening, dat deſe Poſitie ſach op de Philoſophie van Democritus ende Epicurus, die wel eertyts yets diergelijcks hebben gedroomt, maar daarna hebben wy geſien, dat die *'t Extract met de aanwyſingen* hebben uyt gegeven, deſe poſitie met de grootſte onbeſchaamheyt van de Werelt aen Carteſius ende Wittichius derven te laſte leggen. Wy ſullen dan de geciteerde plaatſen eens overwegen, op dat alſoo die onbeſchaamde boosheyt van deſe menſchen voor de geheele Werelt mach openbaar worden, ofte miſſchien hooch-aanſienlijcke Heeren de oogen opengedaan wierden,

den, om soodanige lasteraars, die haar tegens ons soecken op te hitsen en ons by haar verdacht te maken, noch geloof noch gunstige ooren meerder te verleenen: Men sal voortbrengen Auteuren, met deselve woorden in dese stellinge bevat, ende men brenght niet alleen soodanige woorden niet voor d n dagh, maar men gaat oock de voorgaande woorden, die dese stellinge wel expressselick tegenspreken, voorby. Wy sullen de woorden van *des Cartes* in 't geheel, soo alsse in den 45. Artyckel in 't derde deel van sijne *Principien* sijn te vinden, alhier voor oogen stellen. *Ia ick sal oock, om de natuurlycke dingen beter te verklaren, hare oorsaken hooger ophalen, als ick vertrouwe dat se oyt geweest sijn. Want daar en is geen twyffel, of de Werelt is in 't begin geschapen* NB. *met alle hare volkomentheyt, soo datter in deselve en Sonne en Aarde en Maan en Sterren geweest syn, en dat oock in de Aarde niet alleen geweest syn zaden van de planten, maar oock de planten selfs; ende dat Adam en Eva niet Kinderen geboren sijn, maar dat sy volwassen menschen gemaekt sijn. Dit leert ons het Christelicke gelove, ende daar van overtuygt ons oock geheel de natuurlicke reden. Want als men let op de oneindige macht Gods, konnen wy niet geloven, dat hy oyt yets gemaackt heeft 't welcke niet in alle syne deelen volkomen is. Maar nochtans* (hier nae volgen nu eerst de woorden, die in *de Aanwysingen* worden bygebracht) *gelyck het beter is, om de natuur der Planten ende der Menschen wel te verstaan, dat men deselve aanmerckt, soo alsse allengskens uyt sekere zaden konnen* NB. *voort komen, als datmense aansiet, soo alsse van den beginne geschapen syn. Alsoo mede, indien wy eenige eenvoudige beginselen konnen uyt vinden, die licht om te verstaan syn, uyt dewelcke, gelyck als uyt sekere zaden wy konden demonstreren, dat de Sterren, de Aarde, ende alles wat wy in dese Werelt sien, haren oorspronck konden* NB. *hebben, alhoewel wy wel weten, datse soo niet* NB. *voortgekomen syn, soo sullen wy nochtans door dat middel hare natuire veel beter uytleggen, als wanneer wyse alleen beschryven souden soo alsse nu syn. Ende alsoo ick meene soodanige beginselen gevonden te hebben; soo sal ick deselve hier kortelijck verklaren.* Hier uyt blyckt, dat *des Cartes* vast stelt 1. dat *de Wereldt in 't begin met alle haere volkomentheyt is geschapen.* 2. dat dit *niet alleen het Christelijcke gelove, maar oock de natuirlijcke reden leert.* 3. *dat alles, wat wy in de Werelt sien, syn oorspronck soo kon-*

konnen gehadt hebben als uyt sekere zaden, maar dat wy weten, datse soo niet voortgekomen syn. In dien nu te seggen, *dat wy weten, dat de Werelt niet uyt beginselen als uyt sekere zaden voortgekomen is*, soo veel is als te seggen, *de Werelt is uyt sekere beginselen als uyt zaden voortgekomen*, ende dat *neen jae* is, bekennen wy dat dese aanwysinge met woorden van *des Cartes* is bewesen. Doch misschien meenen dese luiden, als men gelooft, dat de Werelt uyt niet geschapen is in haere volkomentheyt, soo als 't Moses beschryft, dat men dan, om de natuire der saken te verstaan, deselve noch mach noch moet insien soo alsse haeren oorspronck konden gehadt hebben; maar dan moeten se voor eerst bekennen, datse dese stellinge niet bewesen hebben met woorden van *des Cartes*, gelijckse belooft hadden; ten tweeden, machmen dit niet doen, waarom mach dan Dn. Hulsius in sijn *Examen Catecheticum* seggen pag. 77. *Godt begint in de executie van de middelen ende hout op met het einde, maar in 't decreet begint hy van 't einde ende houdt op in de middelen?* Mach men Gods eeuwigh decreet, 't welcke in een eenvoudigen actus bestaat, soo insien, dat men hem eerst toeschryft het stellen van 't einde en daarna 't stellen van de middelen, om dat wy het te beter mogen verstaan, daar 't nochtans seker is, dat dit eeuwige decreet Gods door soodanige verscheidene actus niet heeft konnen voortkomen; waarom mach men dan de natuirlijcke dingen soo niet insien, gelijck sy hadden konnen voortkomen, in dien 't Godt maar belieft hadde, ende gelijck daar nu noch eenige daar van dagelijcks voortkomen, als planten, boomen, dieren, menschen en soo voorts? Waarom nu de Heer Wittichius hier oock wort bygebracht, die alleen de woorden van des Cartes *Diss. de Methodo pag.* 41. citeert, ende verklaart, ende niet *des Cartes* selfs, diens woorden het syn, is niet wel te beseffen, als dat men moet geloven, dat men uyt enckele quaadtaardigheyt geen occasie heeft willen laten voorby gaan, om hem by de Hooge Overigheidt swart te maken. De woorden van *des Cartes* nu sijn dese: *Hoewel Godt in den beginne aan de Werelt geen andere forme hadde gegeven als van een Chaos, indien hy maar* (hier worden de volgende woorden uitgelaten) na de gestelde Wetten der Nature *syn invloet om te wercken, gelyck hy nu gewoon is, daar by voeghde, men soude mogen geloven, sonder*

 eenigh

eenigh ongelijck te doen aan het mirakel van de Scheppinge, dat daar door alle natuurlijcke dingen, soo alsse nu syn, metter tyt voortgebracht hadden konnen worden. In dewelcke wederom alleen gesecht wort, watter hadde konnen geschieden, maar niet, watter geschiet is, gelijck dese stellinge behelst.

De twaelfde Positie.

Aangaande de twaelfde stellinge, die is wederom tweeledigh: het eerste lidt is, *dat de Werelt oneindich van uytbreidinge is.* Wien salmen doch nu die optyen? Wittichius moet het al wederom gedaan hebben, alhoewel maar woorden by-gebracht worden, die hy uyt des Cartes citeert, en die noch verminckt, ende nochtans niet behelsende de woorden, waarmede dese stellinge is uytgedruckt. Wy sullen de woorden dan uyt de Theol. Pacif. van 't begin van den 89. Artyckel ophalen. Dus seght Wittichius: Soo heeft dan Renatus des Cartes gephilosopheert van de groote des werelds en wy met hem, nochtans heeft hy de wereldt liever onbepaalt willen noemen als oneindigh, op dat het woort van oneindigh alleen voor Godt bewaart wierde Princip. I. §. 27. *Om dat wy in hem alleen omni ex parte in allen deele niet alleen geen einden kennen, maar oock positive stellender wyse verstaan, datter geen syn,* 't welcke hy in den negensestichsten Brief aan Henricus Morus op die wyse uytdruckt: *Ick segge dieshalven, dat de Werelt onbepaalt is, om dat ick er geen paalen in kenne, maar ick zoude hem niet derven* NB. *oneindigh noemen, alsoo ick verstae, dat God grooter is als de Wereldt, niet ten aansien van de uitbreidinge, die ick, gelijck ick dickwils geseght hebbe, geene eigentlijcke in Godt begrype; maar ten aansien van syn volkomenheydt;* ende in den 36. Brief in het eerste deel onderscheyt hy alsoo tusschen Oneindigh ende Onbepaalt: *Om te seggen dat een saecke oneyndigh is, moeten wy een reden hebben, die te wege brenght, dat wy se als soodanige erkennen, die wy niet als van Godt alleen hebben konnen, maar om te seggen dat se onbepaalt is, soo is het genoegh, dat wy geen reden hebben, door dewelcke wy konnen bewysen, dat sy paalen heeft.* Al dewelcke woorden de Aenwysers, sy mogen weten, om wat reden, plotselijck voorby-gaan, citeerende alleen dese volgende,

gende, die nochtans in de plaatſe van des Cartes, van Wittichius geallegeert, van de voorige immediatelick af-hangen: *Soo dunckt my, dat wy niet en kunnen bewyſen noch oock begrypen, datter paalen in de materie ſijn, uyt dewelcke de Wereldt is gemaackt.* Het volgende, dat van Witichius uyt des Cartes wordt voort gebracht, wordt oock verby gegaan: *maar ick kan daarom niet ontkennen, datter miſſchien paelen ſijn, die Godt bekent zyn, hoewel ſy voor my onbegrijpelijck ſyn.* De Leſer kan dan hier uyt wederom een ſtaaltje van de ontrouw van deſe lieden ſien, datſe, ſullende bewyſen datter geleert wort, *dat de Wereldt oneindigh is*, woorden by brengen in dewelcke alleen gevonden wordt, *dat men niet kan begrijpen, datter paalen in de materie van de Wereldt zijn*, welcke van de woorden van de ſtellinge ſeer verſchillen; ende datſe verby gaan woorden die immediatelick voorgaan, in de welcke wel expreſſelick ontkendt wordt, *dat men de Werelt kan oneindigh noemen.* Doch daar worden noch twee plaatſen uyt Wittichii eigene woorden by gebracht, uyt de welcke 't miſſchien beter ſal blijcken, dat hy deſe ſtellinge leert. De eene wort genomen uyt Wittichii Theol. Pacificâ pag. 62. maar die woorden worden al wederom verminckt bygebracht, die wy geheel ſullen voorſtellen: *Alſoo wy dan volgens ons denckbeelt moeten oordeelen, ende 't gene wy in 't denckbeelt van elcke ſake bevinden haar moeten toeſchryven, ſoo is 't van nooden, dat, dewyl wy ſoo eene groote uytbreydinge in 't denckbeeldt van de Wereldt bevinden, dat wy geene grootere konnen begrypen, wy die aan deſelve oock toeſchryven, en dien volgens moeten wy geene einden in de Werelt begrypen; want indien wy dat deden, ſouden wy eene grootere uytbreydinge begrypen als die van de Wereldt is.* Maar hier worden al wederom de woorden van deſe ſtellinge niet geleſen, 't welcke nochtans moeſte beweſen worden; en 't is yets anders te ſeggen: *dat men geene grootere uytbreydinge kan begrypen als die van de Wereldt*, waar uyt alleen volght, dat de wereldt onbepaalt is, en yets anders te ſeggen, *dat de Wereldt oneindigh is*, 't welcke uyt het voorgaande geenſins volght. De andere plaats is uyt Theol. Pacif. pag. 68. genomen: *Ick ſegge, dat het niet tegenſtrydigh is, ſoo de Wereldt oneyndigh in uytbreydingh genoemt werdt*, al wederom noch deſelve woorden van de ſtellinge, noch

oock

oock woorden, die even 't selve seggen. Dese woorden brengen niet alleen mede, dat het niet onmogelijck is, dat de Werelt in uytbreydinge oneyndigh is, maar daar uyt volght niet, dat se inder daat oneindigh is. Daar kan wel yets mogelick wesen, dat daarom soodanigh niet en is. 'T was mogelijck, dat de instelders van de aanwysingen de waarheit beminden, en seiden, maar daar uyt volght niet dat sy het doen, en 't contrarie is ons nu al dickwils gebleken.

Het tweede lidt is, *dat het onmogelijck is, datter meer Werelden konnen zijn.* Dat dit de meeninge van des Cartes en aller der genen, die 't met hem houden, is, willen wy niet ontkennen; de Heer Maresius heeft oock dit selve veele jaaren tegens Voetius staande gehouden, ende met grondige Argumenten bevestight, ende wy meenen, dat dit wel verstaan sijnde soo klaar is, dat het niet kan in twyffel getrocken werden, als van die gene, die alsse eens een saacke qualyck hebben opgenomen, daar by namaals willen volherden, al worden sy van de waarheidt overtuight. Maar alsoo 't woordt *Wereldt* eenen dubbelden sin heeft, kan dese stellinge wel in eenen sekeren sin voor vals gehouden worden. De Wereldt wert dickwils genomen voor de Aarde alleen, ende in soo een sin is 't buyten twyffel vals, *dat het onmogelijck is, datter meer Werelden, dat is meer Aarden, sullen konnen syn*, en soo sal het buyten twyffel van de gemeente aengemerckt worden, aen de welcke het overal bekent is gemaeckt. Wy en ontkennen dan niet, dat in dien sin meer Werelden, dat is, meer Aerden souden konnen zijn. Maar door de Werelt wort oock verstaan dit *geheel al*, Hemel ende Aarden met alle Creaturen die daar in sijn, en in dien sin is het een contradictie te seggen, *datter meer Werelden souden konnen syn*; want genomen, dat Godt meer lichaemen ofte meer andere creaturen soude komen to scheppen, die souden doch geene nieuwe Werelt maken, maer sy souden tot het *geheel al* behooren. Wie kan dit tegenspreken? ende soo het ymant doet, die toont daarmede, dat hy maar een woorden strydt wil voeren; want aen beyde syden wort toegestaen, dat Godt meer creaturen soude konnen scheppen, blyft dan maar de vrage, of men die met recht soude een andere Werelt konnen noemen. Als men oock aenmerckt, datter boven

die

dien Hemel, die wy sien, en waarin wy de Sterren sien flickeren, nootsakelick moeten aangemerckt worden eenige plaatsen, hebbende haare uytbreydinge, 't welcke van onse tegenpartijders wort toegestaan, die oock deselve als oneyndigh uytgebreydt haar verbeelden, so kan men lichtelick vatten, dat Godt in die spatien of plaatsen kan veel particuliere lichamen stellen, die nochtans alle tot het geheel al sullen bevonden worden te behooren. Alleen blijft hier de quæstie over, of men dese spatien, die nootsakelick na onse meeninge *onbepaalt uytgebreyt*, maar nae de meeninge van onse tegenpartijders, *oneyndigh uytgebreyt* moeten begrepen worden, sal imaginair noemen of reëel; onse tegenpartijders seggen het eerste, en wy het tweede: en wy meenen daarin gelijck te hebben, om dat die plaatsen nootsakelick moeten als uytgebreydt begrepen worden, gelijck het selve van onse tegenpartijders wort toegestaan; want zijnse uytgebreydt, soo hebbense al het geen tot een lichaam behoort, het welcke anders niet begrepen kan worden als in een uytbreydinge te bestaan; en hebbense al het geene tot een lichaam behoort, soo zijn se immers reëel, niet blootelick imaginaire. Immers uyt desen allen blijckt klaar genoegh, dat die sake van soo groote aangelegenheyt niet is, dat de H. Curateuren souden reden gehadt hebben, om deselve te verbieden, in diense al te vooren ons hadden gelieven hier over te hooren. Want ons sou dan licht geweest zijn haar te demonstreeren, dat dese Werelt alle plaatsen vervullende, dat is, alle lichamen in sich besluytende, niet toe en laat meer Werelden. dat is te seggen, meer lichamen. Waar dat by komt, dat alsmen twee Werelden considereert, dat men de selfde stelt of van malkander gesepareert, ofte aan malkander vast. Soo 't laatste, wat is'er klaarder, als dat die lichamen t' samen geconnecteert zijnde maar een Werelt maken? Soo 't eerste, soo is'er seker een af-standt, een langhte, een breette, een diepte, dat is, een lichaam tusschen beyden, en voor soo veel zijn die lichamen niet gesepareert, maar door een tusschen beyde lichaam aan malkanderen verbonden, en daarom weer maar een Werelt. Ick en sal nu niet staan op die objectie, dat men soo doende Godts maght besnijt, om dat my licht staat het selfde antwoort daar op toe te passen, 't geen sy geven souden, als ick die selfde objectie voortbraght, tegen het algemeene seggen, Godt kan niet bedriegen. Dit sal ick'er alleen byvoegen, dat het dese luyden, indiense soo op haar

ſaacken ſtaan, beter voeghde haar partijen met reden te overtuygen, en haar argumenten te wederleggen, als de ſelfde niet aanraackende, en haar ſaack mistrouwende te gaan klagen by de Regenten, haar maght te imploreeren, haar ooren met een deel valſche en verſierde aanklaghten te vervullen, om ſoo met gewelt te onderdrucken dat, 't geen ſy niet derven hoopen met reden en waarheyt te ſullen konnen dempen. Noyt heeftmen gehoort, dat Mathematici, wiens ſaacken op ſeeckere waarheyden aankomen, oyt hebben geſocht met gewelt haar dingen voort te ſetten, als wetende, dat haar waarheyt ſoo helder en klaar is, datſe met haar ſchijnſel de harten der menſchen beſtralende, haar ſelven wegh ſou baanen. Het ſelfde ſpoor ſouden deſe luyden buyten twijffel mede volgen, indien ſe vaſt in haar ſchoenen gingen, en van haar ſtellingen verſeeckert waren, daarſe nu ter contrarie bewuſt zijnde van haar ſwackheyt, en hoe onnooſel, ja belachelijck de meeſte van haare ſtellingen gefundeert zijn, geen ander middel ſien, om de ſelfde te mainteneeren, als met bedrogh en *piæ fraudes* de Regenten in-te-nemen, en ſoo 't geen ſy met reden, met waarheyt, en fatſoen niet ſien te bekomen, door gewelt, valſche beſchuldingen en alderhande ongerijmtheydt, meeſter te worden.

De dertiende Poſitie.

Inde dertiende ſtellinge vinden wy wederom twee leden: *Het eerſte is, dat de ziel van de menſche niet dan een gedachte is.* Deſe ſtellinge wort van onſe tegenpartijders ſoo verſtaan, dat de ziel maar zijnde eene gedachte, die licht verby gaat, dan ophout in weſen, als deſe gedachte ophoudt: het welcke wel eertijts geweeſt is de meeninge van de Sadducæen, die oock onſe partijen ſich niet ſchamen ons aen te wryven, ſoo dat hier uyt dan volgen ſoude, dat de ziel van den menſche ſterflick ware, en dat ſy ophielt te zijn, ſoo haaſt als de menſche ophieldt te leven. Deſe meeninge betuygen wy, dat wy verfoeyen, en wy derven wel ſeggen, dat wy de onſterflickheyt van de ziele met betere argumenten beweeren, als die deſelve of als een dunne ſtoffe begrijpen, of ſelfs niet weten te ſeggen, wat reëels in de ziele is, wanneer ſy de ſelve willen ſonder alle gedachten bevatten. Maar dat is het gene dat wy ſuſtineeren ende ſeggen, dat de ziele is eene

ſubſtan-

ſubſtantie, beſtaande in verſtant en wille, en alſoo in dencken, blyvende altijt denckende, alhoewel deſe en gene gedachten verby gaan ende veranderen, en alhoewel wy dickwyls vergeten het gene wy van te vooren gedacht hebben. En ſeker, indien het lichaam beſtaan kan door ſijn uytbreydinge, waarom ſoude de ziel niet beſtaan konnen door het dencken? of isſer minder realiteyt in het dencken als in de uytbreydinge? het welcke indien het waar is, ſoo isſer een meerder perfectie in de uytbreydinge, als in het dencken, ende derhalven zijn de lichamen heerlicker, als de zielen, dat immers ſeer ongerijmt is. Laat ons eens ter dege aanmercken, wat een ſubſtantie is: Die wort in 't gemeen alſoo beſchreven, dat ſy is een ſaak, die door haar ſelven beſtaat, ende wort daar door onderſcheyden van de accidenten ofte toevallen, die niets hebben waar door ſy beſtaan, als de ſubſtantie, ſonder dewelcke ſy niet konnen begrepen worden, ende alſoo oock niet zijn; ſoo dat eene ſake door haar ſelven beſtaande niets anders is, als die in ſich ſelven heeft dat geene, waar door ſy is. Soo heeft het lichaam ſijne uytbreydinge, ende door deſelve is het een lichaam. Wy begrijpen dan oock in dier voegen in de ziele het dencken, als yets door het welcke de ziele is de ziele. Het weſen van de ziel ſeggen wy te beſtaan in dencken. Door het weſen moet verſtaan worden yets reëels, het welcke altoos is en blijft, ſoo lange als de ziele is, 't welcke noyt van de ziele kan geſcheyden worden. Als wy nu eens inſien al het gene wy in de ziele vinden, ſoo ſal het klaar weſen, dat het dencken is 't gene altijds de ziele by blijft, hoe en op wat maniere deſelve oock wort verandert. Wy vinden in de ziele oordeelen, toeſtemmen, ontkennen, verſtaan, willen, haaten en ſoo voorts. Deſe alle konnen verandert worden, maar het dencken blijft altijdt by haar. Als de ziele oordeelt ſy denckt, alsſe yets toeſtemt ſy denckt, als ſy yets ontkent ſy denckt, alsſe verſtaat, alsſe wil denckt ſe, alsſe bemint alsſe haat ſy denckt. Het dencken blijft haar dan altijdt by, hoewel alle de andere veranderen, ende alſo is het dencken yets reëels, de ziel altijt by blyvende, daar door dan het weſen van de ziel moet worden verſtaan. En ſeecker indien men de ziel op deſe maniere niet begrijpt, ſal men geen goet concept oyt daar van konnen maken, of men ſal niet weten, wat ſe is, daar nochtans niet is, dat ons gemeenſamer ende bekender behoorde te weſen als deſelve, ende oock niet lichter is om te vatten, als men maar eens kan komen tot 't afleggen van alle vooroordelen,

die men door 't misbruyck der uyterlicke ſinnen komt te hebben. want dat men de ziel ſoo niet bevat, als wy hier hebben vertoont, komt daar van daan, of dat men gewoon is de vooroordeelen van de uyterlicke ſinnen te volgen, ende van kintsbeen af al ons begrip van ſaken gevoeght heeft nae 't begrip, dat wy door de uyterlicke ſinnen gewoon zijn te maken, ofte dat men door de vooroordeelen, welcke de Scholaſtijcke Philoſophie in de gene, die geſtudeert hebben, is verweckende, ſich laat misleyden. Die de vooroordeelen van de uyterlicke ſinnen volgen meenen, dat daar niets is als 't geene ſe ſien, of hooren, taſten en voelen, of door eenige andere ſinnen begrijpen, ofte altijdt, dat het geene op de ſinnen niet en werckt geen reële ſubſtantie is; ende alſoo ſe de ziele door geene uyterlicke ſinnen konnen begrijpen, meenen ſe oock, datſe niets is van haar lichaam, 't welck ſy door haare ſinnen bevatten, onderſcheyden; en ſoo begrijpen ſe dan de ziele wel licht als eene qualiteyt of hoedanigheyt tot het lichaam behoorende, die met het ſelve blijſt en vergaat, ofte, indienſe oordeelen, datter oock eenige lichamen zijn, die wy juyſt niet ſien, noch hooren, noch met eenige uyterlicke ſinnen konnen begrijpen, als daar is de lucht, wanneerſe ſtil ende ſonder beweginge van winden is, begrijpen ſy de ziele als een dun lichaam, 't welck door ons grof menſchelick lichaam verſpreyt is, en ſoo gebeurt het dan licht, dat men tot die gedachten vervalt, dat, als ons lichaam verbroocken wert, oock de ziele, die door 't ſelve verſpreyt is, komt te vergaan en te verdwijnen. Maar onder de geene, welcke de Scholaſtijcke Philoſophie hebben ingeſogen, ende uyt de ſelve veele woorden ende relatien hebben geleert, wordender gevonden, die wanneerſe het weſen van de ziele alrede hebben begrepen, nochtans 't ſelve daar voor niet houdende, maar noch yets anders ſoeckende, in plaats van 't ſelve eenige woorden ende relatien nemen, in dewelcke ſy de natuur van de ziel ſtellen, ende alſoo met den hont van Æſopus nae de ſchaduwe gapende, oock ſelfs 't vlees en de ſake, dieſe alrede begrepen hadden verlieſen. Want dat in de ziel alle deſe boven opgetelde werckingen, verſtaan, willen, oordeelen, gevoelen, beminnen en ſoo voorts zijn, ende dat in allen deſen het dencken wort gevonden, kan van niemant ontkent werden; wat heeft men dan van nooden, omme yets anders te ſoecken? En ſeecker alle 't gene, dat men behalven 't dencken wil ſtellen voor 't weſen van de ziele, be-

ſtaat

ſtaat maar in een ſekere relatie en opſicht van de ziele, die alrede begrepen wort haar weſen te hebben; als daar is de *macht om te dencken*, of de *redelickheyt*, of yets diergelijcks; want deſe alle zijn maar opſichten van 't gene dat denckt tot yets anders. By exempel; *de macht om te dencken* beſtaat daarin, dat de ſelfſtandigheyt, welcke men die maght toeſchrijft, yets, ick weet niet wat, in ſich heeft, waar uyt het dencken vloeyt; 't welck voorwaar niet met al geſeyt is. Want gelijck het ſeer onnooſel ſou zijn, dat men gevraaght zijnde na de natuur des Zeylſteens niet antwoorde, hoe die in ſich ſelven geſtelt is, en wat voor eygenſchappen die heeft, maar alleen datſe maght heeft van het Yſer nae ſich te trecken, en gelijck 't ongerijmt ſou zijn, dat men op de vraage, waarom de menſche ſich beweeghde, niet anders antwoorde, als om dat de menſch de macht heeft, ſonder 'er by te voegen op wat voor conſtitutie van zenuwen, muſculen, peſen en wat des meer is die macht ruſte, ſoo is 't oock onnooſel, dat men om tot kennis van de ziel te komen, niet by brenght, als dat de ziel macht heeft om te dencken, ſonder te ſeggen, wat in de ziel is daar die macht uytvloeyt. Zijnde dit in effect niet anders, als, de ziel is een ding, ick weet niet wat, dat kan dencken. Soo oock *de redelickheyt* begrijpt alleen in haar een macht om te dencken op eene ſeeckere maniere, te weten dat men ſoo denckt, dat het met de reden overeen-komt, 't welck anders niet is als en ſeeckere ſoort van oordeelen, die namentlijck met het verſtant geſchiet. Soo dat dan, hoe men 't oock nemen wil, vaſt ſtaat, en voor vaſt gehouden moet worden, dat 't weſen van de ziele t' eenemaal in 't dencken is te vinden. En ſeecker de ziel in dier voegen te begrijpen heeft in ſich eene groote nuttigheyt, voornaamlick in de Theologie. Daar zijn veel ketterijen daar uyt ontſtaan, dat men geen genoechſaam onderſcheyt heeft begrepen tuſſchen een lichaamelick ende geeſtelick weſen. 'T ſou te langh vallen dit in 't breede aan te wijſen, 't welcke nochtans licht geſchieden konde. In dien de Anthropomorphiten, die Godt een menſchelick lichaam toe-eygenden, dit onderſcheyt wel verſtaan hadden, ſy ſouden noyt tot ſoo een grove dwalingh vervallen zijn. Dat de Socinianen ick weet niet van wat geeſtelicke lichamen droomen, die de menſchen in de opſtandinge ſullen ontfangen, komt daar van daan, datſe het onderſcheyt tuſſchen een geeſt en lichaam niet wel begrijpen. Hadden die geene, die de onſterffelickheyt der zielen

verloochenen, of die meenen, datse slapen tot de opstandinge der dooden, ter degen verstaan, dat de zielen in geen dingh 't lichaam gelijck ende derhalven van een geheel ander wesen zijn, sy souden tot dese gevoelens noyt zijn vervallen; want de slaap is eygen aan 't lichaam en niet aan de ziele, en 't geene geen lichaam is heeft geene deelen, en kan alsoo in geen deelen verdeelt worden, ende vervolgens niet sterven. Uyt welck alles blijckt, dat het 'er soo ver van daan is, dat dese stellingh onwaardigh is, om op de Universiteyt gedoceert te werden, dat ick asseurant derve seggen, dat 'er niemant, als die geene die dese stellingh voor vast houden, oyt seeckerlijck sulck een importante waarheyt, als is 't onderscheyt van ziel en lichaam sal konnen demonstreren. *En Rhodus, en Saltus.* Hier komt de saack op aan. Die nu sich inbeelt eenige kennisse des ziels te hebben, en nochtans Monsieur Des Cartes dwalingh te sien, hy vange werck aan. Daar is seecker geen saack, daar een eerlijck man sijn gedachten met meerder nut kan opleggen. Daar is niet in de werelt, dat Atheisten, Libertijnen en sulck slagh van menschen, die sich inbeelden, dat de ziel met het lichaam sterft, beter overtuygen kan, als soodanigh een bewijs. Op 't welck sich selfs te leggen veel beter sou voegen aan Theologanten, als soodanich een fondament, waar uyt dese saack Sonne-klaar volght, met ick weet niet wat voor lasteringen te bekladden en te vervolgen. Aan soodanige vruchten soumen best konnen sien, welcke manier van raisonneren te verkiesen was, of de Scholasticque, die dit noyt sullen uyt haar beginselen seeckerlijck bewijsen, of die van Des Cartes, die klaarlijck aantoonende, dat 'er in de ziel buyten het dencken niets is, met eenen seeckerlijck dit geseyde onderscheyt, soo nootsaakelijck tot alle Religie en Theologie, vast maackt.

E. Wat het tweede aangaat, namentlijck, *dat de ziel wegh-genomen zijnde, een mensch nochtans soude konnen leven en beweeght worden*, is een stellingh, soo als de woorden leggen genomen, soo absurd en contradictoir, dat yder daatlijck sal konnen sien, dat het onmoogelijck is, dat de selfde oyt van ymandt gestelt soude zijn. Want is 't niet seecker, dat een mensch bestaat uyt ziel en lichaam, en dat de doot des menschen met sich sleept een losmakingh van die knoop, daar ziel en lichaam mede vereenight zijn, ofte een scheydingh van ziel en lichaam? Hoe is 't dan mooghlijck, dat de ziel wech-genomen zijnde, het

de, het lichaam alleen als een mensche kan geconsidereert werden? Hoe kan 't in ymants gedachten vallen, dat een mensch, dat is te seggen, een saacke uyt ziel en lichaam bestaande, soude overblyven, soude leven, soude beweeght worden, als de ziel wech was? Want seeckerlijck de ziel wech zijnde, soo is de samenstellingh van ziel en lichaam, dat is de menschelijcke natuur, gebroocken en wech-genomen. Wel is waar, dat het leven en de meeste bewegingen, niet van de mensche, maar van het menschelijck lichaam, niet komen te vloeyen uyt de ziel, maar uyt de toestellinge des lichaams alleen. Want seeckerlijck hoe is 't te bedencken, dat de ziel oorsaack sou zijn van de veranderingh der spijse, die in de maagh en gedarmte geschiet, van die bloetmaackinge in 't hart, en wat'er meer voor lichamelijcke bewegingen in ons lichaam zijn, daar de selfde, niet alleen hier van gansch niet bewust is, maar oock klaarlijck bevint, dat self alle haar krachten inspannende sy geen van dese werckinge kan of voort setten of stuyten, of de minste veranderingh aen de selvige toebrengen. Hoe is het te bedencken, dat de ziel oorsaack van 't leven sou zijn, daar men bevint, dat het verlengen of verkorten van dien, noyt van des ziels poogingen, maar alleen van lichamelijcke oorsaaken komt? seecker, soo dit alles van de ziel af-hingh, hoe sou het konnen gebeuren, dat de mensch, voornamentlijck wulps en wellustigh zijnde, en niet als aartse dingen beoogende, tegen sijn wil en danck, 't welck eygenschappen en werckingen des ziels zijn, soude komen te sterven? sou men niet beter als in sieckte een Medicijn-meester te halen, om het lichaam te recht te brengen, een welspreeckend Orateur by de patient roepen, die de siecke ziel met fraaye harangues in stede van vadsige drancken persuadeerde te willen leven, soo namentlijck het leven van de ziel, en niet van 't lichaam, af-hingh. Maar sonder jock. Wat is'er seeckerder, als dat de omloop van 't bloet, uyt welcke alle werckingen vloeyen, en daarin eygentlijck 't leven bestaat, volght uyt de constitutie van 't hart, aderen, en uyt de natuur des bloets selfs, en niet van de ziel? Maar genomen dit was valsch, is 't daarom genoech om verboden te worden; wat heeft dese saack gemeen met de Theologie? met Confessie of Catechismus? sal men in de Confessie disputeren, waar in dat het leven des lichaams bestaat, of sal men dit niet mogen seggen, om dat het in de Confessie soo niet en staat? 'T welck soo 't volght soo magh men van de omloop van 't bloet, van saaken de Medicijne,

dicijne, de Rechten, de Mathematicque rakende mede niet ſpreecken, om dat die in de Confeſſie niet en ſtaan? Of doet deſe ſaack mede tot de Religie? ſalmen beter ſaligh worden, als men weet de conſtitutie van ons lichaam en waar uyt al haar bewegingen vloeyen, dan wanneer men van de ſelfde onbewuſt is? Maar om kort te zijn, 't is klaar dat deſe ſtellingh, ſoo als de woorden leggen, de ongerijmtheyt ſelfs is, en evident toont, dat het opſtellen van deſe poſitie komt uyt een koker van ymant, die 't werck ganſch niet verſtaat; blijckende dit oock klaar van de Aanwyſers, die om deſe ſaack wat ſchijns te geven by brengen 2. plaatſen van Wittichius, in welcke hy duydelijck ſpreeckt van het leven niet des menſchens, even of dat ſonder ziel beſtaan kon, maar des lichaams, 't welck, gelijck geſeyt is, van de ziel niet en vloeyt. Is dan het lichaam des menſchens nu de heele menſch geworden? Is nu al van de menſche waar, dat van het lichaam alleen geſeyt wort? 't welk nochtans deſe Aanwyſers ſtellen moeten, indien ſy meenen deſe plaatſen recht geallegeert te hebben. Waar uyt wederom volgt, dat ſy bottelijck meenen, dat'er in de menſche niet als lichaam is, of dat ſy 't geen alleen van 't lichaam geſeyt wort, in onderſcheydingh van de ziel en van den heele menſch, malitieuſelijck op de geheele menſchelijcke natuur toepaſſen. Want hoe kanmen ſonder een van beyde deſe fouten te begaan deſe ſtellingen Wittichius te laſt leggen, en uyt ſijne Theologiâ Pacificâ, daar nochtans deſelve woorden niet gevonden worden, die ſoecken te bewerен? Sy brengen voort pag. 119. eenige woorden van Wittichius, die veel verſchillen van de woorden van deſe ſtellinge, ende indienſe 'er de voorgaande woorden hadden bygevoeght dan ſoude gebleken hebben, dat Wittichius het contrarie van die ſtellingh heeft geleert, ſoo datter geen uytvlucht is voor deſe luyden, of ſe hebben de ſaack niet verſtaan, of geſocht moetwillens haren naeſten met laſteringe te onderdrucken ende by de H. Curateuren ſvvart te maacken. Soo ſeght Wittichius: *Niemant van ons heeft geſeyt*, dat de menſch NB. na dat de ziele van 't lichaam is vvech-genomen, 't vvelck alleen door den doot geſchiet, ſijn levendige functien kan oeffenen. *Want door de doot wort 't lichaam onbequaam gemaackt, om levendige functien of bedieningen te oeffenen, ja door de doot houden alle levendige bedieningen op. Niemant heeft geſeyt*, dat 't lichaam levendigh blijft na de doot, *'t welcke t'eenemaal contradictoir is.* (Na dit alles volgen eerſt de vvoorden, die in de aanvvyſingen vverden geciteert:) *Dit volght alleen en kan wel uyt*

onſe

onse- en Cartesii meeninge getrocken worden, datter in 't menschelicke lichaam, in 't welcke de bewegingen van 't bloet ende der geesten ende sijne voornaamste deelen wel gestelt sijn, en dat vervolgens levende is, alle lichamelicke bewegingen konnen geoeffent worden, schoon genomen het geen redelicke siele had. Hier blijckt immers, dat Wittichius ontkent 't gene in dese positie staat, dat *de mensch sijne levendige functien kan oeffenen*, dat is, leven ende beweeght worden, *nae dat de siele van 't lichaam is wechgenomen.* In 't volgende wordt wel geseidt, *dat in 't menschelick lichaam alle lichaemelicke bewegingen konnen geoeffent worden, schoon genomen het geene redelicke siele hadt*; maar ick hoope immers, dat dese lieden een onderscheidt konnen maken tusschen 't menschelicke lichaam en de mensch selfs, alsoo de mensch behalven 't menschelicke lichaam oock eene menschelicke siele heeft. En hoe dat dit te verstaan is kan klaar blijcken uyt de andere citatie, die uyt Wittichii Theol. Pacificâ pag. 118. maar al wederom kreupel ende verminckt wordt bygebracht, die wy in sijn geheel sullen voorstellen. *Het leven des Lichaams dependeert niet van 't leven der siele*, (dit volgende wordt voorby gegaan) *terwijl gelijck 't lichaam van de siel, alsoo oock 't leven van 't lichaam van 't leven van de siel in haare geheele natuure onderscheiden is*, (hier op volght nu 't gene de Aanwijsers bybrengen) *Want het leven van 't lichaam bestaat in de beweginge des bloeds ende der geesten, maar 't leven der siele in de gedachten.* Hier wordt wederom niet gesecht, *dat de siele wechgenomen sijnde de mensch soude konnen leven ende beweeght worden*, om 't welcke te bewijsen dese woorden van de Aanwijsers worden bygebracht; maar in die woorden wert alleen 't gene soo nodich is onderscheiden te worden, alhier onderscheidentlick aangemerckt.

De veertiende Positie.

Volght de veertiende stellinge, *dat tot de menschelicke nature niet behoort als dencken.* Die gene, die *de Heeren Curateuren en Burgermeesteren* hebben dese stellingen, als in haar Universiteyt geven tileert sijnde, voor oogen gestelt, hebben niet beter tot onschult der geener, die sy daar mede beschuldigden, konnen doen, als de selfde sulcke stellingen op te dichten, die geexamineert sijnde, lichtelijck soodanigh souden bevonden worden, datse onmooghlijck vallen konnen in eenige harssenen, daar 't minste verstandt in is. Seeckerlijck die liegen wil

behoort ten minsten hier op te letten, dat sijn leugen eenige schijn van waarheyt heeft, welcke als hy te buyten gaat, soo wort de selfde terstont met handen getast, daar se anders wat fatsoenelijcker voorgestelt sijnde, misschien veele eenvoudige soude konnen bedriegen. Dit selfde voordeel verwachten die gene, op wiens reeckeningh dese stellingen gestelt worden, van haar grove bot en ontfatsoenlijckheyt. Kan men sich wel inbeelden, dat de luyden sullen geloven, datter menschen sijn die souden willen sustineeren, dat tot de menschelijcke natuur, die als geseyt is, uyt siel en lichaam bestaat, niet sou behooren als dencken, 't geen nochtans dese selfde luyden, naar den inhoudt van d'eeven voorgaande positie, de siel alleen toeschrijven. Maar siet hier een plaats van des Cartes, daar het selfde klaar neergestelt is, dewelcke alsoo se door de Aanwysers na haar gewoone candeur onvolmaackt bygebracht wort, wy in 't geheel vertoonen. Het achtste Artykel dan luydt aldus: *Hacque optima via est ad mentis naturam, ejusque à corpore distinctionem agnoscendam: Examinantes enim, quinam simus nos, qui omnia, quæ à nobis diversa sunt, supponimus falsa esse, perspicuè videmus, nullam extensionem nec figuram, nec motum localem nec quid simile, quod corpori sit tribuendum, ad naturam nostram pertinere, sed cogitationem solam, quæ proinde prius & certius quam ulla res corporea cognoscitur; hanc enim jam percepimus, de aliis autem adhuc dubitamus. En dit is de beste wegh om de natuur der siele, en haar onderscheyt van 't lichaam te erkennen. Want ondersoeckende, wie wy sijn die al 't geen van ons onderscheyden is verdichten vals te sijn, soo sien wy klaar, dat'er noch uytgestrecktheyt, noch figuur, noch bewegingh, noch yets diergelijcks dat het lichaam toekomt, tot onse natuur behoordt, maar alleen het dencken, 't welck derhalven eerder en seeckerder gekent wort als eenige lichamelijcke saack, want dese hebben wy nu begrepen, en van allen anderen saacken twyffelen wy noch.* Maar weten dese luyden niet, dat des Cartes *per naturam nostram, door onse natuur,* daar niet anders verstaat als *mentem, de siel?* Hebben sy dan de voorgaande en volgende woorden van dit geciteerde Artykel noyt gelesen, daar 't selfde middagh klaar in-blyckt? Hebben sy oock noyt ingesien het daar opvolgende 12. Artyckel, daar hy met expresse woorden stelt, datmen door *ons* hier eygentlijck onse siel verstaan moet? seggende: *Et quamvis sibi certius esse putarunt, seipsos existere, quam quidquam aliud; non tamen adverterunt per se ipsos mentes solas hoc in loco fuisse intelligendas: En hoewel sy seeckerder hielden, dat sy selfs waaren, als dat yets*

anders was, soo hebbense evenwel niet bemerckt, dat men hier, door sich selven, most verstaan de sielen alleen. Of hebben sy al dese dingen gesien en dissimuleeren sy 't? In welck cas wat van haar te houden is, ick den Leser laat oordeelen.

De vyftiende Positie

De vyftiende stellinge is uyt het Latyn soo heel wel van dese Aanwysers niet overgeset. In 't Latyn staat: *Voluntatem hominis absolutè liberam esse*; dit werdt overgeset, *dat de wille des menschen waarlijck vry is*, even of 't woordt *absolute* beteeckende *waarlijck*, daar het eigentlijck hier beteeckend t' *eenemaal*: 't waar beter geweest, dat men in 't oversetten het woort *absoluit* hadde behouden, terwyl dat in onse Nederlansche Tale in 't gebruick is. Dese stellingh dan moest dus in 't Duyts overgeset worden: *Dat des Menschen wil absoluit of t'eenemaal vry en onbepaalt is, en ten aansien van de voorwerpen soo wel oneyndigh als de wille Gods.* Dese stellinge heeft twee leden; het eerste is: *Dat des Menschen wil absoluit vry en onbepaalt is*; dit poogen dese Aanwysers niet eens aan te wysen, maar gaan 't stillekens voorby, en schynen dan alsoo te bekennen, dat dese woorden nergens te vinden sijn. De saacke selfs aangaande 't is seker, dat indien ymant wilde seggen, dat de wille des menschen, voor soo veel se tot God haar opsicht heeft, van hem niet soude af-hangen ende van hem in haare werckinge niet soude bepaalt worden, hy dan yets soude seggen, 't welck met de natuur van God, en met de natuur van de menschelicke wille, voor soo veel se van Godt geschapen is, sou stryden. Want alsoo Godt alle volkomentheidt, op een oneindige wyse ende oneindig maal meer, als wy oyt konnen dencken, besit, soo moet volgen, dat hy oock die volkomentheidt heeft, dat alle dingen van hem af-hangen; want sou men anders niet yets konnen begrijpen, 't welck dese volkomentheid, waar door alles afhangigh gemaackt wort, besittende, daar door volmaackter als Godt sou zijn? 't welck t' eenemaal strydigh is. En hoe soude 't konnen wesen, dat de menschelicke wille, sijnde van Godt geschapen ende van hem alles hebbende dat sy heeft, niet oock van hem soude moeten steeds onderhouden worden, ende alsoo altijds van hem alles ontfangen, dat sy in 't toekomende sal hebben? Want indiense in 't toekomende soude op haar selven konnen bestaan, sonder van Godt af te hangen, dat

is, sonder altydt van hem alles t'ontfangen en onderhouden te worden, soo souse oock te vooren alles uyt haar selven konnen gehadt hebben, alsoo den tydt hier in geen onderscheidt kan bybrengen; 't welck met de natuure van de geschapene wille t'eenemaal is strijdende. Soo dat dan, om dat onse wille van Godt steeds onderhouden wordt, en alsoo van hem alles ontfanght, wat sy heeft, sy dan oock van hem altijdt bepaalt wort, even daar mede, om dat sy steeds alle haare werckinge van Godt ontfanght. Maar dit alles niet tegenstaande is 't oock onder alle Philosophen ende Theologanten bekent ende aangenomen, datter een onderscheidt moet gemaackt worden tusschen de oorsaken, die *natuurlicke* worden genaamt, en tusschen andere, die den naam hebben van *vrywillighe*. Wat aangaat de eersten, die sijn door haar nature tot een ding alleen bepaalt, ende konnen anders niet wercken als een werckinge alleen; soo kan 't vyer anders niet doen als branden, 't water anders niet als nat maken, en soo voorts; maar de *vrywillige oorsaken* sijn daar door van de *natuurlijcke* ofte *nootwendige oorsaacken* onderscheiden, dat se door haar nature soo niet bepaalt en sijn tot een eenige actie, soodanigh dat de wille, na haar believen, dit en dat kan willen, en te gelijck oock yets willen of niet willen: welcke saacke soo klaar is, dat hier in alle Theologanten en Philosophen met malkander over-een-komen.

Het tweede lidt van dese vyftiende stellinge is, *dat de wille des menschen ten aansien van de voorwerpen soo wel oneindigh is als de wille Gods.* Dit seggen de Aanwysers te sijn de leere van Cartesius en van sijn navolgers. Om dit te bewysen, brengen sy by de woorden in 't eerste deel van sijne Principien §. 34. die sy eerst verminken; wy sullense soo als se daar gevonden worden voorstellen: *Ende wat aangaat het begrip des verstands, dat streckt sich niet verder als tot die weinige dingen, die haar voorkomen, ende is altydt seer bepaalt. Maar de wille kan eeniger maeten oneindigh geseydt worden, overmits wy noyt yets bemercken, 't welck het voorwerp van eens anderen, ofte van den oneindigen wille, die in Godt is, sijn kan, of onsen wille kan sich oock daar toe uytstrecken.* Maar hier dient aangemerckt, dat om de rechte meeninge van des Cartes te weten, men wat meerder moet letten op 't gene hy in si ne Meditatien heeft, als wel op 't geen, dat in sijne Principien is te vinden, alsoo hy in de Meditatien de saken vry wat netter heeft voorgestelt, als wel in sijn Principien of beginselen. Hy seght dan in sijne vierde Meditatie

omtrent 't einde van deselve of pag. 27. volgens de Editie van Elzevier in 't Jaar 1654. *Maar ick kan oock niet klagen, dat ick van Godt geen wille, of vryheidt van wille, die breedt ende volkomen genoech is, ontfangen heb: want ick bevinde seker, dat se met geen paalen wort omcingelt. En 't gene my dunckt, dat seer is aan te mercken, daar en sijn geen andere dingen in my soo volkomen, ofte soo groot, of ick begrype, dat se noch volkomener ofte grooter konnen sijn. Want indien ick, by exempel, bedenck de macht om te verstaan, soo erkenne ick daadlick, dat se in my seer klein en bepaalt is, ende te gelijck formeere ick een denckbeeldt van een ander, die veel grooter jae de grootste en oneindigh is, ende ick begrype, dat deselve even daarom tot Gods natuur behoort, om dat ick het denckbeeldt van deselve kan maken. Op de selve maniere, indien ick de kracht om aan yets te gedencken, of yets te verbeelden, of eenige andere krachten examineer, ick vinder geen, die ick in my niet als seer klein en bepaalt, in Godt oneindigh begrype, de wille of de vryheidt van de wille alleen is 't, die ick soo groot in my bevinde, dat ick geen denckbeeldt van eenige, die grooter is, begrype; soo dat dese voornaemlick is, omtrent dewelcke ick verstae het evenbeelt ende gelijckenisse van Godt te hebben: want alhoewelse in Godt buyten alle comparatie grooter is als in my, ten deele ten aansien van de kennisse ende de macht, die by deselve gevoecht sijn, ende die haar stercker ende krachtiger maacken, ten deele ten aansien van 't voorwerp, om datse haar tot meer dingen uytstreckt, soo schynt se nochtans in haar selven (formalitèr & pracise spectata) in sijn natuur ende precys ingesien sijnde, niet grooter, alsoo se alleen daar in bestaat, dat wy 't selve ofte doen ofte niet doen (dat is toestemmen of ontkennen, najagen of vlieden) konnen, ofte veel meer daar in alleen, dat wy tot 't gene ons van 't verstandt voorgesteldt wordt, om toe te stemmen ofte te ontkennen, alsoo gedreven worden, dat wy gevoelen door geene uyterlicke macht daar toe bepaalt te worden.* Uit desen allen blyckt, dat al 't gene alhier des Cartes van de wille seght, hy niet absoluit verstaat, maar by comparatie van andere krachten der ziele, bevindende geen soo volkomen te wesen, als de kracht van de wille. Dit alsoo aangemerckt hebbende seght hy verder, datter geene kracht is in sijn siel, die meerder gelyckheit met Godt heeft, als wel de kracht van sijn wille, alsoo die oock *eeniger maaten* kan *oneindigh* geseght worden; in 't welcke geen swarigheit schynt te steken, want in dier voegen oock eenige andere dingen eeniger maaten oneindigh plegen genaamt te worden. Soo wort eene linie eeniger maaten

oneindig genaamt, gelyck oock in dien sin 't woordt oneindigh dickwyls in de Mathematycque is te vinden. Maar de swarigheit, die aan des Cartes hier gemaackt wort, schynt hier op aan te komen, dat des Cartes geseght heeft, *dat onsen wille hem kan uytstrecken tot alle 't gene een voorwerp van Gods oneindigen wille kan wesen, en deshalven eeniger maaten oneindigh kan geseght worden:* maar alsoo des Cartes wel duidelick in de vierde Meditatie aanmerckt, dat de wille Gods tot meer dingen haar uytstreckt als wel de wille des menschen, soo merckt hy immers oock selfs in dit stuck een grooten onderscheit aan, tusschen Gods wille en den onsen. Want behalven dat hy seght, dat de wille Gods oneindigh grooter is als onse wille, ten aensien van de kennisse, ende de macht, die daar mede sijn verknocht, soo seght hy oock, datse haar tot meerder voorwerpen uytstreckt als den onse, 't welcke oock uyt 't voorgaande nootsakelick moet volgen, alsoo de kennisse Gods sich tot onvergelyckelyk meerdere voorwerpen uytstreckt, als wel onse swacke kennisse. Wanneer hy dan seght, dat de wille des menschen hem *kan* uytstrecken tot alle 't gene een voorwerp van Gods oneindige wille *kan* wesen, verstaat hy 't selve onder die conditie, in dien 't hem oock door 't verstandt eenigsins wort voorgestelt: want volgens 't bekende spreeckwoort isser geene begeerte van 't gene onbekent is. De saack, die des Cartes beooght, komt dan eygentlijck hier op aan: Dat onse wil voor so veel alsse wil is, dat is, voor so veel alsse alleenlijck affirmeert of negeert, een en de selve is, en een en de selfde werking oeffent, omtrent wat voor saacken datse oock mocht besich zijn. 'T is wel een andere saacke te stellen datter een Godt is, een ander, dat de drie hoecken van een driehoeck so groot zijn als twee rechte, maar al het onderscheyt, dat hier in is, bestaat alleen in de verscheyden saacken daar van yets geaffirmeert wort, niet in de affirmatie ofte in de toestemminge selfs, die in beyde dese saacken gelijck oock in alle andere een en de selfde is. Waar uyt dan blijckt het onderscheyt, 't welck des Cartes stelt tusschen de wil en het verstant, ten aansien van haar uytstrekking. Ons verstandt heeft maar in sich twee denckbeelden van saacken, waar van de eene denckt, de ander uytgestreckt is. De wil bestaande in een kracht van te konnen affirmeren en negeren, streckt sich dien volgens oock niet verder als tot dese twee saacken uyt; welcke bepalingh evenwel eygentlijck niet voortkomt uyt de wil, maar uyt het verstandt. Want indien men onderstelde, dat Godt

het

het verstandt met noch een derde denckbeeldt geliefde te vermeerderen, de wille latende de selfde die se nu is, sou dan niet de wille omtrent dese derde saacke mede konnen wercken? Is niet de manier van toe of af te stemmen de selfde, wat voor saacke men oock considereert? zouw dan oock niet nootsaackelijck uyt sijn natuur, die selfde kracht van toe of af stemmen, die wy *wil* noemen, en die nu werckt alleen omtrent die twee saacken, die 't verstant begrijpt, dan mede omtrent dit derde wercken, met welcke wy onderstellen het verstandt van Godt begaaft te zijn. Zo dat het verstandt na de meeningh van des Cartes uyt sich selven, de wil niet uyt sich selven maar alleen door foute van 't verstandt bepaalt is, welck verstandt indien 't meer saacken begreep, dan soude oock dese selfde wil, die nu in ons is, selfs onveranderт blyvende, sich daatlijck mede tot verder saacken uytstrecken. De wille des mensehen kan dan al 't gene willen, dat hem eeniger maeten door 't verstandt wort voorgestelt, 't sy dan, dat hy 't selve net begrypt, 't sy dat hy daar van maar een confuse gedachte is hebbende, maar alsoo 'er veele dingen sijn, daar hy geene oock de minste kennisse van heeft, daar van hy geen noch klaare ende nette noch oock confuse gedachten is hebbende, soo is 't seker, dat daar door des menschen wille seer wordt ingebonden ende bepaalt. En soo komt dan alles daar op uit, gelijck alsser in de vierde Meditatie geseght wordt, dat de nature van de wille voor soo veel alsse een wille is, daar in bestaat, dat men om 't selve voorwerp te begeeren ofte te vlieden alsoo wordt getrocken, dat men niet bevindt daar toe gedwongen noch van binnen geperst ende gedetermineert te sijn, ofte gelijck 't andere uytdrucken, dat men al 't gene men wilt sonder dwangh ofte eenige binnenste nootsakelickheidt komt te willen, 't welcke van alle Theologanten moet toegestaan worden; ende daar in is dan eene nette over-een-komste tusschen onsen ende Godes wille, anders soude ofte den onsen ofte Gods wille den name van wille niet konnen draagen. Bernardus heeft dit te sijner tijdt wel uitgedruckt, als hy seght in sijn Boeck van de vrye wille in 't begin: *De vryheidt van de noodsakelijckheidt komt Godt en alle creaturen gelijckelyck en sonder onderscheidt toe, en is soo geheel nae haar wyse in de creature als in den Schepper* NB. *maar sy is in hem krachtiger.* Wy meenen, dat uyt dit alles sal blijcken, datter geen de minste swarigheidt, in 't gene alhier van des Cartes is gesproken, kan wesen, ten waare men

woor-

woorden wilde siften, 't welcke geschiedende seer veel soude te doen vallen, ende dan souden aan onse tegenpartyders niet alleen 20. maar veel meer andere stellingen moeten verboden worden. Wy mercken tot 't besluyt noch aan, dat of al des Cartes een maniere van spreken gebruickt hadde, die wat hardt schijnt, dat daar mede noch niet is bewesen, dat ymandt in dese Universiteit dese stellinge heeft geleert, 't welcke nochtans onse Aanwysers moesten hebben bewesen.

De sestiende Positie.

De sestiende stellinge raeckt de Heer Wohlzogen, die immers noyt op dese Academie geleert heeft. Die heeft geseidt, *dat Godt sou konnen bedriegen, indien hy wilde*, maar hy heeft oock met eenen aessem daar by geseidt, *dat hy niet en wil.* Hy heeft daar over sich soo verklaart, dat 't Fransse Synode volkomene satisfactie in sijn verklaringh heeft genomen, ende hem van alle Heterodoxie, waar over hem Labadie beschuldight hadde, heeft vry gekent, ende 't sou wel konnen wesen, dat yemant van de gene, van dewelcke dese Aanwysingen sijn uytgegeven, een lidtmaedt van deselve Synode geweest was. Hy considereert dan in 't bedriegen twee dingen, eerst een quaden wil en genegentheidt, om ymant te bedriegen, daar nae oock een macht en wijsheidt, om sulcks in 't werck te konnen stellen; hy oordeelt van de macht Gods, voor soo veel alsse in haar selven werdt aangemerckt, sonder datter reflexie gemaackt werdt op de wille, dat het Godt aan macht niet soude ontbreken, indien hy wilde bedriegen, maar dat Godt sulcks niet en wil. Ick weet niet, wat voor quaads hier in kan steken, indien 't alsoo wort verklaart; in allen gevalle, wat raackt dit de Professoren van de Academie van Leyden, die dese stellinge noyt hebben geleert? De *Aanwysers* beroepen haar wel oock op een seker Dispuit van een Philosooph, in 't welcke dese stellinge mede soude gestelt zijn; maar sy en seggen niet, noch waar, noch wanneer, noch van wien dit soude geschiet zijn, ende 't is ons niet wel te raden, op wiense alhier sien.

De seventiende Positie.

Wy gaan voort tot de seventiende stellinge, *Dat wy macht hebben om ons te wachten, dat wy noyt dwalen, ende dat de dwalinge maar in de wille bestaat.* De Aanwijsers brengen alhier wederom by de Theologiam Pacificam van Wittichius, alhoewelse seggen, dat hy de woorden uyt des Cartes heeft gheciteert. Maar alsomen 't op hem soo seer geladen heeft, en niet anders soeckt als hem by alle gelegenheyt swart te maecken, gelijck wy by de elfde stellinge hebben aangemerckt, moest hy al wederom te pas gebracht worden. Wittichius dan brenght de woorden van des Cartes by, om te toonen, dat des Cartes van alle Pelagianisterye is vry geweest, waar over hem Maresius hadde beschuldight, ende sijn dese woorden by des Cartes te vinden in de vierde Meditatie pag. 25. *Ick bevinde in my een seeckere macht om te oordeelen, welcke ick, gelijck oock alle andere dingen van God: gekregen heb; en alsoo hy my niet en wil bedriegen, heeft hy my voorwaar sodanige macht niet gegeven, dat ick, oock wanneer ick de selve recht gebruycke, sou konnen dwalen.* Ende aan 't eynde van dese Meditatie: *Want soo dickwils als ick de wille in 't oordeelen soo bedwinge, dat se haar alleen tot die dingen uytstreckt, die haar van 't verstant klaar en onderscheydelijck worden voorgestelt, kan 't niet geschieden, dat ick dwale, want al 't klaar en onderscheyden begrip is buyten allen twijffel yets, en kan derhalven van niets niet zijn, maar heeft God: nootsaeckelick tot een Auteur, dien Godt segge ick, die ten hoochsten volkomen is, met wiens natuyr het strijdt, bedriegblijck te zyn, ende derhalven is sy buyten allen twijffel waar.* Den aandachtigen Leser kan hier sien, dat dese seventiende stellinge twee leden heeft, zijnde 't eerste lidt, *dat wy macht hebben, om ons te wachten, dat wy noyt dwalen*; en dat de aangetogene woorden van des Cartes alleen behooren om 't eerste lidt te bewijsen, 't welcke nochtans met de selve woorden by des Cartes in die plaatsen niet en is te vinden. Het gene des Cartes alhier seght is soo klaar, dat 't contrarie soo evident vals is ende soo absurd, dat het van niemant kan gesustineert worden, als alleen van de geene, die alle menschelicke wetenschap wil om verre werpen, en dieshalven is het onmogelijck, dat de H. Curateuren souden hebben willen verbieden te seggen 't geene des Cartes alhier seght. Wie derf ontkennen, dat *wy van Godt eene macht om te oordeelen hebben ontfangen*? Want hoe souden wy anders konnen oordelen, 't welcke wy nochtans dagelicks doen? Wie soude durven seggen, *dat wy oock dan, wanneer wy dese macht wel gebruycken, konnen dwalen*? Wy dwalen, wanneer wy dese macht niet recht gebruycken, dat is, wanneer wy ons oordeel vellen over dingen, die wy niet en verstaan; als wy dit doen, konnen wy niet alleen dwalen, maar wy dwalen dan wel seeckerlijck: maar in dien wy oock konnen dwalen, als wy dese macht

wel gebruycken, soo isser immers voor ons niet overich als altijdts te dwalen. Want konnen wy dwalen als wy ons oordeel niet wel gebruycken, en konnen wy oock dwalen, als wy't wel gebruycken, so sijn wy noyt versekert, dat wy niet en dwalen, en derhalven altoos twijffelachtich; en voorwaar konnen wy dwalen. wanneer wy de macht om te oordeelen, die wy van Godt hebben ontfangen, recht gebruycken, so moet men dan ons de schult niet toeschryven, maar Godt alleen, alsoo van hem al 't geene wat omtrent sodanige dwalingh te pas komt, namentlijck, de faculteyt om te oordeelen, en 't rechte gebruyck van de selve af-hanght; 't welcke immers Godtslasterlijck is te seggen. Soo en kan 't dan niet wesen, dat de H. Curateuren dese woorden van des Cartes hebben willen verbieden. Maar dit eerste lidt, soo als 't in de stellinge selfs voorkomt, heeft buyten twijffel haar Ed. Achtb. alsoo toegeschenen, dat sy gemeent hebben, datter geleert is, *dat den bedorven mensche nae den val sodanige krachten in de wille hadde overgehouden, dat hy hem voor alle dwalinge ende vervolgens van alle sonden soude konnen wachten*, en in dien sin dit eerste lidt van dese stellinge hebben verboden, in welcken sin wy de selve t'eenemaal verwerpen, en betuygen noyt ghedacht veel minder geleert te hebben. Wy maken met alle Theologanten een onderscheydt tusschen de nature van de wille selfs en de macht om te konnen oordeelen, ende tusschen de bedorvenheyt, die aan de wille en 't oordeel door den val van Adam is overgekomen. De nature is wel bedorven, en so heeft den mensche door de sonde verkregen een genegentheyt tot dwalinge ende tot sondigen, die by sijnen wille gevoecht zijnde hem altijdt aftreckt van de waarheyt en 't goede, en tot het quaat hem krachtich aanport ende prickelt, maar de wille en 't oordeel sijn in haar selven, voor soo veel als se krachten van de ziele zijn, gebleven; de mensch heeft nae den val een kracht om te oordeelen ende eenen wille behouden, hoewel de selve door dese by-komende toegenegenheyt seer sijn bedorven. Het onderscheyt tusschen de oorsaken, die door de natuyr tot yets seeckers sijn bepaalt, ende daarom *natuyrlijcke* oorsaken genaamt worden, en tusschen *vrywillige* is nae den val gebleven, ghelijck wy by 't eerste lidt van de vijftiende stellinge hebben aangewesen, 't geen oock alle Theologanten bekennen; so dat wy, zijnde vrywillige oorsaacken, niet van binnen door ons wesen of substantie selfs sijn gedwongen ende genootsaackt om te dwalen, gelijck 't vyer door sijn eygene natuyr bepaelt is om te branden.

Maar om klaar te toonen, en de seeckerheyt van het seggen van des Cartes, en de onnoselheyt van dese ver gehaalde verdrayingh deser syner woorden, sal ick dit exempel alleen byvoegen. Stelt eens dat ymandt geleert heeft alle de gronden en regulen van 't wel cyferen, soude men van sodanig

een

en niet konnen met recht ſeggen, dat hy die gronden en regulen hadt, welcke indien hy wel opvolgde, hy noyt ſoude konnen miſſen; even eens als des Cartes ſeyt, dat *wy hebben een macht om te oordelen, de welcke als wy recht gebruycken wy niet konnen dwalen?* ſoude het niet ongerymt en ver geſocht zijn, dat men tegen die geene, die deſe regulen des cyfer-konſt hadt geleert, ende die daar uyt beſloot, dat hy die wel opvolgende niet ſou misreeckenen, met deſe exceptie voor den dagh quam: Dat 't wel waar is, dat hy door die regulen niet miſſen ſou, indien hy noch was in de ſtaat der oprechtigheyt, maar dat door den val hy ſo bedurven was, dat hy ſelfs deſe regels op volgende evenwel ſoude konnen miſſen. Welck ſeggen gelijck als 't onmogelijck vallen kan, ten ſy in die gene die de gronden van 't cyferen niet verſtaan, ſoo kan oock deſe exceptie tegen de woorden van des Cartes geen ingangh hebben, ten ſy in die gene die de kracht van onſe reden, alſſe wel gebruyckt wordt, niet en begrypen. Nu gelijck uyt deſe ſtellingh, dat ymant de regels van het cyferen wel op volgende niet kan miſſen, niet komt te volgen, dat ymant, hy ſy ſo grooten Rekenmeeſter als hy wil, tot die volmaacktheyt ſal komen van noyt te ſullen miſſen, zijnde dickwils duyſent oorſaecken, die beletten konnen, dat hy die regels niet altijt naukeurich waerneme, ſo volgt oock uyt het ſeggen van des Cartes, dat *wy niet konnen dwalen, waaneer wy onſe macht die wy hebben om te oordeelen recht gebruycken*, in geenderley manieren, dat wy oyt ſoo ver ſullen komen, om niet te konnen dwalen; zijnde ſeecker, dat veelderhande ſaacken konnen beletten, dat wy onſe reden niet recht gebruycken; blyvende evenwel dit vaſt, dat gelijck 't onmogelijck is, dat een Reeckenmeeſter de regels van 't cyferen wel op volgende ſoude miſſen, dat het oock onmogelijck is, dat de menſch ſijn reden, ſijn oordeel en verſtant te recht gebruyckende ſoude konnen dwalen. 't Welck al het geene is dat de Heer des Cartes ſeyt.

Het tweede lidt van de ſeventiende poſitie, *dat de dwalinge maar in de wil beſtaat*, gaan de Aanwyſers voor by, ende brengen niemant voor, die dit ſoude geleert hebben: doch de ſaecke lijdt in haar ſelven geen laſt, als wy maar de dobbelſinnigheyt, die daar in ſteeckt, wech nemen. De *wille* wordt tweeſins genomen, of in een breeden ſin, onder de welcke oock het oordeel wort begrepen, alſo in 't oordeel oock eenen wille plaatſe heeft. Wy ſijn niet gedwongen, om te oordeelen, wy oordeelen dan willens; en ſoo kan niet ontkent worden, dat de dwalinge alleen is in den wille. Want ſoo werdt de *wille* geſtelt tegen 't *verſtandt*, door 't welcke wy hier verſtaan het bloote begrip van eene ſake, ſonder eenich oordeel daar over te ſtrijcken. Maar 't is ſeker, dat in 't begrip alleen, ſonder dat het oordeel daar by komt, geen dwalinge ſteeckt. Dit merckt des Cartes ſeer wel aan in 't eerſte deel van ſijne

Principien §. 33. *Als wy yets begrypen, in dien wy maar niets daar van of affirmeren of ontkennen, soo is het seecker dat wy niet bedrogen worden, ghelijck oock niet, wanneer wy dat alleen affirmeren ofte ontkennen, 't welck wy klaar en onderscheydentlijck begrypen, dat men alsoo moet toestemmen ofte ontkennen; maar alleen wanneer wy, gelijck het gebeurt, hoewel wy yets niet recht begrypen, nochtans daar van oordeelen.* Maar als men de wille neemt in een nauwer sin, voor soo veel als men daar door verstaat de begeerte tot yets of de afkeerigheyt van yets, soo is 't seecker, *dat de dwalinge niet alleen is in de wille*, ende in dien sin souden wy dese stellinge, soo wel als onse tegenpartijders, verwerpen.

De achtiende Positie.

Aangaande de achtiende stellinge, daar van is soo veel ende soo dickwils geschreven, dat de opgevers van die, door de welcke sy in handen van de H. Curateuren syn gekomen, haar behoorden te schamen wederom met de selve te berde te komen. Dese stellinge is dan, *datmen van alle dingen ook van de wesentlijckheyt* existentiâ *Godts* ('t welck qualijck overgeset is, *wesen Godts*, dat door 't woordt *essentia* plecht beteeckent te worden) *moet twijffelen, en dat wel alsoo, dat men die dingen daar men aen twijffelt, oock voor valsch houdt.* Dese stellinge, soo als se daar leydt, komt elck een, diese leest, alsoo voor, even of daar geleert wierde, dat men van geene dingen, selfs van de wesentlijckheyt Godts, eenige seeckere ende vaste kennisse kan hebben, en dat men dieshalven van alle die, oock van de wesentlijckheyt Godts, moet twijffelachtich zijn, jae dat men alle die dingen ende oock de wesentlijckheyt Godts voor vals moet houden. Dit houden wy voor eene godtloose Leere, ende oordelen, dat sulcke menschen selfs niet als Borgers van eene wel-gestelde Republijcque behooren getolereert te worden. Die nu sodanige twijffelinge aan die geene, welcke syne Philosophie volgen, derven toe-dichten, die konnen wy voor geen andere, als voor moetwillige ende onbeschaamde Lasteraars houden. Het is soo verre daar van af, dat dit soude van des Cartes gheleert worden, datter contrarie noyt van ymandt de seeckere kennisse van alle dingen, die wy uyt het licht der nature leeren konnen, ende soo oock van de wesentlijckheyt Godts, soo heerlijck ende soo klaar is aangewesen, als van des Cartes ende van sulcke, die syne Philosophie volgen; en wy durven seggen, dat in 't tegendeel eenige van onse tegenpartyders, die soo verre ghekomen zijn, datse ontkennen, dat wy hebben eene *ideam*, een denckbeeldt van Godt (niet wel in onse phantasie ofte imaginatie, 't welcke corporeel, ende contradictoir soude wesen) maar in ons verstant ende gedachte, vaste gronden

van

van alle Atheistery ende godtloosheyt, hoewel sy 't misschien niet weten, leggen. Maar om klaar aen te toonen, wat dese vermaarde twijffelingh is, daer men soo veel waters eenige jaren herwaarts mede vuyl ghemaeckt heeft en noch vuyl maeckt, sal ick dese saack wat hooger van sijn beginne ophalen.

Het is bekendt, dat'er t'allen tijden menschen gheweest zijn, die sich niet en hebben ontsien de Goddelijcke natuur, wesentlijckheydt, voorsienigheydt, en wat des meer is, daar alle Religie t'eenemaal op steunt, met ick weet niet wat voor spitsvinnigheden of om verre te stooten, ofte ten minsten twijffelachtigh te maacken. Soo sijn gheweest in de oude eeuw een Diagoras, die absoluyt alle Godtheydt ontkende, een Epicurus, die de Godtheydt wel bekennende hem evenwel alle sorgh omtrent Wereltsche saecken benam, de Sceptici zijnde een soort van Philosophen, die haar werck maackten, van alles wat 't oock soude mogen zijn, in twijffel te trecken, meenende dat'er niet seeckers in de gantsche Werelt te vinden was. In de jongere eeuw heeft oock niet ontbroocken die vermaarden Vanninus, waar van bekendt is, dat hy om sijn Godt verloogeningh te Tholouze verbrandt is. En Godt gave, dat 'er geen meer gevonden wierden, die met dusdanige gedachten swanger gingen. Om welck quaadt, soo veel mogelijck is, te fluyten, en die geene die hier aan vast mochten zijn van haar onredelijckheydt te overtuygen, hebben t'allen tijden veel Geleerden en voortreffelijcke Mannen haar hersſenen en pennen ghespitst. Wien seecker, soose eenigh voordeel doen willen, noodtsaackelijck toekomt haar reden en bewijsen niet te halen uyt fondamenten, die by partyen ontkendt worden, hoe seecker datse oock anders souden mogen zijn, maar uyt soodanige positien, welcke seeckerlijck aanghenomen worden van die geene, die men wil overtuygen. Het welcke Monsieur des Cartes te recht considererende, en willende sulcke seeckere bewijsen van Godts wesentlijckheydt voor-brengen, daar selfs de hartneckighste twijffelaars soude moeten voor verstommen, wat heeft hy anders konnen doen? als ter zy setten al dat geene, dat hy wist, dat by die Luyden in twijffel getrocken wierdt. Want soo hy met een Scepticus te doen hebbende op de ordinaire trant begon te raisonneren, en uyt de order, geschicktheydt en andere volmaacktheden deser Wereldt, die wy

 met

met onse sinnen beschouwen, te deduceeren de volmaaecktheydt en wijsheydt van de Werck-meester, sou dat argument (hoe krachtigh dat het is voor die geene die de sinnen gheloof geeft) niet belachelijck sijn voor een Scepticus? Sou hy niet daatlijck seggen, myn lieve man, ghy onderstelt dat'er een Weereldt is, en daar weet ick niet van, misschien ja, misschien neen, 't schijnt my wel soo, maar ick weet niet of't soo is; ghy onderstelt niet alleen dat ghy siet, maar oock dat het waar is, 't geen ghy siet, maar ick bid u, siet wel toe, misschien bedrieght u uw gesicht, dat meenighmaal geschiet, misschien sietge niemendal, maar beelt het u maar in, gelijck phantastycke lieden doen, ja gelijck selfs de verstandighste in haar droomen menighmaal gebeurt; en daaren-boven wat weetge of'er niet een Bedrieger is soo krachtigh, dat hy u selfs bedrieght in dat, 't geen alderklaarste en 't alderseeckerste u dunckt te wesen. Wat nu? wat sal nu ymandt die daar op uyt is om dese Luyden te overtuygen doen? sal hy, ghelijck men ordinary gewoon is, haar gaan schelden en rasen, verwyten datse met de kop gequelt zijn, datse hertneckich zijn, datse beter met slagen als raisonnementen behoorden gheleert te worden, dat men tegen haar, als die de eerste beginselen ontkennen, niet behoorde te disputeren, of sal hy liever nae een middel om-sien, om dese Luyden te helpen. Het welck leste seeckerlijck Christelijcker is als het eerste; het eerste is nergens toe bequaam, als om dese Luyden hartneckiger te maecken, en haar te persuaderen, dat ons de reden ontbreeckt, en dat men daarom haer niet als met scheldt-woorden te keer gaat. Maar wat middel nu om haar te helpen? seecker anders geen als dese; Ghy ontkendt datter een Werelt is, dat ick sie, dat'er een Godt is die alles regeert, ghy versiert een Bedrieger die my over al bedrieght; Al dese dingen doet ghy wel buyten alle reden, jae buyten alle schyn van dien, maar evenwel, om u te toonen, dat ick seecker weet, dat'er een Godt is, die my niet bedrieght, laat het soo zijn, ick sal het u alles toegeven. Ick sal, om dat ghy het soo hebben wilt, u toegheven dat'er geen Werelt, geen Godt, geen Lichamen zijn; Ick sal met u in dit ondersoeck der waarheyt stellen, dat ick misschien droom, dat al dat ick sie misschien maar inbeeldingen zijn, dat ick misschien van een krachtige Bedrieger bedrogen wordt. Laat dit alsoo zijn, jae weetje noch

yets

yets meer, om u twijffelende party een coleur te geven, ick ſal 't u alles toegeven; niet om dat ick geloof, dat het ſoo is, dewijl ick ſeeckerlijck weet, dat al deſe dingen vals ſijn, maar om u ſwackheyt of hartneckigheyt te gemoet te komen, en u evenwel te overtuygen, dat des alles niet tegenſtaande, hoe ſeer dat ghy oock met deſe redentjens pronckt, ick u demonſtreeren ſal ontwijffelbaar, en dat'er een Godt is, en dat de ziel van 't lichaam onderſcheyden is. Sal men nu ſeggen, dat deſe man ſoo doende ondertuſſchen een Atheiſt, of dat deſe twijffelingh, of ſchadelijck of onnut is, of oock een wegh tot Atheiſterye baant? Of ſalmen liever moeten bekennen, dat deſe manier, de eenige wijſe is, om ſekerlijck deſe Scepticus, en al die met hem in een gevoelen mochte ſijn, van de waarheydt ſeecker te maecken, en uyt alle twijffelmoedigheyt, die hy mochte hebben omtrent Godts weſentlijckheyt te redden? ſijnde evident, dat'er niet ſekerder kan ſijn, als dat ſoo uyt de eerſte gronden werdt gededuceert. Een Chriſten die met een Heyden te doen heeft, om die tot het Chriſtelijck Geloof over te brengen, ſal hy niet genootſaackt ſijn de H. Schriftuur, in dit onderſoeck met den Heyden, en de waarheyt der Chriſtelijcke Religie, aan een ſijde te ſetten, en die in ſijn raiſonnementen, daar hy deſe Heyden mede convinceeren wil, niet meerder te gebruycken, dan als of hy ſelfs een Heyden was? Want hy de Schriftuyr gebruyckende ſal eer van deſe Heyden, die die niet aanneemt, belacht en beſpot worden, dan hem bekeeren en tot de waarheyt brengen. Soo oock die een Scepticus, die van alles twijffelt, die ſtelt dat wy miſſchien in alles bedrogen worden, en dat'er miſſchien noch Godt noch Werelt noch wat des meer is, van eenige waarheyt wil overtuygen, die kan niet ſtellen in dit raiſonnement, dat e'r of Godt of Werelt is, maar moet nootſaackelijck ſijn redens ſoo dirigeren of'er geen van alle deſe dingen, die de Scepticus ſal ontkennen, inder daat waaren, en ſich derhalven ſoo aanſtellen in dit onderſoeck, of hy ſelfs een Scepticus was. Ende, gelijck het ſeer kinderachtigh ſoude ſijn, dat men deſe Chriſten ſich ſoo in dit onderſoeck met den Heyden aanſtellende, als of hy van geen Schrifftuur wiſt, jae als of hy ſelfs een Heyden was, ſoude willen reprocheeren, dat hy ten minſten voor dien tijdt geen Chriſten was, en ſijn ziel voor ſoo veel in 't gevaar ſtelde, ſoo ſchaamt het oock

sich selfs, op dat ick geen harder woordt gebruycke, dat men des Cartes, sich in dit Examen met de Scepticus soo aanstellende, als of hy selfs een Scepticus was, wil te last leggen, dat hy voor die tijdt een Godtverlogenaar is, dat hy niet weet of hy slaapt of hy waackt, of hy'er is of niet en is, en wat'er oock meer voor sotternyen of seer onnoosel of seer quaatwilligh tegen dese methode sijn uytgebraackt. Waar uyt men klaar kan sien, dat dese twijffelingh niet anders sijnde als een naau ondersoeck der waarheydt, in alle saacken van importantie ten hoochsten nootsaackelijck is, 't geene wy, hoewel niet met het selfde exempel, dat des Cartes gebruyckt van appelen, met diergelijcke nochtans van 't ondersoeck van diamanten genomen, sijnde saacken van vry meerder aangelegentheydt, een weinigh sullen verklaaren. Laat ons dan eens stellen, dat een voorsichtigh Juwelier hebbende een doos, in de welcke sommige ware, sommige valsche diamanten met stof, aarde, vuiligheyt, &c. vermenght gevonden worden, sijn neerstigheyt daar op aanleydt, om op de beste wijse des mogelijck d'eene van de ander te onderscheyden, en die doos t'eenemaal reyn van valsche en alleenlijck met waare diamanten vervult te houden. Wat sal hy doen? Sal hy yder diamant voor diamant opnemende, de selfde nauwkeurigh ondersoeckende, na dat hyse voor goet gekeurt heeft, weder in de doos leggen? Maar soo doende, sal hy voor eerst die doos, gedurende dit ondersoeck, met eenige meerder of minder valsche diamanten beset houden, en ten tweeden, sich selven in peryckel stellen van een en de selfde diamant menighmaal in handen te krygen, en soo syn arbeyt te vermenichvuldigen. Ofte sal hy liever al wat in die doos is, soo waar als valsche, alle stof, alle aarde schoon en net uyt de doos op een tafel of yets anders gooyende, dan van vooren aan naau opsicht nemen, om de ware van de valsche te onderscheyden, en die geene, die hy na dese accurate proef sal vinden sekerlijck fijn te sijn, in de voorsz. doos te leggen, en soo als een groote schat te bewaren. Met het welcke te doen sal hy voor eerst, op eenen oogenblick sijn doos net en suyver hebben van al wat valsch en onreyn is, ten tweeden, hy sal geen peryckel loopen, om de fijne uytgevonden diamanten of weder te besmetten en te verduysteren, door de vuyligheyt, daarse in 't eerste cas weder

der onder raacken, nochte oock om de selfde menichmaal in handen te krygen, dewyl hy de uytgevondene van de andere separeert, en in een doos, die schoon gemaackt is en van alle vuyligheyt gesuyvert, neerlegt. Soo oock indien een voorsichtich mensche nu gekomen tot jaren van bequaamheid, om soodanigh ondersoeck te doen, en bevindende dat door de jonckheidt, door persuasien van sijne sinnen, als andersins hy sijne gedachten met veel opinien beset heeft, waar van 'er buyten twyffel sommige waar, sommige valsch, doch alle onder-een gemenght zijn, sich voorneemt, (en wat voor een redelijck mensche sal dit niet doen?) dit mengelmoes eens aen-te-grypen, en het ware van het valsche, het kooren van het kaf net te suyveren, wat sal hy beginnen? sal hy sijn opinien een voor een by 't hooft grypen, haar waarheidt ondersoecken, en ondersocht hebbende ende waar bevindende, wederom aennemen? Maar soo doende, redt hy sich selfs noyt van alle dwalingen, dewyl hy sijn gemoedt, hoewel het selfde te met wat reynder krygende, nochtans altydt (dewyl hy noyt op soodanige wijse, alle sijne opinien om de menighvuldigheidt van dien, en de kortheidt van sijn leven ondersoecken kan,) met opinien die noch niet ondersocht, dat is, die of valsch of ten minsten onseecker sijn beset houdt, sullende hy oock sich selfs eveneens als dese Juwelier, met een en de selfde opinie uyt dese confusie dickwils aen-te-grypen, in peryckel stellen van veel tyts onnodigh te verspillen. Waar in dit ten hoogsten te noteren is, 't welck in de diamanten, ten aansien dat de een sijn goetheidt van den ander niet dependeert, soo geen plaats heeft; Datmen namentlijck soodanigh de eene opinie voor, de ander na ondersoeckende, in dit ondersoeck van een eenige opinie, wat voor een het oock soude mogen sijn, een van beyde moet doen; ofte men sal de waarheidt van dese opinie, diemen nu ondertast, toetsen aen de andere opinien, die in ons gemoedt zijn, en die men noch niet nae gedacht heeft, ofte men sal de selfde soo ondertasten, datmen geen van alle die andere opinien gebruyckt, niet meer of se t'eenemaal uyt ons verstant uytgewist waren; soo hy dese sijne opinie aen de andere, die noch niet ondersocht en voor soo veel onseecker sijn, toetst, wat is 'er klaarder, als dat hy op 't onseecker bouwende noyt tot sekere waarheidt sal komen?

soo hy nu dese sijne opinie soodanigh van de eerste beginselen af deduceert, of alle andere opinien uyt sijn gemoedt uytgewist waren: wat is 'er claarder, als dat hy dat geene doet, dat des Cartes wil dat men doen sal? Dat hy namentlijck gelijck als de Juwelier eerst sijn doos reynight, met 'er alles uyt te werpen, soo oock sijn verstant op een bof van alle dwalinge reinige, met in het volgende ondersoeck der waarheidt, alles als los en onseker stellende, van den beginne af alles niet aan sijn voorgaende opinien, die hy alleen aan een sy steldt, maar aan 't helder licht der nature soodanigh te beproeven, dat alle suspicie van dwalingh en van onseeckerheidt t'eenemaal benomen wordt. 'Twelck dan klaarblijckelijck de eenighste wegh is, om sich van alle dwalingen te vryen, en sijn verstandt niet als met seeckere en ontwijffelbare waarheden te verçieren. Waar by komt dat, hoe datmen oock dese twijffelingh neemt, het seker is, dat des Cartes die limiteert met dese twee conditien: de eerste aangaande de tijdt wanneer, de tweede aangaande de saacken, in welcke dese twijffelingh ofte dit ondersoeck plaats grypt. Het eerste bepaalt hy expresselijck eens in ons leven, in 't begin namentlijck van de Philosophie, dat is, van alle reden, kennisse en wetenschap. Want waarlijck, of wy spreecken van ymandt die noch niemendal weet, of van ymandt die reedts eenige seeckere wetenschap bekomen heeft. De eerste voorwaar noch nergens af wetende, moet hy niet alles ondersoecken, sal hy tot eenige kennisse komen? of sal men soo ymant voor een regel voorschryven? hoewel ghy nergens af weet en niet sekers hebt; soo moetje evenwel sommige dingen voor seker aannemen, die ghy niet en weet. 'T welcke immers de ongerymtheyt selfs is. Soo men nu spreeckt van ymant, die reets eenige sekere wetenschap bekomen heeft, voor die, als sijnde nu niet in 't begin van alle kennisse, maar hebbende al eenige progressen daar in gedaan, is dese methode niet, die alles ondersocht wil hebben. Want waar toe het ondersoecken? Waar toe het twijffelen aan saacken, die my door ondersoeck al seeckerlijck bekent sijn? De saacken, daarmen van twijffelen ofte die men verder ondersoecken moet, want dit is des Cartes een en 't selfde, sijn niet alle, seecker of onseecker, maar die alleen, in de welcke eenige suspicie of schijn van dwalingh en onseecker-

seeckerheidt kan vallen. En voorwaar indien ick alle menschen wil voldoen, indien mijn ooghwit is sulcke seeckere waarheden te doceeren, dat ick allen alle selfs oock de minste reden van twijffelingh wil benemen, wat is 'er klaarder, als dat ick alles moet demonstreren, en voor mijn demonstratie als twiffelachtigh stellen, waar oyt ymant, wie dat hy oock sy, sou maar aan twijffelen konnen. 'T welck oock de oorsaack is, waarom dat des Cartes dese soorte van twijffelingh buytensporigh noemt, om datse selfs oock als twijffelachtigh, dat is, als vorder bewijs van doen hebbende, considereert dat gene, dat by de meeste verstandige menschen voor seecker en klaar werdt opgenomen, om soo doende, en niets, hoe helder het oock ymandt mocht schijnen, onbewesen latende, alle uytvlucht te benemen voor soodanige menschen, die sich soo buytensporigh aanstellen, datse selfs ernstelijck aan die dingen komen te twijffelen. Even gelijck als de Mathematici dickwils dingen bewijsen, die veelen ten eersten klaar sijn, om aen swacke herssenen, die die klaarheidt soo licht niet sien konnen, t'eenemaal te voldoen. 'T welck gelijck niemant haar qualijck afneemt, datse uyt vrese van dwalingh soo omsichtigh sijn, soo kan oock dese soort van twyffelingh, die bestaande alleen in 't opschorten van ons oordeel, om yets niet toe te stemmen, datmen noch niet wel weet, en waar van men niet verseeckert is, op geenderley wijse tegen-gesproken worden; want sal men yets vast stellen, dat men niet wel weet, soo machmen hem dan in gevaer stellen, om moetwillich te dwaelen, 't welck immers de redelickheidt van geen mensch toe en laet? Ende soo ondersoeckt des Cartes de argumenten, waarmede de wesentlickheidt Gods op 't alderkrachtichste konde bewesen worden; soo lange nu, als hy die ondersochte ende toetste, koste hy immers de conclusie niet vast stellen; en soo lange moeste hy dan sijn oordeel daer van opschorten. Dit kan immers met geene reden berispt worden; want wat salmen hier seggen? mach men niet ondersoecken, welcke de krachtichste argumenten sijn, om de wesentlyckheidt Godts te bewijsen? wie derf dit ontkennen? De H. Geest wyst ons immers in de Schriftuure dickwils tot dit ondersoeck; of salmen seggen, datmen de Conclusie sal stellen, eermen de Argumenren ende Bewys-redenen heeft

onderſocht? maar door de Argumenten wort men van de Concluſie eerſt verſeeckert; indien menſe dan ſteldt ſonder eenige Argumenten ſoo ſteltmenſe immers ſonder ſeeckerheidt. Beza heeft in ſijne Voorrede op ſijn Tractaat, dat hy noemt *een Boekjen van Chriſtelijcke vragen ende antwoorden*, de ſaacke wel gevat. De reden gevende van dit ſijn werck ſeght hy: *De oorſake tot dit Schrift hebben ten deele de Vrienden gegeven, terwijlen ſy my van verſcheidene dingen vragen, ten deele hebbe ickſe ſelven gelijck als bygebracht, van veele ſaken twijffelende. Want hoewel die onbegrypelickheidt, welcke de Academiſche drijven en die met onſe verſekeringe t'eenemaal ſtrijdt, uyt de Kercke t'eenemaal moet uytgeworpen worden, ende de ydele curieusheidt ſeer te beſtraffen is, oordeele ick nochtans, dat het in deſe ſwackheidt van 't menſchelicke oordeel niet alleen toegelaten is,* NB. *van noodtſakelicke ende nuttige dingen te twijffelen, maer dat men 't oock doen* NB. *moet, in dien wy maar die niet gelijck en ſijn, van dewelcke ick plege te ſeggen, datſe altijdt ſoecken, op datſe noyt en vinden.* Twyffelen is dan by Beza ſoecken, en dit twyffelen ſeght hy niet alleen toegelaeten, maer oock noodigh te ſijn. Op die maniere dan en geheel in den ſelven ſin, ſeght des Cartes oock in ſijnen 10. Brief in 't tweede deel van ſijne Brieven: dat *indien ſich yemandt 't twyffelen van God voorſtelt als een eynde op dat hy hier op ſtil ſtae, hy ſwaerlick ſondige, dat hy van eene ſake, die van ſoo grooten gewichte is, onſeker wil blyven. Maar ſoo yemandt 't twyffelen wil nemen tot een middel, waar door hy tot een klaerdere kenniſſe van de waarheidt kome, die doet een ſaack t'eenemaal godtſalig ende eerlick; terwylen niemandt 't eynde kan willen, ten waere hy oock de middelen wilde, ende in de Schrifituure ſelfs worden de menſchen dickwils genoodicht, om de kenniſſe van Godt door natuurlicke reden te verkrygen.* Waar uyt het blijckt, dat dit twijffelen alhier by des Cartes niet anders is als onderſoecken, gelyck 't ook by Beza in dien ſin genomen wort. Maar, ſeggen ſy, des Cartes telt onder deſe twyffelachtige dingen niet alleen onſe ſinnen, maar ſelfs, 't welck Godslaſterlijck is, Godts weſentlyckheidt: Soo hy alleen ſtelden, dat men van alle onſekere dingen behoorden te twyffelen, dat ſoumen licht konnen aannemen, als een ſaack die ſich ſelfs wyſt, maar onder die onſekere dingen te ſtellen, dat 'er een Godt is, dat is eerſt 't geen waarom wy ſoo op hem ſchel-

ſchelden en laſteren. Maar ick wilde deſe luy wel gevraaght hebben, 't ſeecker of 't onſeker ſijn van een ſaack, of dat de ſaacken ſelver raackte of niet liever het verſtant. 'T is waar, dat de drie hoecken van een driehoeck ſoo groot ſijn als twee rechten, maar iſt daarom aan allen ſeker, of iſt maar alleen ſeker aan die geene, die die waarheidt klaar hebben bevat door 't onderſoeck, dat ſy 'er op gedaan hebben, en aan allen anderen onſeker? Nu dan, de kenniſſe van Godts weſentlijckheyt, hoe waar datſe oock is, is evenwel niet ſeker als aan de gene, die die waarheidt klaar en onderſcheydentlijck bevat heeft; die der oock derhalven niet van twijffelen kan, maar onſeecker aan allen anderen, die daarom de ſelfde nootſakelijck naaukeurigh moeten onderſoecken, en met de welcken, indien men handelen ſal om haar te recht te brengen, men nootſaackelijck ſoo handelen moet, als of men in haar ſchoenen ſtack, gelijck getoont hebbe. 'T welck oock de reden is, waarom des Cartes hier van ſoo ſpreeckt, ſijnde inder daat deſe ſijne twijffelingh niet anders als een ſerieuſe abſtractie, in ſijn begrip, ſtellende ſich in ſijn gemoedt alſoo aan, even ofter geene lichamen ende alſoo geen hemel, geen aarde, geene boomen en ſoo voorts en waren, ende ſiende, wat daar uyt volgen ſal. Dit doende ſal hy bevinden, dat hier uyt niet en volcht, dat hy ſelfs, die dit alſoo doet, die in dier maniere ſich gedraaght, als of hy van alle lichamelijcke dingen ſerieus twijffelde ende deſelve in ernſt voor vals hielde, niet 'en ſoude ſijn, maar wel ter contrarie volgen moet, dat hy, die alſoo twijffelt, en die lichamelicke dingen voor vals houdt, ſelfs is, en dat hy niet yets lichamelicks is, alſoo hy alle lichamelicke dingen ſteldt niet te ſijn, maar dat hy is 't gene dat twijffeldt, dat verſtaat, dat oordeeldt, wil, en ſoo voorts. Waar door niet alleen ſeeckerlijck begrepen wordt, dat onſe ſiele en is, en yets is 't welcke twijffelt, oordeelt, wil en ſoo voorts, maar oock te gelijck 't weſen van de ſelve, beſtaande in dencken, alſoo in alle deſe werckingen, in 't twyffelen, in 't oordeelen, willen &c. het dencken wort gevonden; Waar na onder onſe gedachten bevindende, dat wy oock hebben eene gedachte van het aldervolkomenſte weſen, 't welcke Godt is, wort dan oock ſijne weſentlijckheyt door vaſte gronden ende demonſtratien bekent, en ſoo bekent, datter 't gene lichamelick

is.

is van hem wort afgescheiden, ende hy alleen als een volkomen, eeuwigh, selfstandigh wesen wort begrepen, door wiens wille wy ende alle 't gene datter is of wesen sal, of dat wy noch bevinden sullen te sijn, bestaat, is, en onderhouden wort. Daarna komt men dan oock tot de kennisse van de natuir van de lichamen ende men leert, hoe datmen vorders kan komen tot de verseker-heyt van de wesentlijckheyt van lichamen ende andere dingen, behalven ons selfs en Godt, die wy al te vooren bekent hebben; en soo wort dan de natuur van hemel, aarde ende alles wat daar in is, ondersocht ende op vaste en onbeweeghlijcke gronden getimmert. Dit is de nuttigheyt van dese uytsporige hyperbolycque ende Metaphysische twyffelinge, dat daar door vaste beginselen ende fundamenten van alle sekere ende vaste kennisse geleght vvorden, dewelcke dan eens geleght sijnde, heeft men dese uyt-sporige hyperbolycque twyffelinge niet meer van noden, en men laatse dan t'eenemaal varen. Maar des Cartes seyt vvel uytdruckelijck, dat het oorbaar is, alle dingen voor valsch te houden; op vvelcke en diergelijcke expressien, die hier en daar gevonden vvorden, al dit onverstandigh rasen en tieren tegen dese methode van des Cartes gefondeert is. Maar ist mooghlijck dat men kan geloven, dat des Cartes sijnde ten minsten een man geweest die sijn vyf sinnen had en niet t'eenemaal hersseloos vvas, sulcke sotte gedachten soude vvillen voorstellen? datmen inder daat most in't ondersoeck der vvaarheyt voor valsch houden, al't geen dat eenighsins twyffelachtigh vvas; datmen most stellen, dat 'er geen Godt, geen Werelt en is, om dat het by sommige ontkent vvord ende nader-bewys van doen hadt. Ofte is het vry vvat vvaarschynelijcker, als hy sich selfs al niet soo klaar expliceerden, dat sijn meeningh is geweest, datmen gelijck men in bewysen noyt yets gebruyckt tot een argument, datmen meent valsch te sijn, dat men soo oock in dit fundamenteel ondersoeck der vvaarheyt, in dese bewysen, die seker en onverwricklijck moeten sijn, al vvat eenighsins in twyffel kan getrocken vvorden moet voor valsch houden, dat is, niet meer gebruycken dan of men meende het valsch te zijn. Ofte oock gelijck ymant, die van contrarie sentiment is, alle argumenten van partyen met de hooghste rigueur examineert, om dat hyse houdt valsch te zijn,
dat

dat men soo oock in dit ondersoeck om sekere waarheyt te bekomen, alles waarmen eenichsins aen twyffelen kan, behoort voor valsch te houden, dat is, alle argumenten, die dese dingen te bewysen bygebracht werden, soo te examineren, als of men van contrarie gevoelen was.

'T welck sekerlyck het geene is, dat het ooghwit van des Cartes t'eenemael voldoet, hebbende hy sich met dese twyffelingh anders niet voorgestelt, als het vinden van sekere vastelyck gegronde wetenschap. Maer laet ons daar-en-boven bybrengen plaatsen van des Cartes, daer hy dit voorige met duidelicke woorden selfs seght. Hy seght dan, in de aanmerckingen op 't Programma van Regius in den Artyckel, wiens beginsel is *Quippe neminem* &c: *Ick sal ten tweeden vermaanen, dat ick oock noyt geleert en hebbe*, dat men Godt moet verloochenen, ofte dat hy ons kan bedriegen, of dat men van alle dingen moet twyffelen, of dat men aen de sinnen geen geloof moet geven, of dat men de slaap van 't vvaacken niet moet onderscheiden, *of diergelycke dingen, die van botte lasteraars my somtydts sijn voorgeworpen; maar dat ick dit alles met expresse woorden verworpen, ende met de krachtighste argumenten, ja ick derf seggen met krachtiger, alsse oyt van ymandt sijn wederleght geworden, wederleght hebbe: 't welcke, op dat ick te bequaamer ende krachtiger doen soude, hebbe ick in 't begin van myne* Meditatien *alle dese dingen als twyffelachtigh voorgestelt, die van my niet eerst gevonden sijn, maar van de Sceptische al lang te vooren syn gebruickt geworden. Maar wat isser onbillicker, als dat men een Scribent toeschryve die opinien, welcke hy alleen tot dien einde voortbrenght, op dat hyse wederlegge? Wat is ongerymder als te verdichten, datse ten minsten voor dien tydt, in dewelcke dese valsche meeningen voorgestelt en noch niet wederleght worden, geleert werden, en dat daarom hy, die de argumenten van de Atheisten voortbrenght*, voor een tydt een Atheist is? *Wat is Kinderlijker, als te seggen, indien hy ondertusschen quam te sterven, eer hy* sijne gehoopte demonstratie *geschreven ofte gevonden hadde, hy als een Atheist soude sterven, en dat hy te vooren die schadelijcke leere geleert hadde*, maar dat men geen quaadt moet doen, op datter yets goedts geschiede, *en diergelijcken*. Misschien sal ymant seggen, *dat ick dese valsche opinien niet hebbe voorgestelt als van anderen*

ren maar als de myne: maar wat is daaraan gelegen? alsoo ickse alle in 't selfde Boeck, in 't welcke ickse hebbe voorgestelt, wederleydt hebbe; en dat men uyt den tytel van 't Boeck heeft konnen verstaan, dat ick t'eenemaal af-keerigh was, om die te geloven, alsoo in 't selve demonstratien van de wesentlickheyt Gods worden belooft. *Isser yemant soo sot, dat hy geloove, dat hy, die een soodanig Boeck maackt, niet en wete, wanneer hy de eerste bladeren schryft, wat hy in de volgende te verhandelen voorgenomen heeft? Maar ick hebbe de Objectien als de myne voorgestelt, om dat het den styl van Meditatien vereischte, die ick geoordeelt hebbe de bequaamste te sijn om de redenen uytte leggen. Welcke reden in diense myne veroordelers niet genoech en doet, wilde ick wel weten, wat se van de Heilige Schrift, met de welcke geene menschelicke schriften syn te vergelycken, seggen sullen, wanneerse in deselve eenige dingen sien, die niet wel en konnen verstaan worden, ten waare, datse vast gestelt wierden gesegbt te syn van de godtloose, ofte van eenige andere als van de H. Geest en de Propheten, gelyck daar sijn in den Predicker in 't tweede Capittel de woorden:* Is 't niet beter te eten en te drincken, en aan sijn siele te vertoonen de goederen van sijnen arbeyt, en dat het is van de hant Gods. Wie sal alsoo eten en van wellusten overvloeyen, gelijck ick? *en in 't volgende Capittel:* Ick hebbe in mijn herte gesCidt van de Kinderen der Menschen, op dat haar Godt beproefde ende vertoonde, dat sy gelijck waren aen de Beesten. Daarom is deselve ondergangh van den Mensch ende de Beesten, en eene gelijcke conditie aen beyde, so datse sterven gelijck de Mensche, sy aesmen alle gelijck, en de Mensch heeft niet meerder als een Beest &c. *Gelooven sy, dat den H. Geest ons daer leert, dat wy den buyck sullen dienen en van wellusten overvloeyen, ende dat onse sielen niet meerder onsterflick zijn als die van de beesten? Ick en meene niet datse soo dull zijn. Maar sy en moeten oock niet lasteren, dat ick onder 't schryven dese voorsorgen niet gebruickt en hebbe, die noyt van eenige andere Schryvers, selfs niet van den H. Geest gebruickt sijn.* Ziet oock het geen hy over dese woorden, *voor valsch houden*, seght in sijn antwoort op de sevende Tegenwerpinge aen de letter E. *Waer ick geseit hebbe, datmen de twyffelachtige saken eenige tyt voor valsch moet houden, ofte deselve als valsch verwerpen, daer heb ick soo klaer uytgeleyt, dat ick alleen verstondt,*

dat-

dat men om waarheden metaphysice seecker (dat is so seecker, datter de alderminste suspicie van twijffel geen vat op heeft) *te ondersoecken, geen meer acht moet nemen op twyffelachtige als op t'eenemaal valsche saacken, dat het my niet mooghlijck schynt, dat ymant gesondt van herssenen sijnde myn woorden anders soude uytleggen.*

Hoe kan men nu seeckerder sijn van het sentiment van ymant, als door sulcke klare en duydelijcke woorden, daar hy t'eenemael ontkent 't geen hem te laste geleit wort, daar hy sijn woorden, inde Meditatien en Principien vastgestelt, en van de Aanwysers bygebracht, soo klaar en helder uytleght? Maar neen, dit helpt alles niet. Hy moet, met wil of onwil, twijffelen van Godt, van sijn sinnen, en wat des meer is. Want hoewel het niet ontkent kan worden, dat hy hier het contrarie klaarlyck seyt, so staat het evenwel in sijn *Principia* én inde I. *Meditatie.* Maar voor eerst, is't niet notoir, dat al die argumenten, die in de eerste *Meditatie* bygebragt worden, niet argumenten sijn van des Cartes uytgevonden, maar van de *Sceptici* gestelt? ist niet seker, dat des Cartes deselvige in sijn volgende Meditatien wederleit? of altyt, dat hy dat boeckje geschreven heeft om se te wederleggen? Wat reden dan, om hem, gelijck hy selfs seyt, te last te leggen, 't geen hy niet alleen ontkent, maar dat hy expresselyck wederleyt? Hier nevens is oock aen te mercken, dat die redenen van twyffelinge, die in de eerste *Meditatie* onder de naem van de *Sceptici*, gelyck wy te vooren hebben aengemerckt, voortgebracht worden, niet en gaen tegens de wesentlijckheit van Godt, maer de eersten tegens de vastigheit van de sinnen, de tweede tegens 't onderscheit tusschen droomen ende waken, de derden tegens de wesentlickheit van de lichamen in 'tgemeen, en soo voorts tegens de kennisse van de natuur der lichaemen, tegens de kennisse der sterren, tegens de geneeskunst, ende andere diergelicke wetenschappen, de vierden tegens de rekenkonst, ende alle Mathematische wetenschappen, maar niet eene die tegens de kennisse van de wesentlickheit van Godt aengaat; en 't is soo verre af, dat dit soude geschieden, datter selfs de vierde reden van twyffelinge, tegens de Mathematische wetenschappen, daer van daen genomen werdt, dat Godt misschien ons alsoo mochte gemaackt hebben, dat wy selfs, in 't gene wy klaar en net begreepen, souden komen te dwalen, of, indien

wy van Godt niet gemaackt waren, dat wy dan ſoo veel te lichter ſouden konnen bedrogen worden. Wy willen hier by voegen een plaatſe van des Cartes uit de *ſevende Reſponſien op de ſevende Ojectien tegens ſijne Meditatien*, alwaar hy §. T. dus ſeght: *Hy wil een ſcrupel voorwerpen, Godt aangaande, maar alleen in't voorby-gaan, miſſchien op dat de gene, die weten, hoe neerſtich ick alles, dat tot de godtſaligheidt ende in't gemeen tot de ſeden behoort, hebbe uyt-geſondert van deſe twyffelinge* abdicatie, *niet en ſouden meenen, dat hy laſtert.* Waaromme dat hy oock expreſſelijck noteert, dat deſe wegh van twijffeling en nauw-onderſoeck voor alle verſtanden, om ſijn moeylijckheidt, niet bequaam is, als ſijnde 'er onder de menſchen veele ſwacke geeſten, die menighmaal niet oordeels genoech hebben, om de diepſinnigheden van dit naukeurigh onderſoeck te bevatten. Wien het derhalven beter is op de ordinaire, hoewel loſſer gronden, heen te ſleuren, als ſich in dit onderſoeck, hoewel in ſich ſelver verre beſt, daar voor haar ten reſpecte van haar ſwackheidt niet licht uytkomſt te vinden is, in te laten, ſijnde die wegh alleen gebaant voor luyden, die en verſtant en reſolutie en tijt genoech over hebben, om de ſelfde inteſlaan, en tot het uyt-eynde te volgen. *Derhalven ſtae ick t'eenemaal toe, dat die dingen, die in de eerſte, en ook in de overige bedenckingen bevat worden, niet en ſijn gepaſt na de bevattingh van alle verſtanden, en dat heb ick oock overal daar 't te pas quam betuight, en ſal't namaals betuigen. En dit is de eenige reden geweeſt, waarom ick die dingen in mijn Diſcours van de Methode, 't geen in't Frans geſchreven is, niet hebbe verhandelt, maar bewaart voor deſe bedenckingen, waar van ick te vooren vermaant hebbe, datſe alleen van verſtandige en geleerde Mannen behoorden geſien te worden. Carteſius in ſijn antwoort op de 4. Bedenckingen p.* 135. Hier mede ſtryden geenſins de woorden, die van de Aanwyſers worden bygebracht. Wy ſullen deſelve wat breeder voorſtellen, als 't van de Aanwijſers is geſchiedt, om de ſin van deſelve ſoo veel te beter te vatten. Hy ſeght in 't eerſte Artyckel: *Alſoo wy Kinderen geboren ſijn en verſcheidene oordelen van de ſinnelicke dingen eerſt hebben voortgebracht, eer wy't geheele gebruick van onſe reden hadden, worden wy door veele vooroordeelen afgekeert van de kenniſſe der waarheidt, van dewelcke wy anders niet ſchijnen te konnen*

nen

aen bevrijdt werden, als indien wy ons bevlijtigen, om eens in't leven te twijffelen van die dingen, in dewelke wy de minste sufficie van twijffel sullen vinden. §. 2. Ia't sal oock nutlick zijn, dat wy die dingen, waar van wy twyffelen, voor valsch houden, op dat wy soo veel klaarder, wat het seeckerste ende lichtste is, om bekent te worden, mogen vinden. §. 7. Maar alsoo verwerpende alle dingen, van dewelke wy eenichsins konnen twyffelen, ende oock verdichtende, datse vals syn, verdichten wy wel licht, datter geen Godt is, geen Hemel, geen Lichamen; ja dat wy oook selfs noch handen, noch voeten, noch eenigh lichaam hebben, maar daarom niet, dat wy, die sulcke dingen dencken, niet zyn. De meeninge van die woorden, op dewelcke dese *Aanwysers* sien, is, dat wy lichter konnen stellen, datter geen God is, als dat wy, als wy 't selve stellen, niet en sijn; dat is, dat schoon genomen ymandt stelde, datter geen Godt en was, hy nochtans dit stellende niet en soude konnen seggen, dat hy selfs niet en was, alsoo hy alle dingen voor vals houdende selfs immers moeste sijn, die deselve voor vals hielde. En 't is seker, datmen eerder versekert is, dat men selfs is, als dat men versekert is, datter een God is. Den Apostel Paulus seggende, dat *'t gene van Godt kennelick is in de Heydenen openbaar is Rom. I. 19.* stelt immers alree vast, dat die gene sijn, in dewelcke 't openbaar is. Hadde nu maar in de woorden van des Cartes, in plaatse van *facile licht*, gestaan *facilius lichter*, soo wasser immers geene swarigheidt, selfs oock in de woorden, geweest: doch 't woort *facile licht* is by hem so veel als *facilius lichter*, gelijck 't uyt de tegenstellinge klaar blyckt, ende 't woordt *supponimus* moet overgeset worden, *stellen wy door verdichtinge*; so dat dan des Cartes dat alleen secht, *wy konnen eerder en lichter verdichten, datter geen Godt is, als dat wy verdichten souden konnen, dat wy selfs, wanneer wy yets verdichten, niet en souden sijn.* Wat is hiermede nu misdaan? souden de H. Curareuren, in diense van sulcke Aanwijsers en Berichters niet waren qualijck geinformeert geweest, wel dit seggen hebben willen verdoemen? Ten tweeden, het sy soo, laat ons haar eens toegeven, dat des Cartes sich selfs tegenspreeckt, dat sijn woorden in't begin van de Beginselen, en inde eerste Meditatien klaarlijck dese twijffelingh met sich brengen, (maar ick hoop evenwel niet dat dese luyden, om dat ick haar dit toegeef, my sullen tracteeren als sy des Cartes

doen,en ſuſtineren hier uyt,dat ick 't geen ick haar om haar quaatwilligheyt te toonen toegeef, inder daat ſo gevoel) door wat middel weten ſy nu het gevoelen van de man. In de I. Bedenckingh en in de Beginſelen ſeydt hy naar haar oordeel jae, in 100. ander plaatſen neen, by gevolge ſpreeckt hy ſich tegen. Welcke ſaken ſoo ſtaande, wat my aangaat ick weet geen middel om te weten, wat ſijn ſentiment geweeſt is. Want de man doot ſijnde, hoe kan ick het weten als uyt ſijn Schriften? En daar in hy nu ja nu neen ſeggende, neemt hy niet alle gelegentheidt wech, om dit nu ſeecker te weten? Of ſal miſſchien de Chriſtelijcke Liefde, de Theologiſche moderatie en voorſichtigheidt in deſe twijffelbare ſaack, in ſtee van de ſelfde op het beſte uyt-te-leggen, hier vereyſchen, dat men ſe inde alderſlimſte vouw ſlaat, die in 's menſchen gedachten vallen kan.

Dit uytleggen, dit ſchelden en laſteren daar op volgende, 't geen in alle andere ſaacken de naam van vuyligheidt, partydigheidt en eigenhoofdigheidt ſou dragen, is hier geloof ick, een effect van liefde, van verdraaghſaamheidt, van inſchicklijckheidt. 'T geen in andere een quaadtaardige verdraayingh der woorden ſou ſijn, is hier een heerlijcke vondt, om met de Carteſianen *per fas & nefas* quanſuys te onderdrucken, de Kercke en Waarheidt een dienſt te doen. Ick bekenne gaarn, dat ick na mijn eenvoudigheidt noyt beter hebbe geweten, ofte als ick ſach, dat een Autheur ſich t' eenemaal tegenſprack, dat dan beſt was van ſijn ſentiment in deſe of t' eenemaal te ſwijgen, ofte altijdt dat van het gevoelen des Autheurs te præſumeren, dat met ſijn andere ſtellingen, met ſijn fundamenten, met de reden beſt quam te accorderen. Noyt is my in de ſin geſchoten, dat men dan eerſt een Autheur te recht verſtont, als men de heele Werelt van hem quade impreſſien gaf, als men overal, 't ſy te pas quam 't ſy niet, op hem uyt voer, en, om hem by de onnoſelen verdacht te maacken, ick weet niet wat voor ſchelm-ſtucken uyt eenige woorden, nae den aart der liefde verdraayt, hem ſocht op te dichten. Die deught is tot noch toe mijn verſtant te boven gegaan. Ick wil oock veel liever inde tegenwoordige Haters van 't gevoelen van des Cartes deſe uytſteeckende qualiteyten, die metter tijdt miſſchien noch *wel een Artykel* des Geloofs ſullen worden, met verwonderingh

vene-

venereren, als de selfde of met groote onwetentheyt of met groote boosaardigheidt navolgen.

Eindelijck als 't nu al waar was, dat des Cartes hadde gestelt, dat men van Godt most twyffelen, moet dat gevoelen evenwel op de reeckeningh van de Cartesianen staan, die in andere dingen sijn methode volgende in dit expresselijck van hem afgaan? Want wat is 'er notoirder? Wat is meer geschreven en gewreven, van al de hedendaaghse Cartesianen, als dat dese twijffelingh van des Cartes maar een naauw ondersoeck der waarheidt is? Dat 'er een soort van twijffelingh is, waar in men met ernst in twijffel treckt dese of geene stellingen, gelijck men gewoon is van nieuwe tydingen te doen, niet wetende meenichmaal wat te geloven, en datmen soodanich aan Godt niet mach twijffelen. Maar dat er noch een andere soort van twijffelingh is, waar door men inder daat niet twijffelende, sich evenwel in 't ondersoeck der waarheyt soodanigh aanstelt, alles soo naauw overweeght, als ymant doen soude, die van de saack of twijffelde of die voor valsch hielt; en dat van dese soort van twijffelingh des Cartes spreeckt, als hy seyt, datmen aan alles twijffelen moet. Of dese lieden die dit werck op dese boven geseyde manier begrypen verstaan de sin van des Cartes, of sy verstaan hem niet. Soo dese, die haar werck maacken van hem te lesen, sijn raisonnementen na te vorschen, sijn sentimenten te ondersoecken, en aan de toetsteen der reden naaukeurigh te beproeven, sijn sin verstaan, soo is al dit rasen op sijn twijffelingh niet anders als een vuyle lasteringh, die hem van onwetende wert nagegeven. Maar misschen sullen dese hem niet verstaan, en andere, waar onder 'er sijn, die, niet tegen staande sy hem soecken te wederleggen, bekent staan sijn Schriften noyt gelesen te hebben, die sullen dese sijn meeningh te recht gevat hebben. 'T sy soo; laatse hem niet verstaan. Soo is 't altyt seker, datse in dese saack van hem afwycken. Waar toe dan al dit geraas? waar toe al dit water vuyl gemaackt? waar toe dese kost, die nu wel duysentmaal gegeten is, weder opgedist? Is 't om des Cartes van sijn gevoelen te bekeeren? Maar die man is langh doodt, en heeft sich selfs bekeert, soo hy oyt van die meeningh geweest is; dewyl hy als hy 't al inde eerste niet gedaan hadt sich in sijn laatste Schriften anders uitleght. Is 't om sijn navolgers?

gers? maar die roepen en schryven, dat dit haar meening is, datse niemant souden raden aan Godts wesentlijckheidt, de sinnen, en wat des meer is te twijffelen, maar alleen die en alle andere saacken van importantie accuraat te ondersoecken en te examineren. Waar toe dient het dan? Nergens anders toe, als daar 't toe gebruickt wordt. Niet alleen om de gemeente op de Predickstoel, maar oock de Regenten, die dese saacken soo net niet konnen ondersoecken, door sulcke kunsjens op de sy te krijgen, en met schelden en lasteren deselve in te nemen, en haar onnosele Broeders, die sy selfs in haar hart wel weten, datse onnosel sijn, op het lijf te schenden, wel wetende, dat de Regel plaats heeft: *Calumniare audacter semper aliquid haret.*

De woorden, die van de Aanwysers, uyt seker Dispuyt van den 6. Junii 1671, worden voortgebracht, meenen wy oock geen ander verstant te hebben, als de woorden, die wy boven uyt Beza hebben bygebracht, te weten, dat men oock in 't ondersoecken van Gods wesentlijkheit en in de practycke niets moet aannemen, ten ware men het te voren ter dege hadde ondersocht; gelyck Beza seght, *dat het niet alleen toegelaten is van nootsakelicke ende nuttige dingen te twyffelen, maar dat men 't oock doen moet.* Die dese meeninge tegenspreken willen, moeten van gevoelen sijn, dat men alles blindelincks moet aannemen, sonder 't selve te verstaan, of ter dege te ondersoecken, 't welcke hoe 't met de natuure van redelicke menschen kan over een komen, bekennen wy gaarne niet te konnen begrypen.

De negentiende Positie.

In de negentiende stellinge worden de Latynse woorden *idea adaquata* van de *Aanwysers* overgeset, *een denckbeeldt, dat Gods wesen, so als het in sich selven is, uytdruckt*, welcke oversettinge 't woordt *adaquata* niet voldoet. 'T moeste overgeset worden *een denckbeeldt*, dat Godt volkomentlijck ofte in alle sijne oneindige volkomentheden begrypt; dat is, alsoo Godt oneindigh is, dat wy hebben een denckbeelt Gods, 't welcke oneindigh is, ende dien oneindigen Godt volkomentlick ofte op eene oneindige wyse begrypt. Dit soude hem selfs geschaamt hebben, en men soude dan soo onbeschaamt niet hebben durven sijn, om de-

dese ſtellinge op yemands rekeninge te ſtellen. Soo heeft men dan 't woordt *adaquata* anders moeten overſetten, ende ſoo fatſoneeren, op dat men de Aanwyſinge doende eenighſins mochte ſchynen beweſen te hebben, dat die ſtellinge met deſelve woorden van des Cartes was geleerdt. 'T is ſeecker, dat des Cartes deſe ſtellinge ſoo alſſe in 't Latyn alhier gevonden ende van de Heeren Curateuren verboden wordt, t'eenemaal tegen-ſpreeckt in ſijne vyfde Antwoorden op de Objectien over de derde Meditatie §. 4. *Maar als ghy daar by doet*, dat die yets oneindigh ſeght, aan de ſake, die hy niet en vat, yets toeſchryft, 't welcke hy niet verſtaat, *onderſcheidt ghy niet het verſtaan, dat met de maate van ons verſtandt overeenkomt, 't welcke een yeder by ſich bevindt*, à conceptu rerum adæquato, *van 't volkomen begrip der ſaken, welcke niemant heeft, niet alleen van het oneindige, maar miſſchien oock van geene andere ſake, hoe klein ſy oock mach weſen.* Al evenwel moet het des Cartes geſeidt hebben, ende om 't ſelve te bewyſen, ſeggen de *Aanwyſers*, nae dat ſe deſe poſitie in 't duits, op hare maniere hebben overgeſet: *Dit is gegrontveſt op het klaar en diſtinct begrip, 't welck men maackt tot een regel der waarheydt. Soo dat dan eerſt een ſaack ongetwyffelt waar is, als menſe wel en diſtinctelick begrepen heeft, ſoo dat men daar van heeft een volmaackte* ideam *of denkbeelt in 't verſtant.*

Daar is onder al de ſtellingen geen, die te gelyck der Aanwyſers onwetentheyt ende ontrouw ſoo klaar voor oogen ſtelt, als deſe. Haar onwetentheyt daar in, dat ſy confundeeren een klaar en diſtinct begrip van een ſaack te hebben met een volmaackt begrip. Welcke onderſcheydt op dat yder klaar aanſchouwe, ſoo laat hy, bid ick, examineeren de gedachten, die hy heeft van een driehoeck, laat hy eens bemercken, of hy niet klaar en verſtaat, wat dat een driehoeck is, of hy die niet onderſcheydentlyk begrypt van een vierhoek, cirkel en wat 'er meer voor figuren moghten ſijn, of hy uyt deſe bevatttingh van de natuur des driehoecks niet klaar en helder demonſtreert, dat de grootſte ſyde nootſakelyk over de grootſte hoeck ſtaat &c. Sodanige gedachten nu noemt des Cartes klaar en diſtinct, van de welcke het ſoo ver af is, datſe de natuur van de driehoeck volmaackt ſouden vertonen met alle ſyne eygenſchappen, dat het onmooghelyck is, dat

ymant, selfs niet de aldergrootste Mathematicus, soodanigh een begrip van de driehoeck kan hebben om een driehoeck, en soo is 't oock met alle andere saacken, klaar en distinct te begrijpen: soo is maar van nooden, datmen een eenige eygenschap des saacks begrypt en verstaat, maar om de selve volmaacktlijck te begrypen, so is 't van nooden, datmen alle de eygenschappen die in een driehoeck zijn, kenne met de selfde helderheyt, alsmen die eene begrypt en bevat. Welcke twee soorten van begrypen, sonder de grootste ongerymtheidt des Werelts, niet konnen vermenght, en voor een gehouden worden. Des Cartes seyt dan, 't is waar, dat wy hebben een klaar en onderscheyden begrip van God, maar hy ontkent wel expresselijck, dat wy hebben van Godt een volmaackt begrip. Art. 54. l. 1. Princ. *Ut etiam habere possumus ideam claram & distinctam substantiæ cogitantis increatæ atque independentis, id est, Dei, modo ne illam adæquate omnia, quæ in Deo, sunt exhibere supponamus. Gelijck wy oock hebben konnen een klaar en onderscheyden begrip, van een denckende, ongeschapene, en on-af-hangende selfstandigheyt, dat is van Godt, als wy maar niet onderstellen, dat dit denkbeelt adæquatè dat is, volmaacktelijk vertoont al 'tgeen in Godt is.*

De ontrouw van dese luyden blijckt middagh klaar uyt de woorden, die sy hier uyt des Cartes ter quader trouwe aantrecken. Monsieur des Cartes seydt, *totaque vis argumenti in eo est, quod agnoscam fieri non posse, ut existam talis natura qualis sum, nempe ideam Dei in me habens, nisi revera Deus etiam existeret, Deus, inquam, ille idem cujus idea in me est, hoc est, habens omnes illas perfectiones, quas ego non comprehendere, sed quocunque modo attingere cogitatione possum, & nullis plane defectibus obnoxius. De heele kracht van mijn argument staat hier in, dat ick verstaa, dat het onmooghlick is, dat ick soude sijn soodanigh van natuur als ick ben, een Denckbeelt Godts namentlijck in my hebbende, ten sy oock Godt was. Die selfde Godt, seg ick, wiens begrip in my is, dat is, die Godt, dewelcke heeft al die volmaacktheden, die ick wel niet omvatten, maar op eeniger wyse met myn gedachten kan bereycken, en die gansch geen gebreken is onderworpen.* Uyt welcke woorden soodanigh aangehaalt, als se leggen, de vuylste ontrouwigheidt, die men bedencken, kan klaarlijk blijckt. Voor eerst, dat sy de voorste woorden uytlatende, de achterste, die alleen geen volkomen sin maken, by-

bybrengen. Ten tweeden, dat sy, om die woorden, *die gansch geen gebreken onderworpen is*, met kracht op het denckbeelt te verdraayen, daarse des Cartes op Godt duyt, expressselijk in het midden uytlaten dese woorden, *dat is.* Waar dat by komt, dat de vuylaardigheit van dese luy haar de oogen so verblint heeft, dat sy niet hebben gesien, dat de natuur van de Latijnsche taal, volgens de regelen diemen jongens in't eerste school leert, niet toelaat, datmen dese woorden, *nullis plane defectibus obnoxius, gansch geen gebreecken onderworpen*, op het woort *Idea Dei begrip van Godt* duyt, maer alleen op Godt selfs. Dese luyden souden seker beter gedaan hebben, dat sy eerst uyt Hulsii Rhematologia wat beter Latijn geleert hadden, als sich te moeyen met het verstaen van soodanige Autheur, die Lesers vereyst, die meer verstant in haar pink hebben, als dese Aenwysers in haar heele lijf. Maar wat sal men van de Aenwysers seggen, als des Cartes in dese eygen woorden, die hy aantreckt, claar het contrarie seght van dese positie? Seyt hy niet duidelijck, dat hy die volmaecktheden, die in Godt sijn, niet kan omvatten, dat is, gelijck de Philosophen gewent sijn te spreken, niet volmaacktelijck kan begrijpen, maar alleenigh op eeniger wyse kan bereycken. Waar in weder de ontrouwe verklaring van dese Aenwysers uytblinkt, die de woorden, *quocunque modo, op eeniger wyse,* uytleggen *op alle wyse.* Sy brengen nevens Cartesius, om dese positie te bewysen, oock by een Dispuit den 27. Januarii 1671. gehouden Coroll. 41. *Die d'ingeboren* Idea, *of denckbeeldt van Godt verwerpt of verwaarlooft, die stort sich nootsakelick in de Atheisterye.* Maar is dat te seggen, dat wy hebben een denckbeeldt, dat Godt volkomen begrijpt? is dan een denckbeeldt van een sake hebben, de selve volkomen begrijpen? Is nu alsoo dese stellinge bewesen met woorden van eenigh Autheur, daer die gene, die bygebracht worden, noch in woorden noch in de sake met dese stellinge over een komen. Het Corollarium selfs is soo seker en waerachtig, dat wy niet en sien, hoe 't van ymant, die 't maar verstaet, ende met geen woorden speelt, kan ontkent worden. Door het ingebooren denckbeelt wort anders niet verstaan, als 't gene van Godt kenlick is, Rom. I. 9. gelijck het den Apostel Paulus noemt. Dit is immers van nature in den mensche, alsoo den Apostel leerdt, dat het de Heydenen van naturen gehadt hebben. Die dit verwerpt of verwaarlooft, die verwerpt immers alle kennisse van Godt, ende

die alle kennisse van Godt verwerpt, hoe kan hy sich dan voor Atheisterye wachten? want wat is doch een Atheist anders, als een verloochenaer van de wesentlijckheit van Godt? en die moet nootsakelick verloochent worden, als men de kennisse van Godt komt te verloochenen.

De twintichste Positie.

De twintichste stellinge is, *dat de Philosophie is een uytlegster van de H. Schrift.* Dese stellinge moest nu bewesen worden alhier in de Academie geleert te sijn, maar hier vint men niemant, die men kan ten voorschijn brengen, als den onbekenden Autheur van't Tractaet *De Philosophie is de uytlegster van de Schriftuire.* Heeft dan die oyt op de Academie tot Leyden geleert? Derf ymant wel soo onbeschaemt sijn, om dit te seggen? Wat raackt dan dese stellinge de Universiteyt van Leiden? Maar heeft dese stellinge wel ymant soo yverich tegengesproken, en die soo heerlick wederleght, als de genaamde Cartesianen? die se te last wort geleidt, om dat den Autheur van dit Tractaat een Cartesiaan prætendeert te sijn. Siet daar over Velthuisen en Wolzogen. Dat desen Autheur van sich selfs seght, dat hy een Cartesiaan is, daarop is weinich staat te maken. Hy seght oock, dat hy 't met de autoriteyt van Gods Woord houdt, is 't daarom waar, en stelt hy niet sodanige dingen, waar door hy de autoriteyt van de Heilige Schrift teenemaal om verre werpt, wanneer hy leert, datmen niet moet aannemen van Godt in de Schriftuire geopenbaart te sijn, als 't gene men uit de Philosophie kan bewysen, dat waerachtigh is? waar mede dan alle de mysterien van de Drie-eenheyt, van de Incarnatie, &c. vervallen, en daar nevens oock al 't gene alleen van Gods wil afhangt, als daar is de wech tot de salicheit, en al wat daar toe behoort; alsoo 't seker is, dat men geen van dese saken uit de Philosophie ofte reden kan bewysen. Waarom sal hy dan voor een Cartesiaan gehouden worden? Immers hy en volght niet de maximen van des Cartes, die hem noyt heeft willen bemoeyen met de Theologie, hy doet tegen dien heerlicken regel van des Cartes, welcke leert, dat alsoo God oneindig is, en wy eindige creaturen, wy niet moeten meenen, dat wy alles met ons eindig verstant konnen bevatten; soo dat wy daarom niets van't gene ons van God

ge-

geopenbaert is, verwerpen moeten, om dat wy 't niet verstaan konnen. Siet des Cartes in sijn Principien in 't eerste Deel §: 24, 25. *Maar nu, om dat Godt alleen de ware oorsake is van alles dat is, of sijn kan, soo is 't klaar, dat wy de beste wegh om te Philosopheren sullen op volgen, indien wy onderstaen sullen, de kennisse van de saken, die van hem geschapen sijn, uit sijne kennisse uit te halen, op dat wy also de volkomenste wetenschap, die bestaat in de kennisse der effecten door hare oorsaken, verkrygen. 'Twelcke, om seker ende sonder gevaar van te dwalen te beginnen, moeten wy dese waarschouwinge gebruycken, dat wy altoos ten hoochsten indachtig sijn, dat Godt den auteur van de saken oneindigh, maar wy teenemaal eindigh sijn. Alsoo, indien ons misschien God van hem selfs of vān anderen yets openbaart, dat sich boven de krachten van ons verstanat uitstreckt, gelijck daar sijn de verborgentheden van de Menschwerdinge en Drie-eenheyt; moeten wy niet weygerich sijn, om die te geloven, alhoewel wyse niet klaarlick verstaan. En wy sullen ons oock geensins verwonderen, datter vele dingen sijn, soo wel in syne oneindige nature, als in die dingen, die van hem geschapen sijn, die ons verstandt te boven gaen.* Of salmen seggen, dat dien Auteur daarom voor een Cartesiaan kan passeren, om dat hy de reden in 't licht der nature soo wel opvolght? maar 't contrarie hebben die beyde bovengenoemde Heeren Velthuysen en Wohlzogen genoech aengewesen. Soo dat het de grootste onbillickheit soude sijn, 't geen den een of ander schrijft, seggende 't selve te doen op de gronden vandes Cartes, aen hem of aen die, welke syne Philosophie volgen, op te dichten. De Universiteit van Leiden heeft dan geensins met dien Auteur te doen, en moet men syne opinien in geen maniere op de rekeningh van de Professoren van de selve Universiteit stellen. En 't is soo verre van haar, dat sy van dit gevoelen souden sijn, dat op 't versoek ende bevel van de H.H. Staten van Hollandt een advijs op dat Tractaet *de Philosophie uytlegster van de Schrifture* is uitgebracht, onderteeckent van Heydanus en Coccejus, waar in sy 't selve met veele reden tegenspreken ende verwerpen; gelijck 't selve onder de uitgegevene wercken van Coccejus is te vinden. Soo heeft oock Wittichius by alle gelegentheit de selve sententie in syn Collegien ende Lessen wederleyt, gelijck sulcks uit het getuigenisse van syn discipulen tot allen tijden kan vernomen worden.

Den onpartijdigen Leser, dese onse consideratien hebbende met

een aandachtigh gemoet overwogen, sal sich ten hoochsten moeten verwonderen, over het *Besluyt*, dat de *Aenwysers* maken, *datse meenen hare belofte voldaen te hebben*; en datse *van een onbeschaemde asseurantie* durven beschuldigen soodanige *luyden*, de welcke de *Gemeente dorven wijs maecken*, *dat sodanige Positien nergens te vinden zyn.* Laet ons hier over een weynigh stille staan. Die Luyden, welcke sy hier beschuldigen, noemense pag. 9. *Hoofden ende Dryvers van dese Nieuwicheden*, die in 't bewuste Decreet sijn verboden; het sijn dan, na hare meeninge, *de genaemde Coccejanen en Cartesianen*; ende alsoo 't Decreet van de H. Curateuren ende Borgermeesteren, die 20. Positien verbiedende in 't hooft stelt, dat *dese Positien van tijdt tot tijdt in de Universiteyt van Leyden sijn geventileert, die in de Formulieren van Eenicheyt alsoo niet sijn te vinden*, en dese Autheurs pag. 41. in haer *Besluyt* dit op dese 20. stellingen toepassen, soo is 't dan klaer, datse hadden moeten aenwysen, dat het de *genaemde Coccejanen ende Cartesianen* waren, die alle dese 20. stellingen leerden; en oock, dat de selve waren Professoren van de Universiteyt van Leyden, en dan noch, datse de selve geventileert en geleert hadden op de Universiteyt sijnde, en wel met de selve woorden, soo alsse in 't Decreet sijn geexpresseert. Want dit is het, dat *die luyden*, waer op sy het hebben, willen seggen, indien sy de *Gemeente* willen persuaderen, *dat sodanige Positien nergens te vinden sijn.* En wy hebben in 't voorgaende oock klaerlijck aengewesen, dat de meeste Positien noyt in de Universiteyt tot Leiden, en seer weinige sijn, die met die woorden, en geene, welcke in dien sin, daer mede sy opgegeven worden, sijn geleert. Wy willen hier gaerne aen den onpartijdigen Leser, *hy sy geleert of ongeleert*, verblyven, wie van beyden *met een onbeschaemde asseurantie* spreeckt, of die gene, welcke roemen, datse de Autheuren, boecken, pagien, van de selve hebben aengewesen, daerse in soo grooten gebreck blyven, of, de welcke dit alles in de bovengeseyde maniere ontkennen? Het is oock seer ongefondeert, dat dese Aenwysers voor vast stellen, dat niet in consideratie behoorde te komen, dat het die *Auteuren* of Professoren van de Academie van Leiden, die nu al eenige van dese stellingen met deselve woorden, alsse op 't tonneel sijn gebracht, mochten geleert hebben, *anders gemeent ende haere meeninge op andere plaetsen verklaert hebben*; seggende, *dat dit de vraege hier niet en is*, ende, *hebben sy 't an-*

anders gemeent, soo moesten sy anders hebben gesproken; want op die wyse soude men oock met de woorden van de Schrifture konnen omspringen, ende uit de selve Extracten maken, en die afgesondert van 't voorgaende ende volgende voor *schadelijcke Nieuwicheden* uitroepen; ende, als dan yemant de sake voor de Schriftuire opnam, seggende, dat het de Heilige Schryvers anders gemeent ende haere meeninge op andere plaetsen verklaert hadden, soude men op deselve maniere konnen antwoorden, *dat dit de vrage hier niet en is*, ende, *indien sy 't anders gemeent hebben, sy oock anders moesten hebben gesproken.* Op die wyse handelde eertydts den afvalligen Keyser Julianus met de heilige schryvers, en socht spotsgewijse sijn Decreet tegens de Christenen genomen, (door 't welcke hy de Kercken alle haere middelen ende goederen, alle haere vryheden, vereeringen ende inkomsten, daer mede Constantinus de Groote deselve begaeft hadde, benam,) te bewysen uit de woorden Christi: *Salig syn de Armen, want haer is 't Koningrijk der Hemelen.* De woorden waren daer; indien nu yemand gesegt hadde, dat Christus sulcks anders gemeent ende sijne meeninge op andere plaatsen verklaart hadde, soude hem Julianus, indien hy dese schone regel van de Aenwysers hadde geweten, met 't selve recht niet konnen seggen? de vrage is hier niet, hoe 't Christus gemeent heeft, indien hy 't anders gemeent hadde, soo moeste hy anders gesproocken hebben. Volgens dese regel hebben de Mennoniten het grootste gelijk van de wereldt, wanneerse uit de woorden van Christus Matth. 5, 39. bewysen, dat men hem selven niet mach verdedigen; want Christus seght daar immers. *Ick segge u, dat ghy den boosen niet en wederstaat: maar soo wie uw op de rechter wange slaat, keert hem ook de andere toe.* Want indien dit yemandt met de Kantteeckenaers wilde verklaaren, *dat men dit liever soude doen als hem selven wreken, en dat het blykt uit het exempel Christi Ioh. in 't achtiende vers 23. dat dit niet simpelick te verstaan is*, sal daar op licht konnen gerepliceert worden, dat de vrage hier niet is, hoe 't Christus gemeent, maar hoe hy gesproken heeft, en dat hy anders moste gesproken hebben, indien hy 't anders hadde gemeent. Honderden van exempelen souden hier konnen bygebracht worden. Wat dan? de woorden sijn om de meening ende sin van de menschen uit te drucken, en de sin is 't waarom de woorden gevonden sijn; indien nu deselve een goeden

ſin konnen hebben, en dat 't blijkt, dat de Auteuren van die woorden een goeden ſin door deſelve hebben uitgedrukt, ſal men haar dan daarom op 't lijf vallen, indienſe niet deſelve woorden daar toegebruikt hebben, die wy naa onſe fantaſie meenen de beſte ende bequaamſte daar toe te weſen? wat meeſterſchap ſoude dit doch ſijn? moet dan elck een juiſt ſoo ſpreecken, als wy willen dat hy ſpreekt? wat recht hebben wy hier meer over een ander, als hy over ons heeft? 't Is waar, alſſer ſulcke woorden gebruikt worden, die volgens de natuur van de tale, ende 't gebruik van alle redelijcke menſchen, geen anderen ſin konnen hebben, als die vals ende ſchadelijk is, dan ſoude het niet konnen helpen, indien die gene, welke die heeft geſproken, ſoude ſeggen, dat hy 'er geen quaeden ſin in heeft beooght; want dan ſoude gelden, dat ſijn proteſtatie met ſijn daat quam te ſtryden; maar hier is aangeweſen, dat de woorden van eenige ſtellingen een goeden ſin konnen hebben, volgens 't rechte gebruick van alle redelijke menſchen en de natuire van de taale, en dan is t' eenemaal nodich, dat men niet alleen op de woorden, maar voornaamlik op de ſin van de woorden komt te letten, indien men ſich niet wil ſchuldig maken aan ſonden tegen 't negenſte gebodt, ende voor geen verdraeyer van woorden ende laſteraar wil gehouden worden. Dat *de Heeren Curateuren* ſouden alleen *geſien hebben, hoe d' Auteuren hebben geſproken ende niet hoe ſy 't gemeent hebben*, ſullen ons deſe Aenwyſers niet licht wys maeken; de goedaardicheit van die Heeren belooft ons van haar vry wat anders; de reden, dat *deſe ſtellingen* (ſy ſpreken van ſtellingen, niet van manieren van ſpreken, gelijk ons de Aenwyſers gaern wouden diets maeken) *in de Formulieren van Eenigheidt ſoo niet en ſijn te vinden*, vinden wy in Haer Ed. Achtb. Decreet geexpreſſeert, maar de andere reden, die hier wert voorgegeven, datſe *d' Academie ende de geheele Kercke in troubel ende onruſte ſtelden*, leſen wy in haare reſolutie niet. Hebben haar de Aenwyſers dit konnen perſuadeeren, ſoo hebbenſe die Heeren ſchandelijck miſleit, ende ſullen 't voor Godt verantwoorden moeten. Dat de Kercke ende Academie beroert werdt door ſodanige proceduren, die nu een jaar of drie herwaarts ſijn gehouden geworden, willen wy niet ontkennen; maar wy willen deſe onſe aanklagers tot antwoort geven 't gene Elias eertydts tot Achab ſeide. *Wy en hebben Iſrael niet beroert, maar*

ghy

ghy lieden, *daarmede dat ghy lieden de geboden des Heeren verlaaten hebt*, uwe Broeders vervolgende, haar willende overheerſchen, haar valſchelik laſterende ende beſchuldigende van Heterodoxien en ſchadelijcke nieuwigheden. Dit heeft gebleken uyt de Brief van de Claſſis van ter Goes, uyt het *Bericht* ende *Nader-bericht*, ende andere diergelijke boecken. En waar toe dient deſe geheele ophef, dat gylieden de Heeren Curateuren gaat wys maken, datter ik weet niet wat voor monſters uyt de Academie voortkomen, ende wanneer gy ſe ſult aanwyſen, van wien, wanneer, ende waar ſy ſijn gebaart, blyft men in gebreck, om ſe te vertoonen, hoewel ghy 't ſelve prætendeert te ſullen doen, ende ſtoutelijk derft roemen, het gedaan te hebben. Waar toe dient het, dat men ſijn Hoocheyt, de Heere Prince van Oranjen, ſoeckt by alle gelegenheit, met de grootſte laſteringe ende onwaarheden, in te boeſemen, dat de genaemde Coccejanen ende Carteſianen ſijn vyanden van't Illuſtre Huis van Oranien en Naſſouw, datſe verlaten de oude Orthodoxe Theologie; waar toe is het, dat men in 't Bericht Hoogh-aenſienelijcke Heeren heeft ſoecken op te hitſen, datſe Hagar, dat is, de Coccejaanſche en Carteſiaanſche Theologie, gelijckſe de Berichters gelieven te noemen, moeſten uitwerpen, anders, als om ſcheuringen, ende alſoo beroerten in de Kercke ende Politie uit te wercken? Hier door hebt gy immers uwe Broeders geterght, om tegens u lieden extracten te maecken, welcke lichtelijck veel meer dingen hadden konnen vinden, dieſe u hadden konnen, met meerder recht te laſte leggen, ende u dan van heterodoxie gaan beſchuldigen; ſy hadden immers oock haar werk daar van konnen maken, om ſijne Illuſtre Hoogheydt en andere Hooch-aanſienlicke Heeren dagelijcks moeyelick te vallen, ende haar over uwe quade proceduren te informeeren. Dit hebben ſe niet gedaan, willende liever alles lyden ende haar met voeten laten trappen, als oock de minſte gelegentheyt tot ſcheuringe ende onruſte in de Kercke ende Politie te geven. Sy hebben tegens uwe ſcandaleuſe maximen ſich niet anders als defenſif gedragen, Timotheus Verinus heeft op de Brief van de Claſſis van ter Goes, ende daarnae op de Verdedigingе van Dn. Barentſoon in alle modeſtie geantwoort; ſoo hebben ook de Tegen-Berichters gedaan; ende is van dien allen aangeweſen, dat van uwe Broeders niet geſocht wort, als *waarheyt ende vrede*, en dat het valſche beſchuldingen ſijn,

die

die gy tegens haar hebt opgenomen, vertoonende haer recht sinnigheidt in alle deelen. Hier syn de Berichters in gebreck gebleven, ende hebben de sake verlaten, misschien hierop steunende, dat eenen Ryssenius is opgestaan, die de selve op 't nieuw heeft opgevat, ende sijne medemackers in lasteren ende schelden verre heeft te boven gegaan, dien oock van Dn. Allinga ende anderen is geantwoort, ende verder sal geantwoort worden. En wie weet, of 't niet oock deselve sijn, die niet siende, hoe se de sake met schryven souden te boven komen, nu hebben de H. Curateuren gaande gemaackt, ende alsoo gesocht, door den Politycken arm hare Broederen te onderdrucken; 't welke wy vertrouwen haar al wederom niet sal gelucken, also wy hopen, hare Ed: Achb. nu beter sijnde geinformeert, in't toekomende dit slach van menschen geen gelove meer sullen geven, maar de beklaeghde partye het ander oor verleenen, en, soo dit woelen van onse tegenpartyders niet ophout, sorge draegen, dat deser lieden drift magh ingetoomt worden, om hare Broeders in gerustheidt toe te laten, dat se in de kennisse en waarheit mogen wassen en toenemen, ende andere oock daarin onderwysen. De goede Godt wil hem over sijn Kerke ontfermen, hy geve ons verlichte oogen des verstands, dat wy hoe langer hoe meer sien mogen de wonderen van sijn Wet, hy verwecke in ons een yver ende lust tot de waarheidt die nae de Godtsaligheidt is, hy verwarme onse herten in de liefde, dat wy malkanderen opwecken tot kennisse ende vreese des Heeren, malkanderen verdragen, is yemandt gevallen, hem te rechte brengen met den geest der sachtmoedigheidt, dat wy in 't gene, daar toe wy gekomen sijn, na den selven regel wandelen ende het selve gevoelen, verwachtende met lydtsaamheidt; indien ymandt yet andersins gevoelt, dat het hem Godt oock openbare; hier mede eyndigen wy, en seggen uyt gront des herten den drieeenigen Godt sy lof, prys, eer en danckbaarheidt van nu aan tot in der eeuwigheidt. Amen.

Hier op volght nu het Extract der Ed: Heeren Curateuren van de Universiteyt tot Leyden, mitsgaders de Nodige Aanwysingen, sooals het te samen tot Haarlem is gedruckt by Michiel van Leeuwen, en waar op dese voorgaande Consideratien gemaakt, en ingestelt syn, en om dat den Haerlemse druck, op dewelcke in de Consideratien vvordt gesien, in Octavo is gedruckt, hebben vvy tot geryf van den Leser de paginas in margine volgens dien Druck vvillen stellen.

EXTRACT.

Uyt de Resolutien van de Curateuren over de Universiteyt en Burgermeesteren der Stadt Leyden, genomen tegen de schadelijcke Nieuwigheden.

Den 16. January, Anno 1676.

MET

Aenwysinge van d'Autheuren, Boecken, Pagien, ende eygene Woorden, gestelt in't Latyn, en in Duytsch vertaelt; in ende by de welcke de verbodene Positien syn te vinden.

EXTRACT
uyt de
RESOLUTIEN,
Van de Curateuren over de Universiteyt en Burgermeesteren der Stadt Leyden, genomen tegen de schadelijcke Nieuvvigheden.

Den 16. *January*, *Anno* 1676.

De Curateuren over de Universiteyt en Burgermeesteren der Stadt Leyden hebben met droefheyt en groot misnoegen vernomen, dat eenige Jaren herwaerts, ende sulcx van tyt tot tyt in de voorsz. Universiteyt sijn geventileert Stellingen ende Positien, omtrent de uytlegginge ende verklaringe van Gods H. Woordt, die in de Formulieren van Eenigheyt in de Leere, namentlijck de Confessie, ende Catechismus der Nederlandtsche Gereformeerde Kercke, mitsgaders de nader verklaringh ende Canones, in de laatste Synodus Nationaal tot Dordrecht ter neder gesteldt, alsoo niet zijn te vinden. Dat oock de voorsz. inusitate stellingen ende expressien niet zijn van dat gewichte, dat door deselve meer als voor-henen de Leere der Zaligheyt gevordert soude worden.

Soo hebben gemelte Curateuren ende Burgermeesteren, nae vele ende verscheyden deliberatien goedt gevonden te verbieden, gelijck sy dan wel scherpelijck verbieden mits desen, dat in de voorsz. Academie, 't sy publicè, 't sy privatim Geleerd, Gedisputeerd, Geschreven, ofte in eeniger manieren, directelijck ofte indirectelijck, verhandelt sullen worden dese naervolgende Positien:

1. *Patribus Veteris Testamenti ante ultima tempora non fuisse collata vera & permanentia bona, ipsamque salutem non fuisse ipsis reapse patefactam.*

2. *Non potuisse habere conscientiam tranquillam.*

3. *Spiritum S. in ipsis non produxisse effectus Deo, ut Patre, dignos, nec ipsis, ut Filiis, dignos.*

4. *Obnoxios per omnem vitam fuisse imperio Diaboli & metui mortis.*

5. *Solum decalogum fuisse fœdus gratiæ in Veteri Testamento, inscriptionem verò legis in cordibus fidelium non esse inter bona Veteris Testamenti.*

6. *In rebus fidei normam & mensuram veritatis esse claram & distinctam perceptionem.*

7. *Scripturam loqui secundum erronea vulgi præjudicia.*

8. *Omnipræsentiam Dei esse efficacissimam Dei voluntatem, quâ omnia sustentat, & gubernat, explicandam ab operatione, quâ extra se aliquid producit.*

9. *Angelos posse esse præsentes in spatiis dissitis, in iisque simul operari.*

10 *Omnem Philosophiam eße religionis expertem, summumque hominis bonum esse animum suâ sorte contentum.*

11. *Mundum ortum esse ex certis principiis, veluti seminibus.*

12. *Eum extensione infinitum esse, ita ut impossibile sit dari plures mundos.*

13. *Animam hominis nil nisi cogitationem esse, eâque sublatâ posse hominem vivere, & moveri.*

14. *Nihil ad humanam naturam facere præter cogitationem.*

15. *Voluntatem hominis absolutè esse liberam, & indeterminatam, & æquè infinitam esse ratione objectorum, ac est Dei voluntas.*

16. *Deum posse fallere, si velit.*

17. *Habere nos facultatem, quâ cavere possumus ne unquam erremus. Errorem vero tantùm esse in voluntate.*

18. *De omnibus rebus esse dubitandum, etiam de Dei existentiâ, & ita dubitandum, ut habeantur pro falsis.*

19. *Homines habere ideam adæquatam de Deo.*

20. *Philosophiam esse S. Scripturæ interpretem.*

DAT

DAT IS:

1: Dat aan de Vaderen van 't O. Test. voor de laatste tijden, de ware en altijdt durende goederen niet en zijn gegeven, en dat de zaligheyt selfs haar in der daedt niet en is geopenbaart geweest.

2. Dat sy geen geruste conscientie kunnen gehadt hebben.

3. Dat de H. Geest in haar niet voort ghebracht heeft werckingen die Godt, als haren Vader, ende haer, als Godts kinderen, pasten.

4. Dat sy door haar gantsche leven het rijcke des Duyvels, ende de vreese des doodts onderworpen geweest zijn.

5. Dat de Wet der tien Gedoden in 't Oude Testam. alleen een Verbondt der genade geweest soude zijn: maer dat de inschryvinge der Wet in de herten der geloovigen onder de goederen van 't Oude Testament niet en is.

6. Dat het klaar en onderscheyden begrip in saken van Geloof een regel en maat der waarheyt is.

7. Dat de Heylige Schriftuur spreeckt nae de dwalende vooroordeelen van het gemeene volck.

8. Dat de alom-tegenwoordigheyt Godts is de allerkrachtichste wille Godts, waar door hy alles onderhout ende regeert, die verklaart moet werden van de werckinge, waar door hy iets buyten sich selven voort brenght.

9. Dat de Engelen in verscheyden plaatsen tegenwoordich zijn, en in de selve te gelijck wercken kunnen.

10. Dat alle Philosophie sonder Godts-dienst is, en dat 's menschen hoochste goet, in een gemoet dat met sijn staat en conditie te vreeden is, bestaat.

11. Dat de Werelt uyt sekere beginselen, als zaden, voort gekomen is.

12. Dat de selve oneyndich van uytbreydingh is, soo dat het onmogelijck zy, dat daar meer Werelden souden kunnen zijn.

13. Dat de ziel van de mensch niet dan een gedachte is; en dat, die wech genomen zijnde, de mensch nochtans soude kunnen leven en beweeght worden.

14. Dat de natuur van de mensch alleen maar in gedachten bestaat.

V. 15. Dat

15. Dat des menschen wil waarlijck vry en onbepaalt is, en ten aansien van de voorwerpen, soo wel oneyndich als de wille Godts.

16. Dat Godt sou kunnen bedriegen, inhien hy wilde.

17. Dat wy macht hebben om ons te wachten, dat wy noyt dwalen, en dat de dwalingh maer alleen in de wil bestaat.

18. Dat men van alle dingen, oock van het wesen Godts, moet twijffelen, soo dat men die dingen, daar men van twijffelt, voor vals houdt.

19. Dat wy een denck-beelt van Godt hebben, dat sijn Wesen, soo als het in sich selven is, uytdruckt.

20. Dat de Philosophie een uytlegster is van 't Woordt Godts.

En generalick alle stellingen en Positien, die van de voorsz rechtmatige gronden eenigermaten afwijcken, of daar van komen te discreperen.

Gelijck mede ten reguarde van de Philosophie, Curateuren ende Burgermeesteren, renoverende al voorens hare Resolutie van den Jare 1672. ende willende, dat de selve in alle deelen sal werden achtervolght, ende mits dien, dat niemant eenige van de voorsz Stellingen, de Philosophie concernerende, nochte eenige andere, daar by de authoriteyt van de H. Schriftuur geraackt, tegen gesproken, ofte geinfringeert soude werden, ofte die van de selve eeniger maten soude komen te devieren, publicè, nochte privatim, sal mogen disputeren, doceren, schryven of verhandelen.

Daar-en-boven dat noch publicè, noch privatim in de voorsz Academie sal werden gedoceert de Metaphysica van *Renatus des Cartes*, ofte van die geene, die des selfs opinien souden mogen hebben geamplecteert, noch uyt de selve, noch uyt eenich gedeelte van dien eenige stellingen, Theses of Quæstien, publicè ofte privatim geventileert, gedisputeert ofte verhandelt.

Alles op pœne, dat die geene, die hier tegen sich directelijck of indirectelijck sullen komen te vergrypen, het sy in 't publijck, ofte onder de handt, sullen als wederhoorige, en schadelijcke Leden en Leeraars van de Universiteyt, sonder eenige dissimulatie, verschooningh ofte conniventie van hare Ampten ende Bedieningen werden gedeporteert, en de Leden van de selve Universiteyt uyt de selve gerelegeert.

Onder stont

Geextraheert uyt het Regifter van de Resolutien, ende voor so veel 't geextraheerde aangaat, daar mede bevonden te accorderen. *In kennisse van my*

P. BURGERSDYCK,

NOODIGE AENWYSINGE, Pag 9.

By welcke Auteuren te vinden zijn de voornoemde twintich schadelijcke Positien *van Nieuwigheden in de Religie.*

Aan-getoogen in het Extract voorsz.

Aen den Christelijcken Leser,

ALhoewel het vermaerde *Extract*, (dickwils herdruckt, ende in soo groote meenichte gedistraheert, dat een Drucker binnen Amsterdam alleen sich beroemt heeft, daer van in weynich dagen over de twee duysent Exemplaren verkocht te hebben, sonder te spreken van andere Steden in Hollandt, en andere Provincien) het gewenschte effect by ontallijcke vroome Luyden, die al mede tot dese Nieuwigheden, schoon met weynich kennisse, verslingert waren, heeft uytghewerckt. So bevindt men echter, dat de Hoofden ende Dryvers der selver tegen dese stuytinge seer krachtich aenwoelen. Dorvende met volle kaken seggen dat'et niet en zijn als *Lasteringen*, ja van de Predickstoelen met een uytnemende passie en stoutigheyt afgeven, dat de Stellers van de Positien, in het Extract P. 10. vermelt, begaen hebben een geestelijcke *Broedermoort*, sondigende tegen het seste Gebodt. Andere willen, ick en weet niet wat, verwedden, dat geen Auteur van hare partye oyt soo heeft geschreven of gesproken, gelijck in de eerste Positie staet. Andere, eenighsins overtuycht zijnde, willen sustineren, dat de woorden malicieuselijck verdraeyt zijn. Andere, dat misschien de woorden wel soo staen, maer dat men daer van den sin ende meeninge verdraeyt heeft. Andere seggen, dat dit een *conscientie dwangh* is, 't welck de Overheyt niet toe en komt. Elck een seyt het sijne, ende dat met anders geen ooghmerck, als om de Gemeente met haet en vooroordeel in te nemen tegen de Godtvruchtige intentie van sijne doorluchtige Hoogheyt, van sijnen Raedt, van de Heeren Curateuren der Universiteyt, ende Burgermeesteren der Stadt Leyden, tot behoudenisse van de kennisse ende vreese Godts in de gemoederen der Inwoonderen deser Landen, ende van de ware Gereformeerde Religie. Derhalven hebben wy, niet alleen tot verdedinge van de Eere ende Christe-

lijcken yver van onse Hooge Overheyt (alhoewel dies van niemant versocht zijnde, vermits geensins te presumeeren is, oock hare wijse omsichtigheyt niet toe en liet, hier in op losse, veel min op valsche gronden te werck gegaen te hebben) maar wel bysonderlijck om dese stoute tegensprekers den mondt te stoppen, ende de Gemeente
21. alle vooroordeel, als of men niet ter goeder trouwe gehandelt hadde, te benemen; goet ghevonden, d' Auteuren, de Boecken, de Woorden, de Pagien, daer dese twintich Positien te vinden zijn, te citeren ende te vertalen, ten eynde die lasteraars bevonden mogen worden, die de Overheyt van lasteringe beschuldigen. Soo dat'er anders geen uytvlucht meer en kan zijn, als te seggen, *dat'et de Auteuren soo niet en hebben gemeynt.* Welcke uytvlucht te vergeefs is. Hoe'et de Auteuren gemeent hebben, is hier de vrage niet, maer hoe se gesproken ofte geschreven hebben. Hoe sy 't gemeent hebben, dat weten die, de welcke professie maken hare schriften te lesen en t'ondersoecken. Hebben sy 't beter ghemeynt als se geschreven en gesproken hebben, soo moesten sy beter gheschreven en gesproken hebben, gelijck andere Theologanten voor desen geschreven en gesproken hebben. Oock moesten hare navolgers van de selve nieuwe maniere van schryven ende spreken, siende dat se aanstotelijck was, sich gewacht hebben. Soo soude de Gemeynte in ruste gebleven zijn, ende daer en soude noyt occasie ghegeven zijn aen de Besorgers der Universiteyt soo een Extract te doen emaneren, daer se niet ondersoecken, hoe'et de Auteuren gemeent hebben, maer verklaren alleen, dat sodanige expressien in de Formulieren van Eenigheyt *soo niet en zijn te vinden*, ende derhalven oock niet en willen, dat se soo sullen gedoceert worden. Dat komt toe de Christelijcke Ge-
22. reformeerde Overheyt: Sy en maken hier geen nieuwe Theologische definitien of bepalingen van de Christelijcke Leere, maer sy doen haer Ampt, als bewaerders van beyde Tafelen van Godts Wet, willende dat men sal blyven by de suyvere Leere, die te vooren in de Kercke bepaelt, en by soo veele Kerckelijcke Vergaderingen ende Nationale Synoden geapprobeert is. Die dit een *conscientie dwangh* noemt, die kan oock wel dien naem geven aen de belydenisse des Geloofs, jae aen Godts Woordt selfs; of men moeste bewijsen dat d'aengenomene Leere daer mede niet over een en komt. Maer 't is nu al conscientie dwangh, wanneer men de sucht tot nieu-

wigheden

wigheden soeckt te beteugelen. Vermits men van de selve voor als noch anders geen vruchten ghesien en heeft, als een vervreemdinge van ghemoederen onder Kerckelijcke Personen, en aen de Jonckheyt een gebaende wegh geopent tot Atheïstery. Gelijck men daer van, noch onlangs, een klare preuve gehadt heeft, by een solemnele actie in de Leytsche Academie, selfs onder het aenroepen van Godts H. Name, met spotten en lacchen, sonder eenige betoninge van reverentie ofte respect noch aen Godt, noch aen de presentie van d'eerste Curateur van d' Universiteyt ende andere hooge Leden van de Regeringe. Doch wy gaen voort tot de voldoeninge van onse belofte.

d'Eerste Positie is dese. 13.

Dat aen de Vaderen van 't Oude Testament voor de laetste tijden, de ware en altijd-durende Goederen niet en zijn gegeven. Ende dat de saligheydt selfs haer in der daet niet en is geopenbaert geweest.

Leest *ultima Mosis Coccai*, gedruckt tot Franeker An. 1650. pag. 244. in 't midden, daar ghy dese woorden vinden sult. *Scopus horum est ostendere. 1. Electionem Israëlitarum esse ad manifestationem salutis. 2. Cum maxima temporalia bona Israëlitis collata sint, nondum tamen ante ultima tempora ipsis collata esse vera & permanentia bona, ipsamque salutem non fuisse ipsis reapse patefactam.*

Dat is:

Het oogemerck van 't voorgaende is om te betoonen 1. Dat de verkiesinge des Volcks Israëls is tot de openbaringe der saligheyt. 2. Dat alhoewel seer groote tijdelijcke goederen den Israëliten gegeven zijn, haer nochtans voor de laetste tijden niet gegeven zijn de ware ende altijdt-duerende Goederen, ende dat de saligheyt selfs haer in der daet niet en is geopenbaert geweest.

De tweede Positie.

Dat sy geen geruste Conscientie konnen gehad hebben. Leest *Coccaeum in Epist. ad Hebraeos*, gedruckt tot Leyden 1659. pag. 446. boven aen. Daer staen dese woorden: *Conscientia acquiescere non potest, antequam homo per sacrificium, cum quo & per quod nos ad Deum accedere deceat,* 14.

 expia-

expiatus sit, & sciat, se in fiducia illius sacrificii ad Deum accedere. In hoc enim demum est conscientia consummata & tranquillata. Et huc usque necessariò habet homo conscientiam peccati, nempe ut accusantis apud Deum & ab omni ejus communione separantis. Itaque Apostolus asserit, accedentes ad Deum habere conscientiam peccati ut necessariam mundationem postulantis, etiam sub prædicatione gratiæ & promissionis, usque dum Christus in carne apparuit & sacrificium pro peccatis obtulit.

Dat is:

De conscientie en kan niet rusten, eer en bevoren de Mensche versoent zy door d'Offerande, met en door de welcke hy tot God komen moet, en dat hy wete, dat hy op't vertrouwen van de Offerande tot God komt. In die Offerande dan is eerst de conscientie volmaeckt ende bevredight. Ende soo langh heeft de Mensch nootsaeckelijck de Conscientie sijner sonden, die hem voor Godt beschuldight, ende van Godts gemeynschap hem af-sondert. Soo wil dan den Apostel, dat die tot Godt naderen, de Conscientie der sonden hebben, eyschende een nootsaeckelijcke reyninge, oock selfs onder de verkondinge van genade en belofte, soo lange tot dat Christus in den vleesche verscheenen is, ende d'Offerande voor de sonde heeft ge-
15. offert. Dit wordt mede bevestight uyt *Coccai Comment: in Epist: ad Coloss:* gedruckt tot Amsterdam, 1670. Pag: 135. Leest aldaer dese woorden: *Dogmata erant quodammodo adversa, quia non permittebant propè accedere. Non permittebant agere ea quæ agunt redempti, qui gloriantur & lætantur & habent Conscientiam consummatam, & liberi sunt. Nec permittebant petere illa quæ petunt & accipiunt redempti in hac vita. Videlicet hæreditatem gentium; Eodem modo dicitur lex operari iram, &c.*

Dat is:

De insettingen (*te weten de Wet der Ceremonien, gegeven aen d'Outvaders*) waren haer eeniger wijse tegen, om datse haer niet toe en lieten tot Godt te naerderen. Sy en lieten haer niet toe te doen 't gene die doen die verlost zijn, de welcke roemen ende blijde zijn, ende hebben een volmaeckte Conscientie, ende vry zijn. Noch en lieten haer niet toe te versoecken de dingen, die die gene versoecken ende ontfangen, de welcke verlost zijn in dit leven, te weten het erfdeel der Heydenen. Op de selve wijse wordt geseydt, dat *de Wet toorn werckt.*

Merckt

Merckt oock dit aen, dat ghy vindt in *Coccai Comment. ad Rom.* gedruckt tot Leyden 1665. Pag: 228. in 't midden. *Lex illo tempore ostendebat, reatum nullo ad huc idoneo sacrificio abolitum esse & propterea etiam credentibus promissioni injunctum fuit, ut ederent chirographum contra se, faciendo per totam vitam opera molestissima, cum trepidatione,* 16.
anxietate & metu non mediocri.

Dat is:

De Wet gaf doen ter tijdt te kennen, dat de Schuld noch door geen bequame Offerande geboet en was. Daerom wierde oock den genen, die de beloftenisse geloofden, belast, dat se een handtschrift tegen haer selven geven moesten, doende al haer leven langh seer beswaerlijcke Wercken, met ongemeene bevinge, angst ende vrese.

Daerom is 't dat de volmaeckte ende geruste Conscientie wordt mede gerekent onder *de Goederen des Nieuwen Testaments*, ghestelt tegen *den toorn*, dien de Wet werckte in het Oude Testament. Leest *Coccai Fœdus*, gedruckt tot Amsterdam 1672. Pag: 291.

De derde Positie.

Dat de H. Geest in haer niet voort gebracht heeft werckingen, die Godt als haren Vader, ende haer als Godts Kinderen, pasten.

Leest *Coccai Fœdus*, Editie als vooren, Pag. 290. daer vindt ghy dese woorden: *Etiamsi Sancti in Vet. Test. acceperint Spiritum Sanctificantem, is tamen non operatus est in ipsis eum affectum, qui Deo ut Patre, & ipsis ut filiis dignus esset, sed fuit in ipsis spiritus servitutis ad formidinem.*

Dat is:

Alhoewel de Heyligen des Ouden Testam. ontfangen hebben 17.
den Heylighmaeckenden Geest, soo en heeft de selve nochtans in haer niet gevverckt de toe-genegentheyt, devvelcke Gode als haren Vader, ende haer als Soonen vvaerdigh vvare. Maer vvas in haer een geest der dienstbaerheydt tot vreese.

Voeght daer by, 't gene de selve Autheur seydt *in Epistol. ad Rom.* editie als boven, Pag: 227. *Ira dicitur, non voluntas quidem puniendi, sed tamen voluntas severitatem exercendi, & neglectius & severius habendi quam pro filiis, propterea quod sacrificium pro peccato oblatum necdum esset.*

Dat is:

De toorn vvas vvel niet een vville om te straffen, maer evenvve een

een vville om ſtraffigheyt te oeffenen, en nalatiger ende ſtraffe rte handelen, als men met Soonen handelt, om dat 'dOfferande voor de ſonde noch niet volbracht en vvas.

De vierde Poſitie.

Dat ſy door haer gantſche leven de macht des Duyvels, ende de vreeſe des Doodts onderworpen geweeſt zijn.

Dit volght uyt de verkeerde Uytlegginge over Heb. 2: 14. *Chriſtus is der ſelver deelachtigh geworden, op dat hy door den Doodt te niete doen ſoude den genen die 't geweldt des Doodts hadde, dat is den Duyvel,*
28. *ende verloſſen ſoude alle de gene die met vreeſe des Doodts, door al haer leven, der dienſtbaerheyt onderworpen waren.*

Hier op ſpreeckt Coccæus in Epiſtol. ad Hebr. Pag. 130. editie als boven, deſe vvoorden: *Priori Teſtamento, quod Iſraëlitæ acceperunt, terra fuit in hæreditatem data, cum terreſtribus bonis & vita longæva, idque credentibus fuit pignus vitæ æternæ cœleſtis, Ergo neceſſarium fuit hoc pignus amare. Ergo mors immatura fuit metuenda, ut ultio trangreſſionis. Ergo ſervitus fuit ferenda, ne in eam ultionem incurrerent.*

Dat is:

In het Oude Teſtament, dat de Iſraëliten hebben ontfangen, vvas het Landt, tot een erfdeel gegeven, met tijdelijcke Goederen ende een langh leven. 't Welck den Geloovigen vvas een onderpant des eeuvvigen levens in den Hemel. Derhalven moeſten ſy dat Pandt beminnen. Ende daerom moeſten ſy vreeſen eenen ontijdigen Doodt, als een vvraecke der overtredinge. Ende moeſten dien-volgens de dienſtbaerheyt dragen, om in die wraecke niet te vervallen.

Wat volght daer uyt anders? als dat de geloovige Outvaders, ſtaende onder de dienſtbaerheyt der ceremoniele Wet, moeſten ſtaen al haer leven langh onder de vreſe des tijdeliicken doots, die haer beroven ſoude van haer beminde onderpandt. Staende dan onder de vreſe des doots, ſo ſtonden ſy oock onder de macht des Duyvels; want den Apoſtel ſeyt, dat de Duyvel 't gewelt ende macht hadde over dien doodt dien ſy vreeſden.

De

De vijfde Poſitie. 19.

Dat de Wet der X. Geboden in't Oude Teſtament alleen een Verbondt der Genaden geweeſt ſoude Zijn. Maer dat de inſchrijvinge der Wet in de herten der Geloovigen onder de Goederen van't Oude Teſtament niet en is.

Hier zijn twee dingen. Van't eerſte leeſt *in Catechiſmo Coccei*, gedruckt tot Leyden, alwaer Pag. 333. deſe woorden ſtaen: *Decalogus vocatur fœdus. Iſraël non poterat habere fœdus cum Deo, niſi vi Teſtamenti. Atque ita non poterat ipſis dari mandatum ad fœdus habendum, niſi mandatum fidei in Deum, Teſtamentum ſuum notificantem, & gratitudinis ad glorificandum Deum, & ad habendam gloriationem ex Teſtamento. Relinquitur ergo, formaliter & propriâ intentione decalogum eſſe legis lationem fœderis gratiæ, atque ita converſionis ad Deum in fide & charitate, &c. Convenit, in decalogo formaliter non eſſe legem operum, cujus rei ſignum eſt, quia ibi non dicitur, qui fecerit illa vivet in iis, &c.*

Dat is:

De X. Geboden worden een Verbondt genaemt. Iſraël en konde geen Verbondt met Godt hebben, als uyt kracht des Teſtaments. Ende over ſulcks en konde haer niet gegeven worden een gebodt om een Verbondt te hebben, als alleen het gebodt des ge-
loofs in Godt, die ſijn Teſtament bekendt maeckte, ende der danck- 20.
baerheyt om Godt te verheerlijcken, ende om roem te hebben uyt het Teſtament. Soo volght dan, dat de tien woorden eygentlijck ende in haer eygen intentie zijn een wet-gevinge van 't Verbondt der Genaden, ende volgens van de bekeeringhe tot Godt in geloove ende liefde, &c. 't Voeght dan wel, dat in de tien woorden niet eygentlijck en is een wet der wercken, waer van dit een teycken is, dat daer niet geſeydt en wordt; die dat doet, ſal daer door leven.

Van het tweede, te weten, *dat d'inſchrijvinge der Wet in de herten der Geloovigen onder de Goederen van't Oude Teſtament niet en is*, leeſt daer van in 't *Fœdus Coccei*, editie als boven, Pag. 288. alwaer *inſcriptio legis in corda*, de inſchryvinge der Wet in de herten wort gerekent onder de goederen des Nieuwen Teſtaments, ende is het derde goet in order. 't Welck den Auteur noch breder verklaert, Pag. als boven, wanneer hy ſeyt, dat de inſchryvinge der Wet wordt ge-

naemt *Circumcisio Cordis*, de besnydenisse des herten; waer op hy vraeght: *An igitur donum fidei & amoris Dei est donum temporis N. Test. tantum, & non Veteris?* Respondet inter alia: *Moses dicit Deut.* 29: 4. *Et non dedit vobis Dominus cor ad intelligendum, & oculos ad videndum, & aures ad audiendum usque ad diem hunc. Contra Cap.* 30. 6. *Et circumcidet Dominus cor tuum & cor seminis tui. Scil. postquam reduxerit eos ex*
21. *captivitate in terram.* Et Pag. 290. *Etsi receperint Sancti in Veteri Testamento spiritum sanctificantem, is tamen fuit in ipsis spiritus servitutis ad formidinem. Contra, qui pertinent ad Novum Test. statim atque credunt accipiunt promissionem Spiritus S. hoc est, spiritum filiorum, cujus est clamare, Abba Pater, sine quo illud praeceptum, Amabis Dominum Deum tuum, non poterat suum vigorem in cordibus fidelium obtinere. Ubi est formido, ibi non est charitas consummata, &c. Et quando charitas Dei datur, non cum tristitia, ut olim, sed cum lætitia filiorum, eximie dicitur, & quasi proprie lex Dei scribi in cordibus.*

Dat is.

Is dan de gave des geloofs ende der liefde Godts alleen een gave des Nieuwen Testaments, ende niet des Ouden?

Antw. Moses seyt Deut. 29: 4. De Heere en heeft u niet gegeven een herte om te verstaen, ende oogen om te sien, ende ooren om te hooren tot op desen dagh. In tegendeel, seyt Moses Cap. 30:6. De Heere sal u herte, ende 't herte uwes zaets besnyden. Te weten, wanneer hy haer uyt de gevanckenisse weder in't lant soude gevoert hebben. En Pag. 290. Alhoewel de Heyligen des Ouden Testaments den heylichmakenden Geest ontfangen hebben, so is de selve nochtans in haer geweest een geest der dienstbaerheyt tot vreese.
22. Maer die tot het Nieuwe Testament gehooren, soo haest sy gelooven, ontfangen sy den geest der beloften, dat is, den geest der kinderen, dewelcke roept, Abba Vader; sonder den welcken het Gebodt, ghy sult den Heere uwen Godt lief hebben, sijn kracht niet en konde hebben in de herten der Geloovigen. Want daer vreese is, daer en is geen volkomene liefde, &c. Ende wanneer de liefde Gods ghegeven worde, niet met droefheyt, gelijck voortijts, maer met de blydschap der Sonen, dan wort uytnemender wyse, ende als eygentlijck de Wet Godts geseyt in de herten in-geschreven te worden.

De seste Positie.

Dat het klaer en onderscheyden begrip, in saecken van geloof, een regel en maet der waerheyt is.

Leest *Theol. Pacific. Wittichii*, gedruckt te Leyden 1671. Pag. 20. daer staen dese woorden: *Primus usus quem Philosophia Cartesii praebet Theologo, est, quod inculcat sapissimè hoc axioma*, non esse judicandum, nisi de clarè & distinctè perceptis, *atque ostendit, nos certo veritatem assecuturos in illis judiciis, quæ formamus de clarè & distinctè perceptis, idque ipsum exemplis per totum suum corpus diffusis ostendit. Et sane quamvis Renatus des Cartes nihil aliud meritus fuisset de genere humano, quam quod fontem Vniversalem tum omnis erroris, tum omnis certitudinis detexerit, quod hoc solo possumus obtinere veritatem certam & indubitatem, si assensum ab iis cohibeamus, quæ non clarè & distinctè percipimus, iis verò è contrario præbeamus, quæ à nobis clarè & distinctè fuerint intellecta, tamen hoc ipsum tantum est, ut nunquam satis dignas possimus Providentiæ divinæ dicere gratias, quod istas huic viro suggesserit cogitationes, &c. Equidem nolim diffiteri multas ante Cartesium in scientiis humanis veritates fuisse detectas, imprimis in Mathematicis, idque vi claræ & distinctæ perceptionis, non tamen illi veteres satis animadverterunt eam pro omnis veritatis & certitudinis immutabili cynosurâ esse habendam, eique soli assentiendum quod clarè & distinctè fuerit intellectum.* Dat is. 23.

Het eerste gebruyck 't welck de Philosophie van Cartesius geeft aen een Theologant, is, dat sy dickwils vermaent, *dat men niet en moet oordeelen als van dingen, die men klaerlyck ende distinctelijck heeft begrepen*, en betoont, dat wy sekerlijck de waerheyt sullen verkrygen in sodanige oordeelen, die wy formeren uyt dingen die klaerlijck en distinctelijck zijn begrepen, en sulcks bewijst sy met exempelen, door haer geheel Lichaem verspreyt. En voorwaer, al hadde *Renatus des Cartes* anders geen dienst gedaen aen het menschelijcke Geslachte, als dat hy ontdeckt heeft de *algemeene fonteyn* van alle dwalinge, en seeckerheyt, te weten, dat wy daer door alleen konnen verkrygen de sekere ende ongetwijffelde waerheyt, indien wy onse toestemminge van die dingen af houden, die wy niet klaerlijck en distinctelijck begrepen 24.
hebben, maer ter contrarie aen die dingen geven, die van ons klaerlijck ende distinctelijck zijn verstaen; soo soude evenwel dat alleen

ſoo groot zijn, dat wy aen de voorſienigheyt Godts noyt genoechſame danckbaerheyt ſouden bewyſen konnen, voor dat hy deſen Man ſodanige gedachten heeft in-gegeven, &c. Wel is waer, dat'er oock voor *Carteſius* veele waerheden in menſchelijcke wetenſchappen, voornamentlijck inde Mathematijck zijn ontdeckt, door kracht van de klare ende diſtinƈte perceptie, maer die Ouden hebben niet genoech aengemerckt, dat de ſelve moet gehouden werden voor een onveranderlijcke richtſnoer van alle waerheyt ende ſekerheyt, ende dat men dat alleen moet toeſtemmen, dat men klaerlijck en diſtinƈtelijck verſtaen heeft.

Voeght daer by, uyt het Diſpuyt van ſeecker Philoſooph, gehouden in Januarii 1671. *Theſi V.* geciteert in 't *Bericht*, Pag. 158. ende niet ontkent in 't *Tegen-bericht*. *Quoad veritatem, Theologia præ Philoſophia, fidei præ ratione nulla poteſt eſſe prærogativa, multo minus Dominium.*

Dat is.

Wat de waerheyt belanght, ſo en heeft de Theologie geen voordeel boven de Philoſophie, noch 't geloove boven de reden, veel min een heerſchappye. Ende op den 6 Junii, Anno 1671. *Quaſi verò cauſa Dei & res fidei rigoroſum quantumvis examen reſpuerent.*

25. Dat is.

Als of de ſaecke Godts ende de dingen des Geloofs niet toe en lieten oock het aller ſtrenghſte onderſoeck.

De ſevende Poſitie.

Dat de H. Schrifture ſpreeckt na de dwalende vooroordelen van 't gemeene volck.

Leeſt *Wittichii Theol. Pacif.* Editie als boven, Pag. 15. *Quæſtio eſt. An in proferendis illis duobus miraculis Spiritus S. non uſus ſit more loquendi recepto, etſi præjudiciis niteretur, quod planè affirmandum judico*, &c. *Noluit Spiritus S. aſcendere ultra communem & vulgarem notitiam loquens de rebus naturalibus.* Pag. 14. *Noluit Spiritus S. errores vulgi de rebus naturalibus refutare, non tamen eos fovere voluit.*

Dat is.

De vrage is, of niet de H. Geeſt in't voorſtellen van die twee Miraculen gebruyckt de gewoone maniere van ſpreken, alhoewel ſe op vooroordeelen ſteunde? 't Welck ick gantſchelijck ſo te zijn oordeele:

deele: &c, De H. Geest spreeckende van natuyrlijcke dingen, wilde niet gaen boven de kennisse van 't gemeene Volck. Hy en wilde de dwalingen van 't gemeene Volck niet wederleggen, doch oock niet voor-spreecken.

De achtste Positie. 26.

Dat de al-om-tegenwoordigheydt Godts is de allerkrachtighste wille Godts, waer door hy alles onderhout ende regeert, die verklaert moet worden van de werckinge, waer door hy yets buyten sich selven voort brenght.

Leest dit in *Theol. Pacif. Wittich.* Pag. 176. *Modum divinæ omni præsentiæ explicantes, initium facimus ab operatione divina, dicimusque Deum esse omnipræsentem ratione operationis, quoniam omnia in omnibus operatur, omnibus Creaturis dat suum esse, &c. Hactenus Deum dicimus omnipræsentem ratione suæ essentiæ, quatenus actio divina prout activè & in Deo spectatur, nihil aliud est quam efficax & operosa divina voluntas, quæ quoque est ipsissima Dei essentia.*

Dat is.

Verklarende de maniere van Godts over al tegenwoordigheyt, beginnen wy van de Goddelijcke werckinge, ende seggen dat Godt over al tegenwoordich is ten aensien van sijne werckinge, overmits hy alles in allen werckt, allen Creaturen haer Wesen geeft, &c. Dus verre seggen wy dat Godt over al tegenwoordich is, ten aensien van sijn Wesen, voor soo veel de Goddelijcke werckinge, werckſaemlijck ende in Godt geconsidereert, niet anders en is als een krachtdadige ende wercksame Goddelijcke wille, die oock het Wesen Godts selfs is. 27.

De negende Positie.

Dat de Engelen in verscheyden plaetsen tegenwoordich zijn, en in de selve te gelijck wercken konnen.

Leest in *Theol. Pacif.* Pag. 150. *Nulla est contradictio, angelos simul posse plures operationes ad extra producere, adeoque si. in duobus spatiis esse posse.*

Dat is.

Daer en is geen contradictie, dat de Engelen veele werckingen buyten haer te gelijck verrichten konnen. Ende dienvolgens in twee plaetsen zijn konnen.

De Tiende Positie.

Dat alle Philosophie sonder Godts-dienst is , en dat 's menschen hooghste goedt bestaet in een gemoodt , dat met sijn staet en conditie te vreden is.

Leest van beyden in 't *Bericht*, Pag. 158. ende 159. op de Citatien van seeckere Philosophische Disputen , daer dese woorden staen: *Omnis Philosophia Revelationis , atque adeo Religionis expers est , & plane ethnica.*

Dat is.

28. Alle Philosophie is sonder openbaringe , ende over sulcks sonder Religie , ende t'eenemael Heydensch.

Ende in een ander Dispuyt van den 10 Juny 1673. En noch in een ander van den 1 July , vint men dese woorden :

Summum Bonum cujusque hominis est animus sua sorte contentus.

Dat is.

Het hooghste goedt van een yder Mensch is een gemoet, dat met sijnen staet vergenoeght is.

De Elfde Positie.

Dat de Wereldt uyt seeckere beginselen als Zaden voort gekomen is.

Soo luyden de woorden van *Cartesius in Princ.* gedruckt tot Amsterdam 1656. Pag. 63. *Vt ad plantarum vel hominum naturas intelligendas longè melius est considerare, quo pacto paulatim ex seminibus nasci possint, quam quo pacto à Deo in prima mundi origine creati sint , ita si qua Principia possimus excogitare valde simplicia & cognitu facilia, ex quibus tanquam ex seminibus quibusdam , & sidera & terram , & denique omnia quæ in hoc mundo aspectabili deprehendimus , oriri potuisse demonstremus , quamvis ipsa nunquam sic orta esse probè sciamus , hoc pacto tamen eorum naturam longè melius exponemus, quam si tantum qualia nunc sunt , describeremus. Et quia talia principia mihi videor invenisse, ipsa breviter hic exponam.*

Dat is :

29. Gelijck het beter is , om de naturen der Planten ende der Menschen wel te verstaen, dat men de selve considereert, so als se allengskens uyt seeckere Zaden konnen voort komen , als dat men se aensiet , soo als se van den beginne geschapen zijn. Alsoo mede , indien wy eenige eenvoudige beginselen konnen uyt-vinden , die licht om te verstaen zijn , uyt de welcke , gelijck als uyt seeckere zaden , wy kon-

konden demonstreren, dat de Sterren, de Aerde, ende alles wat wy in dese Wereldt sien, haren oorspronck konden hebben, alhoewel wy wel weten, dat se soo niet voort gekomen zijn, soo sullen wy nochtans door dat middel hare nature veel beter uyt-leggen, als wanneer wy se alleen beschrijven souden soo als se nu zijn. Ende alsoo ick meene sodanige beginselen gevonden te hebben, soo sal ick de selve hier kortelijck verklaren.

Item *Wittich. Theol. Pacif.* Pag. 49. uyt Cartes. *Etsi Deus nullam mundo aliam formam, quam Chaos ab initio dedisset, dummodo . . . ipsi concursum suum ad agendum, ut solet, commodaret, sine ulla in creationis miraculum injuria credi posset, eo solo res omnes pure naturales, cum tempore, quales nunc esse videmus, effici potuisse.*

Dat is.

Hoewel Godt in den beginne aen de Wereldt geen ander form had gegeven, als 't Chaos, als hy maer sijn invloet om te wercken, gelijck hy nu gewoon is, daer by voeghde, men soude mogen gelooven, sonder eenigh ongelijck te doen aen het mirakel van de 30.
Scheppinge, dat daer door alleen alle natuyrlijcke dingen, soo als se nu zijn, met der tijdt voort gebracht hadden konnen worden.

De Twaelfde Positie.

Dat de selve oneyndigh van uytbreydinge is, soo dat het onmogelijck zy, dat daer meer Werelden souden konnen zijn.

Dese twee dingen zijn aen malkanderen vast. Het eerste is te vinden in *Theol. Pacif.* Pag. 65. *ex Cartesio. Ita mihi videtur nos non posse probare, nec concipere etiam quod sint limites in materiâ ex quâ mundus est compositus.*

Dat is.

So dunckt my, dat wy niet en konnen bewysen noch begrypen, datter eynd-palen zijn aen de materie, uyt welke de Werelt gemaeckt is.

Item *Wittich. Theol. Pacif.* Pag. 62. *Opus igitur est, ut cum tantam in ideâ mundi reperiamus extensionem, ut majorem eâ concipere non possimus, eam quoque ei assignemus, & per consequens fines in mundo non debemus concipere, quia si id faceremus, majorem extensionem conciperemus, eâ qua est mundi.*

Dat is.

't Is dan van nooden, dewijl wy in de idea, het denck-beelt van de Werelt, soo grooten uytbreydingh vinden, dat wy geen grooter en
31. konnen begrypen, dat wy die aen haer oock toe-schryven: En by gevolgh en moeten wy geen eynden aen de Wereldt begrijpen: want als wy sulcks deden, wy souden een uytbreydingh begrypen, grooter als die van de Werelt.

Item *Wittich. Theol. Pacif.* Pag. 68. *Statuo non implicare contradictionem, si mundus extensione infinitus appelletur.*

Dat is.

Ick segge, dat het niet en strijdt, soo de Werelt oneyndich in uytbreydingh genoemt werdt.

Op dese of bewesene of onbewesene oneyndigheyt der Werelt is gefondeert het *Coroll*: by sekeren Philosooph gedefendeert. *Deus non potest creare plures mundos.*

Dat is.

Godt en kan geen vele Werelden maken. Siet het *Bericht*, Pag. 167. Ende een ander, gedefendeert den 28 Septemb. 1675. van den selven inhoudt.

De dertiende Positie.

Dat de Ziel van den Mensch niet dan een gedachte is, ende dat die wech genomen zijnde, de Mensch nochtans soude konnen leven en beweegt worden.

Siet het eerste *Theol. Pacifica*, Pag. 39. *Cum cogitatio constituat animæ essentiam.*

Dat is: Nademael 't wesen van de Ziel bestaet in een gedachte.

32. En wederom *Theol. Pacif.* Pag. 88. *Sic non tantum sectatores Cartesii, sed ipsemet quoque omnem naturam & essentiam animæ in mera cogitatione collocavit, & qui hoc non fecerit, nunquam distinctos de mente, & corpore formabit conceptus.*

Dat is.

Soo hebben niet alleen de navolgers van Cartesius, maer oock hy selfs, al de natuur, en 't wesen van de Ziel in enckele ghedachte ghestelt: en die sulcks niet en doet, sal noyt distincte concepten van Ziel en Lichaem formeren.

Soo seyt mede een Philosooph (het *Bericht*, Pag. 167.) in sijn Dis-

ſpuyt den 30. September, 1673. *Mens non eſt niſi cogitatio, ideoque mens & cogitatio ſunt Synonyma.* De Ziele is anders niet als een Gedachte, ende daerom Ziel ende Gedachte zijn woorden die een en het ſelve beteyckenen.

Siet het tweede in *Theol. Pacif.* Pag. 119. in deſe woorden: *Hoc ſolummodo ſequitur, & rectè elici poteſt ex ſententia Carteſiana & noſtrâ, poſſe in corpore humano, in quo ſanguinis & ſpirituum motus & præcipuæ ejus partes rectè ſe habeant, quodque per conſequens ſit vivum, omnes motus corporeos edi, etſi nulla ſit præditum anima rationali.* En Pag. 118. *Vita corporis non dependet à vita animæ. Vita enim corporis conſiſtit in motu ſanguinis & ſpirituum, vita verò animæ in cogitatione.*

Dat is:

Dat alleen volght uyt het gevoelen van Carteſius ende het onſe, 33. dat in het menſchelijcke Lichaem, in het welcke de bewegingen des Bloedts ende der Geeſten, nevens andere voorname deelen wel gediſponeert zijn, ſo dat het in ſich ſelven levende is, alle lichamelicke bewegingen konnen geoeffent worden, ſchoon het geen redelicke Ziele en heeft. Want het leven des Lichaems dependeert niet van het leven der Ziele. Het leven des Lichaems beſtaet in de beweginge des Bloedts ende der Geeſten, maer het leven der Ziele in de Gedachte.

De veertiende Poſitie.

Dat de natuyr van de Menſch alleen maer in Gedachten beſtaet.

Siet *Carteſii Princ.* Pag. 2. *Perſpicuè videmus, nullam extenſionem, nec figuram, nec motum localem, nec quid ſimile, quod corpori ſit tribuendum ad naturam noſtram pertinere, ſed cogitationem ſolam.*

Dat is:

Wy ſien klaerlijck, dat geen extenſie, noch figure, noch beweginge van d'eene plaetſe na d'andere, noch iets diergelijcken dat lichamelijck is, tot onſe natuyre gehoort, maer alleen de Gedachte.

De Vijftiende Poſitie. 34.

Dat des Menſchen wil waerlijck vry en onbepaelt is, en ten aenſien van de voorwerpen ſoo wel on-eyndigh als de wille Godts.

Dit is de Leere van *Carteſius*, ende ſijne navolgers. Leeſt *Princip.*

Cartesii, Pag. 9. daer dese woorden staen : *Intellectus perceptio est semper valde finita. Voluntas verò quodammodò infinita dici potest, quia nihil unquam advertimus, quod alicujus alterius voluntatis, vel immensa illius qua in Deo est, objectum esse possit, ad quod etiam nostra se non extendat.*

Dat is.

Het begrip des verstants is seer bepaelt. Maer de wille kan eeniger maten oneyndich geseyt worden, vermits wy noyt yets bemercken, 't welck het object ofte voorwerp van eens anderen wille, ja selfs van den oneyndigen wille die in Godt is, zijn kan, of onsen wille kan sich oock daer toe uytstrecken.

De sestiende Positie.

Dat Godt sou konnen bedriegen, indien hy wilde.

Leest dese Positie in 't Tractaet van *Johannes van der Waeyen, de interprete Scriptura*, tegens Wolzogen; de welcke dese expressie ghe-
35. bruyckt hadde, waer over hy van der Waeyen, (als doen noch een voor-vechter van d'Oude Orthodoxe waerheyt, en door de winde der nieuwigheden noch niet om-gekeert zijnde) hem dapper over de heekel haelt.

De woorden van Wolzogen zijn dese, Pag. 19. *Sufficit, Deum dixisse, ut sciamus eum fallere nolle. Dico nolle eum fallere, ut ne credatis, eum non posse si velit, cum enim omnis qui alterum fallere aggreditur, eo censeatur in ista re quodammodo superior esse, & vel acumine quodam ingenii vel potentia, aliâve quàcunque facultate præstare, sitque Dei tum sapientia, tum potentia, cæteraque omnia attributa infinita, quis non videt, creaturas etiam perfectissimas, quia sunt semper finita, eopse quod creatura, ab infinito creatore posse in errorem induci?*

Dat is.

't Is genoech, dat Godt geseyt heeft, op dat wy het weten souden, dat hy niemant bedriegen en wil. Ick segge, niet en wil bedriegen, op dat ghy niet en soudt meynen, als of hy het niet en konde doen, indien hy wilde. Vermits een yeder, die sich voorneemt een ander te bedriegen, wordt in die sake geacht een ander te boven te gaen, als zijnde gauwer van verstant, ofte macht als d'andere. Nu Godts wysheyt ende macht, gelijck alle sijne eygenschappen zijnde oneyndich, wie en siet niet, dat oock d'allervolmaeckste Creaturen, zijnde eyndigh,

digh, van den oneyndigen Schepper ſouden konnen tot dwalinge verleyt worden? Soo leert mede een Philoſooph in ſeker Diſpuyt, 35
met deſe woorden: *Deus, qui omnia poteſt, etiam poteſt fallere, ſi velit.*

Dat is.

Godt die alles kan, die kan oock bedriegen indien hy wil.

De ſeventiende Poſitie.

Dat wy macht hebben om ons te wachten, dat wy noyt dwalen. Ende dat de dwalinge maer in de wil beſtaet.

Dit is de Leere van Carteſius ende ſijne navolgers. Leeſt *Meditat.* 4. Pag. 25. *Citante Wittich. in Theol. Pacif.* Pag. 24. *Experior quandam in me eſſe judicandi facultatem, quam certe ut & reliqua omnia quæ in me ſunt, à Deo accepi. Cumque nolit me fallere, talem profectò non dedit, ut dum ea rectè utor, poſſim unquam errare. Quoties voluntatem in judiciis ferendis ita contineo, ut ad ea tantum ſe extendat, quæ illi clare & diſtinctè ab intellectu exhibentur, fieri planè non poteſt ut errem.*

Dat is:

Ick bevinde in my een ſekere macht om te oordeelen, de welcke ick, gelijck oock andere dingen, van Godt gekregen hebbe. Ende alſo hy my niet en wil bedriegen, ſoo en heeft hy my voorwaer deſe macht niet gegeven, indien ick ſe recht gebruycke, dat ick oyt ſoude konnen dwalen. Soo dickwils als ick mynen wille in 't oordee- 37.
len bedwinge, dat ſy tot die dingen alleen ſich uytſtrecke, die haer van 't verſtant klaerlijck en diſtinctelijck worden voorgeſtelt, ſo en iſt niet mogelijck dat ick ſoude dwalen.

De achtiende Poſitie.

Dat men van alle dingen, oock van het weſen Godts, moet twijffelen, ſoo dat men die dingen daer men aen twijffelt voor valſch houdt.

Dit is wederom de Leere van *Carteſius* en ſijne navolgers. Leeſt ſijne *Principien,* Pag. 1. & 2. *Multis præjudiciis à veri cognitione avertimur, à quibus non aliter videmur poſſe liberari, quam ſi ſemel in vita de iis omnibus ſtudeamus dubitare, in quibus vel minimam incertitudinis ſuſpicionem reperiemus. Quin & illa etiam de quibus dubitabimus utile erit habere pro falſis, ut tanto clarius quidnam certiſſimum & cognitu facillimum eſt,*

 invenia-

inveniamus,&c. Sic autem rejicientes illa omnia de quibus aliquo modo possumus dubitare, ac etiam falsa esse fingentes, facile quidem supponimus, nullum esse Deum, nullum cælum, nulla corpora, nosque etiam ipsos non habere manus nec pedes, nec ullum corpus.

Dat is.

Alsoo wy door veele voor-oordeelen van de kennisse der waerheyt worden afgheleyt, soo en schynt'er anders geen middel te zijn
38. om van de selve verlost te worden, als dat wy eens in ons leven ons bevlytigen om aen alle dingen te twijffelen, daer wy de minste suspicie hebben van onsekerheyt. Ja is oock dienstich, dat wy die dingen daer wy aen twijffelen, voor valsch houden, om alsoo dies te klaerder uyt te vinden 'tgeene seker ende licht is om te verstaen, &c. Over sulcks verwerpende alle die dingen daer wy eenichsins aen konnen twijffelen, ende de selve voor valsch opnemende, soo supponeren wy lichtelijck, dat'er geen Godt is, geen Hemel, geene Lichamen. Oock dat wy noch Handen, noch Voeten, noch een Lichaem hebben.

Hier mede komen over een de Positien van seecker Philosooph in sijn Dispuyt van den 6 Juny 1671. *Non dubitant isti Theologi impiam & Christiano homine indignam pronunciare de Deo & rebus fidei dubitationem. Traducentes id quod rationibus infirmare nequeunt. Glaciem primi fortasse frangemus adversus dicentes; de Deo & rebus practicis non esse dubitandum. Dubitandum de omnibus initio Philosophiæ.*

Dat is:

Die Theologanten en twijffelen niet te seggen, Godtloos en een Christen onbetamelijck is, te twijffelen van Godt en van saecken des Geloofs, scheldende 't geene sy door redenen niet en konnen los maecken. Wy sullen misschien de eerste zijn, die het ys breken sullen tegen de gene, die seggen, dat men van God, ende saecken
39. die de practijck raecken, niet en moet twijffelen. In het beginsel van de Philosophie moet men aen alle dingen twijffelen.

De negentiende Positie.

Dat wy een Denck-beeldt van Godt hebben, dat sijn wesen, soo als het in sich selven is, uytdruckt.

Dit is gegrontvest op het klaer en distinct begrip, 't welck men maeckt

maeckt tot een regel der waerheyt. Soo dat dan eerst een saeck ongetwijffelt waer is, als mense wel en distinctelijck begrepen heeft, soo dat men daer van heeft een volmaeckte *ideam* of denckbeelt in 't verstant. Siet *Cartesius* Meditat. 3. gedruckt tot Amsterd. 1658. Pag: 28. *Idea Dei in me est habens omnes illas perfectiones quas ego non comprehendere sed quocunque modo attingere cogitatione possum, & nullis planè defectibus obnoxius.*

Dat is:

De *Idea* van Godt is in my, hebbende alle die volmaecktheden, die ick wel niet en kan begrijpen, maer evenwel op allerley maniere met mijne gedachte, zijnde geene gebreecken onderworpen, kan bereycken. Daerom seyt een Philosooph in sijn Dispuyt 27 Januar. 1671. Coroll. 41. *Rejectâ vel neglectâ ideâ Dei innatâ necessariò se quis in atheismum præcipitat.*

Dat is: 40.

Die d'ingebooren *Idea*, of denck-beeldt van Godt verwerpt of verwaerlooft, die stort sich nootsakelijck in de Atheisterye.

De twinstichste en laetste Positie.

Dat de Philosophie is een Vytleghster van het Woordt Godts.

Daer van heeft seker onbekent Philosooph een geheel Boeck geschreven, genaemt *Philosophia Scripturæ interpres.*

Dat is:

De Philosophie Uytleghster der H. Schrifture. De welcke onder anderen dit mede leert: *Dat in dese eeuwe het licht van de Cartesiaensche Philosophie sommige Theologanten soo krachtich heeft bescheenen, dat de oude Vytleggingen van de H. Schrifture by haer hebben begonnen te stincken, om datse met dit licht niet bestraelt en waren.*

BESLVYT. 41.

DUs verre meenen wy onse belofte voldaen te hebben. Oordeelt nu, Christelijcke Leser, wie ghy zijt, geleert of ongheleert, wat ghy houden sult van sodanige Luyden, de welcke met een onbeschaemde asseurantie de Gemeente dorven wijs maecken, dat soodanige Positien nergens te vinden zijn. Jae wel sullen sy

seggen,

seggen, die Auteuren hebben 't anders gemeent, ende hebben hare meeninge op andere plaetsen verklaert. Dat en is hier de vrage niet, maer alleen of by haer dese Positien zijn te vinden? En dat is nu getoont. Hebben sy 't anders gemeent, soo moesten sy anders hebben gesproken. De Heeren Curateuren van d'Universiteyt hebben niet ondersocht, hoe sy 't hebben gemeent, maer hoe sy hebben gesproken. Ende vermits sy bemerckten, dat sodanige manieren van spreken in de Formulieren van Eenigheyt *soo niet en zijn te vinden*: ende datse d'Academie, ende de geheele Kercke in troubel ende onruste stelden, soo hebben se die wel scherpelijck verboden, ende dat niet sonder reden. *Vaert wel.* EYNDE.

BY-VOEGHSEL.

MEn hadde gemeent, dat dit gewoel tegen het *Extract* alleen in woorden bestont, ende derhalven allengskens soude verdweenen zijn. Maer siet daer komt te voorschyn van den 10 Februarii 1676. eenen vermomden *Verinus*, welck mom-aensicht voor desen meermalen op het tonneel verscheenen is. Die in seker Geschrift, dat hy noemt *Naerder Bericht*, het voorschreven *Extract* met sekere onnutte vraeghjens gaet beknibbelen, spelende quansuys den ignoranten. *Wanneer ende van wie doch de stellingen, daer in vermelt, in d'Vniversiteyt mochten geventileert zijn? Of se in het een of het ander Corollarium mochten geventileert zijn? Of se in de hevigheyt van een Dispuyt geventileert zijn? Waerom doch de Professoren daer over in 't bysonder niet en zijn aengesproocken? Of dat niet wonderlijcke gedachten soude konnen verwecken over den toestant van d' Academie? Waer doch dese Positien in 't uytleggen der H. Schrifture mochten te pas gekomen te zijn? Of in d'Academie geene Stellingen souden mogen geventileert worden, als die in de Formulieren van de Nederlantsche Kercke soo gevonden worden? Of de Formulieren alle stellingen bevatten, die tot verklaringe van Godts Woordt vereyscht worden? Of de Heeren Curateuren de Nationale Synoden konnen vervangen om eenige veranderinge te maken in 't stuck van de Leere? Of de meeninge van de Nationale Synode zy geweest, dat een Professor gedeporteert sal worden, die eenige stellingen ventileert, de welcke even soo in de Formulieren niet en staen?*

Ende wat diergelijcke beuselingen meer zijn, volgens den gewoon-

woonlijcken en wel-bekenden ſtijl van deſen *Verinus*, dien hy met geen Mom-aenſicht bedecken kan, gelijck hy ſijn Naem bedeckt. Zijnde voor de reſt in ſijn Conſcientie overtuyght, dat alle deſe impertinente Vraeghjens hier niet te pas en komen; oock wel weet, hoe dit alles by de Heeren Curateuren ende by de rechtſinnige Theologanten verſtaen wordt, of hy moeſte een ſeer ſlecht Theologant zijn, indien hy 't niet en wiſte. So dat dit anders niet en zijn als een deel geveynſde Spinnewebben, die men ſoeckt te hangen voor d'oogen van ongeletterde Luyden, om ſe met voor-oordeelen te blinthocken, en om ſe de goede intentie van de Hooge Overheydt, tot conſervatie van de eenmael aengenomene ende ſuyvere Leere in deſe Landen, verkeerdelijck te doen op nemen, als of men verborgene dingen daer mede voor hadde, ſtreckende tot tyrannye ende tot wegneminge van de vryheyt in de Religie. Als of het een yeder moeſte vry ſtaen ſodanige Poſitien te maken als 't hem belieft, ſonder dat de Overheyt ſich daer mede ſoude hebben te bemoeyen, of rechtſinnige Theologanten geoorloft zijn over de nieuwigheden te klagen. Dit zijn dan kunſten, die geen Gereformeerde Onderſaten, veel min Predikanten betamen.

Daer nae komt hy tot de ſtellingen in het byſonder, ende wil te kennen geven, dat Cocceus 't contrarie gedoceert heeft, 't welck belachelijck is, want de Heeren Curateuren noch Cocceum, noch niemant anders beſchuldigen, maer ſeggen alleen datſe ſodanige Poſitien niet en willē gedoceert hebbē in d'Academie. *Celuy qui s'excuſe, s'accuſe*, ſeyt het Franſche ſpreeckwoort. Doch met dit excuſeren toont hy, dat hy de Theologie van Cocceus, aengaende 't Geloove der Out-Vaderen, niet en verſtaet, hoe grooten Cocceaen hy oock is, ende den rechten ſtaet des geſchils noyt en heeft konnen of willen vatten, alhoewel hy dat hadde behooren te leeren uyt het *Naerder Bericht*, daer hy anders niet van en heeft onthouden als den Titul om die naer te apen.

Maer 't en is nu niet noodich verder t'onderſoecken, hoe 't Cocceus of anderen mochten gemeynt hebben, 't Komt hier alleen aen op de twintich Poſitien: Merckt wel wat *Verinus* daer van ſeyt, Pag. 5. *Ick kan verklaren, dat'er niet en is van al die twintich articulen, die oyt alhier, of in het openbaer, of in het byſonder, van yemant der ſelver ſoo geleert zijn, als alleen, dat veel licht wel yets geſtelt zy, dat d'onverſtandige ſullen*

meenen

meenen met de tweede, derde, ende vijfde over een te komen, doch in geen anderen sin, als oock in de woorden van de Heer Coccejus, ende anderen terstondt sal blijcken. Over den eersten Artijckel seydt hy: *Ick kan seggen te geloven, dat Coccejus versoeyen soude, de gene diese leerden.* Seer wel. Hier leydt dan het Vonnis. Den eersten Artijckel is versoeyelijck; ende den anderen heeft niemant van de Broeders geleert. De tweede, derde en vijfde is misschien wel soo eenighsins geleerdt, maer niet wel opgenomen, ende moet genomen worden in den sin van Cocceus. Soo en wil dan noch *Verinus*, noch niemant van sijne Broeders, dese Positien, soo als se daer staen, aen-nemen te defenderen, maer veel eer verwerpen. Waer toe komt dan de Vrage te pas? Of men niet en soude mogen Positien ventileren, die juyst so niet en staen in de Formulieren? en of de Curateuren mogen veranderinge maken in't stuck der Leere? en andere impertinentien meer; daer doch hier alleen gesproken wordt van verwerpelijcke Positien, die naer *Verini* gevoelen niemandt geleert heeft. Zijnde dan bewesen, dat dese Positien soo gevonden worden, gelijck se staen, laetse die versoeyen, gelijck Cocceus over den eersten selfs doen soude, soo als hy seydt, en laet sy se dan versachten, uyt-leggen, tot een anderen sin draeyen, verschoonen, verbloemen; soo als het haer believe: Immers op-houden van de Heeren Curateuren te lasteren, als of se valschlie Positien gestelt hadden.

EYNDE.

